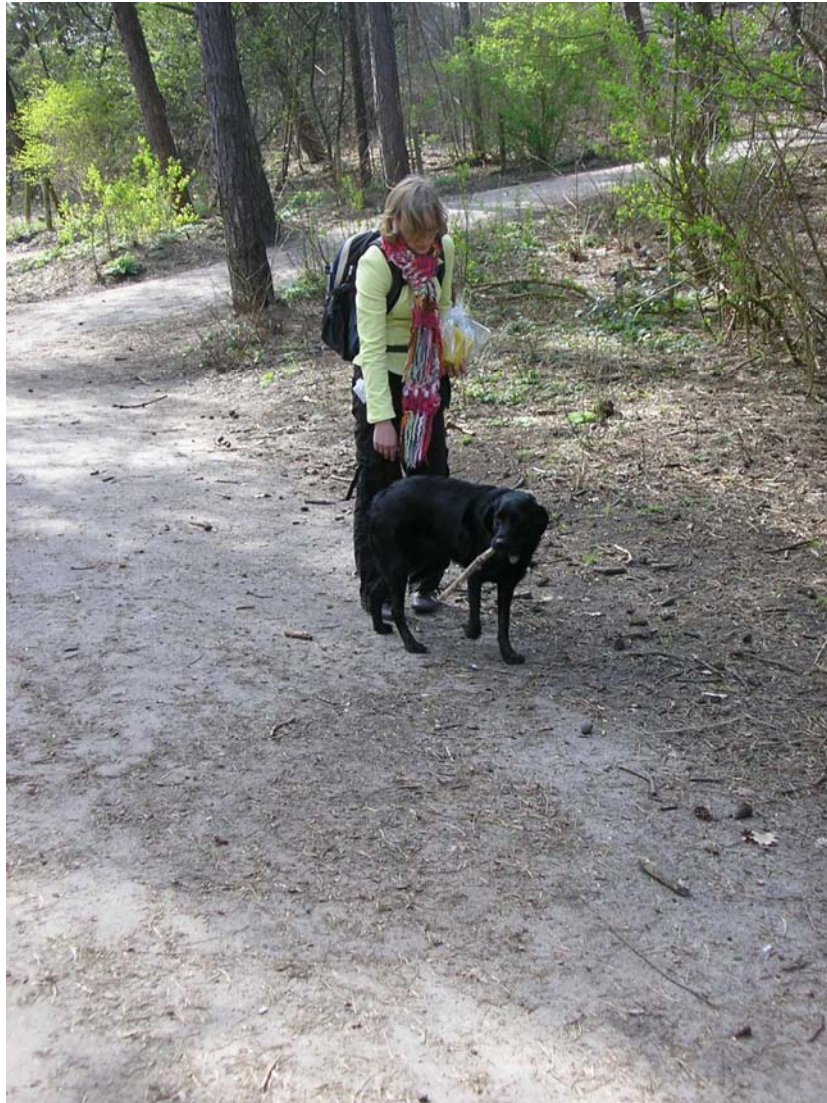

Bosjes van Poot

Onderzoek bezoekers en honden

C.F. Jaarsma
H.J. Kooij
M.J. Webster

Nota 104
Maart 2008

WAGENINGEN UNIVERSITEIT
OMGEVINGSWETENSCHAPPEN

Bosjes van Poot
Onderzoek bezoekers en honden

C.F. Jaarsma
H.J. Kooij
M. J. Webster

WAGENINGEN UNIVERSITEIT
Departement Omgevingswetenschappen
Leerstoelgroep Landgebruiksplanning
Droevendaalsesteeg 3
6708 PB Wageningen

Nota vakgroep RUIMTELIJKE PLANVORMING nummer 104, Maart 2008

REFERAAT

C.F. Jaarsma, H.J. Kooij en M.J. Webster, 2008. *Bosjes van Poot. Onderzoek bezoekers en honden*. Wageningen Universiteit, Leerstoelgroep Landgebruiksplanning, Nota vakgroep Ruimtelijke Planvorming 104. 108 blz.; 9 kaarten; 18 fig.; 60 tab.; 11 bijlagen.

De Bosjes van Poot is een duingebied in de gemeente Den Haag, dat samen met het Westduinpark in 1990 door het Rijk is aangewezen als "Natuurmonument Westduinpark". Daarmee werden deze gebieden onder de werking van de Natuurbeschermingswet gebracht. In 2008 wordt de aanwijzing tot Natura 2000-gebied verwacht. Om de discussie over het hondenbeleid met objectieve informatie te kunnen voeden, is in opdracht van de Dienst Stadsbeheer van de gemeente Den Haag door Wageningen Universiteit in 2007 een onderzoek opgezet en uitgevoerd om te bepalen hoeveel bezoekers en honden er gebruik maken van de Bosjes van Poot en de verdeling van dat bezoek in de tijd. Op basis van 4 visuele teldagen is een indicatieve berekening gemaakt van het aantal bezoekers en het aantal honden dat jaarlijks het gebied bezoekt. Ook is de verdeling van dat bezoek over een zestal deelgebieden binnen de Bosjes van Poot vastgesteld. Daaraan gekoppeld is een berekening van de totale hoeveelheid ontlasting.

Trefwoorden: bezoekomvang, monitoringsonderzoek, honden, natuurgebied, stadspark, Bosjes van Poot.

ISBN: 978-90-8585-177-6

© 2008

Leerstoelgroep Landgebruiksplanning
Postbus 47
6700 AA Wageningen
Tel.: 0317 48 33 11

Wageningen Universiteit aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de leerstoelgroep Landgebruiksplanning.

Project 5120305-00 / Opdrachtnummer 301695

Het in deze nota beschreven onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer.

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF	5
LEESWIJZER	6
SAMENVATTING	7
 1 INLEIDING	11
1.1 Algemeen	11
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	14
1.3 Benaderingswijze onderzoek	15
1.4 Onderzoeksopzet	16
 2 QUICK-SCAN LITERATUUR	17
2.1 Werkwijze	17
2.2 Resultaten quick scan literatuur en telefonische interviews	17
2.3 Juridisch kader: Natuurbeschermingswet en Flora en Faunawet	18
 3 VISUELE TELLINGEN	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Opzet visuele tellingen	21
3.2.1 Fasering	21
3.2.2 Waarnemingsformulier en -handleiding	23
3.3 Resultaten visuele tellingen	23
3.3.1 Dagtotalen visuele tellingen	23
3.3.2 Bezoekers met en zonder hond	25
3.3.3 Grootte van de honden	26
3.4 Indicatie jaarbezoek te voet	26
3.5 Indicatie jaarbezoek honden	28
3.6 Indicatie eutrofiëring door hondenpoep	28
3.7 Conclusies visuele tellingen	29
 4 ENQUETEONDERZOEK	31
4.1 Algemeen	31
4.2 Secundaire analyse NRIT enquêteonderzoek 2002 voor "hondenuitlaters"	31
4.2.1 Inleiding	31
4.2.2 Resultaten secundaire analyse	32
4.2.3 Conclusies secundaire analyse NRIT	37
4.3 Opzet enquêteonderzoek 2007	37
4.3.1 Inleiding	37
4.3.2 Resultaten enquêteonderzoek 2007	38
4.3.3 Conclusies enquêteonderzoek 2007	49
4.4 Vergelijking secundaire analyse NRIT-onderzoek 2002 en enquêteonderzoek 2007	51
 5 EINDCONCLUSIES EN AANBEVELINGEN VOOR ONDERZOEK	53
5.1 Inleiding	53
5.2 Eindconclusies	53
5.3 Aanbevelingen voor nader onderzoek/beheer	56
 LITERATUUR	57
 BIJLAGEN	
BIJLAGE 1. RESULTATEN QUICK-SCAN LITERATUURONDERZOEK	59
BIJLAGE 2. HABITATTOETS EN HOOFDLIJNEN FLORA- EN FAUNAWET	65
BIJLAGE 3. WAARNEMINGSFORMULIER VISUELE TELLING 2007 EN HANDLEIDING VOOR DE WAARNEMERS	69

BIJLAGE 4. ANALYSE VISUELE TELGEGEVENS 1 ^E FASE ONDERZOEK BOSJES VAN POOT 2007	71
BIJLAGE 5. RESULTATEN VISUELE TELLINGEN 1 ^E EN 2 ^E FASE ONDERZOEK BOSJES VAN POOT 2007	75
BIJLAGE 6. OPZET NRIT-ENQUETEONDERZOEK 2002	79
BIJLAGE 7. CONCLUSIES MET BETREKKING TOT DE BOSJES VAN POOT IN HET NRIT-ENQUETEONDERZOEK 2002	81
BIJLAGE 8. SECUNDAIRE ANALYSE ENQUETEONDERZOEK NRIT-2002: TABELLEN KARAKTERISTIEKEN BEZOEKERS MET HOND	83
BIJLAGE 9. SECUNDAIRE ANALYSE ENQUETEONDERZOEK NRIT-2002: TABELLEN BELEVING EN RAPPORTCIJFERS	87
BIJLAGE 10. ENQUETEONDERZOEK BOSJES VAN POOT 2007: TOELICHTING EN UITDEELFORMULIER	89
BIJLAGE 11. ENQUETEONDERZOEK BOSJES VAN POOT 2007: RESULTATEN	97
1 NOG LEVERBARE NOTA'S UIT DE REEKS VAKGROEP RUIMTELIJKE PLANVORMING	105
2 PUBLICATIES IN DE REEKS WAGENINGEN STUDIES IN RUIMTELIJKE PLANNING, ANALYSE EN ONTWERP	107

WOORD VOORAF

Hoewel de Leerstoelgroep Landgebruiksplanning van Wageningen Universiteit al enkele decennia ervaring heeft met monitoren van recreatieverkeer en het bepalen van verkeers- en bezoekkarakteristieken, is voorliggend onderzoek in de Bosjes van Poot om meerdere redenen bijzonder.

In de eerste plaats staat in dit onderzoek niet zozeer de recreërende mens centraal, maar een door velen geliefd huisdier, namelijk de hond. Het onderzoek is in de tweede plaats bijzonder omdat deze doelgroep –in tegenstelling tot auto's en fietsen - niet betrouwbaar kan worden gemeten met automatische telapparatuur, zodat het “ouderwetse” veldwerk met persoonlijke tellingen moet worden toegepast. De derde reden is dat het onderzoek plaatsvindt in een Natuurmonument, gelegen temidden van stedelijke bebouwing, waarbij de aanleiding van het onderzoek is het onderbouwen van een beheerplan voor het gebied.

Het bijzondere karakter van dit onderzoek had ook tot gevolg dat het gefaseerd moest worden uitgewerkt. Enerzijds had dit te maken met onzekerheden, zoals het mogelijk niet meer terug kunnen vinden van basismateriaal van een in 2002 uitgevoerd onderzoek, anderzijds met het gegeven dat voor dit onderzoek uitkomsten uit een eerdere fase bepalend waren voor aard en omvang van het werk in een volgende fase. Wij danken in dit verband de heer H.P.F. van Bussel van de Dienst Stadsbeheer van de gemeente Den Haag, die immer bereid was om reflectie op de tussenresultaten te geven en op grond daarvan de benodigde stappen te ondernemen voor de volgende fasen van het onderzoek. Het was een prettige samenwerking.

Omdat dit onderzoek, als wetenschappelijk product, “navolgbaar en controleerbaar” moet zijn, moeten de auteurs voortdurend balanceren tussen volledigheid en samenvatten. Om toch een enigszins compacte hoofdtekst te kunnen maken, hebben wij zoveel mogelijk basismateriaal alleen in bijlagen verwerkt. Dat geldt met name voor de vele tabellen die ten grondslag liggen aan de beschrijving van de uitkomsten van de enquêtes.

Wij danken de veldwerkleider van het NRIT, Rob Dirven, voor het doen uitvoeren van het veldwerk en het tijdig coderen van de enquêteformulieren. Dankzij het archief van het NRIT was een secundaire analyse van hun enquête uit 2002 mogelijk. In dit verband gaat natuurlijk ook onze dank uit naar de visuele tellers/telsters en naar de bezoekers van de Bosjes van Poot die de moeite namen om het enquêteformulier in te vullen en op te sturen.

Chris Baltjes, onderzoeksondersteuner van de leerstoelgroep, verdient veel waardering voor de moeite die hij deed om de computerbewerkingen van zowel de secundaire analyse van het NRIT-materiaal uit 2002 als de analyse van het onderzoek uit 2007 tijdig rond te krijgen. Een bijzonder woord van dank is op zijn plaats voor het grafische resultaat van de ruimtelijke spreiding naar deelgebied en de compacte weergave van tabellen in de bijlagen.

Graag spreek ik de hoop uit dat de Dienst Stadsbeheer, als opdrachtgever voor dit onderzoek, met de resultaten uit de voeten kan en dat dit eindrapport de beoogde bouwstenen levert voor het beheer en gebruik van de Bosjes van Poot.

dr ir C.F. Jaarsma,
projectleider.

LEESWIJZER

De lezer van dit rapport bevelen wij aan om met de samenvatting te beginnen. Degenen die daarnaast vooral geïnteresseerd zijn in de conclusies en aanbevelingen die uit het rapport voortkomen, worden verwezen naar hoofdstuk 5. Om inzicht te krijgen in de algemene achtergronden van het onderzoek, het doel er van en de uitwerking in onderzoeksvragen wordt het lezen van hoofdstuk 1 aanbevolen.

Hoofdstuk 2 bevat de informatie voor degenen die geïnteresseerd zijn in de problematiek van honden en natuurgebieden in het algemeen. Daarbij is speciaal aandacht besteed aan de gevolgen van de herziene Natuurbeschermingswet, de Flora en Faunawet en de Habitattoets (zie ook de bijlagen 1 en 2).

Hoofdstuk 3 is vooral interessant voor de lezers die willen nagaan hoe de berekening van het jaarbezoek uit de steekproefgewijze visuele tellingen tot stand is gekomen. De bijlagen 3, 4 en 5 geven meer detail- en achtergrondinformatie.

Hoofdstuk 4 is vooral interessant voor degenen die geïnteresseerd zijn in de achtergronden van de bezoekers en hun meningen. De informatie in dit hoofdstuk komt uit 2 bronnen. Een eerder uitgevoerde enquête van de NRIT uit 2002 (bijlage 6 en 7) is opnieuw tegen het licht gehouden om specifieke informatie over hondenuitlaters in de Bosjes van Poot te vergaren (bijlage 8 en 9). Omdat in die enquête informatie ontbreekt (onder andere over ruimtelijke verspreidingspatronen), is een nieuw enquête-onderzoek uitgevoerd. Dit is eveneens in hoofdstuk 4 gerapporteerd. De gedetailleerde tabeluitkomsten daarvan staan in de bijlagen 10 en 11.

In dit rapport zijn in totaal 9 Kaarten, 18 Figuren en 60 Tabellen opgenomen, die enkelvoudig en chronologisch genummerd zijn. Alle genummerde kaarten, de figuurnummers 1 tot en met 14 en de tabelnummers 1 tot en met 20 zijn te vinden in de samenvatting en de hoofdstukken 1 tot en met 5. De Figuren 15 tot en met 18 staan in Bijlage 4, evenals de Tabellen 21 tot en met 26. Tabel 27 is te vinden in Bijlage 5 en de Tabellen 28 tot en met 38 in Bijlage 8. De overige Tabellen, 39 tot en met 60, zijn opgenomen in Bijlage 11.

SAMENVATTING

Algemeen

De Bosjes van Poot is een duingebied in de gemeente Den Haag, dat samen met het Westduinpark in 1990 door het Rijk is aangewezen als "Natuurmonument Westduinpark". Daarmee werden deze gebieden onder de werking van de Natuurbeschermingswet gebracht. In 2008 wordt de aanwijzing tot Natura 2000-gebied verwacht. De status "Natuurmonument Westduinpark" en het Haagse groenbeleid brengen met zich mee dat een beheervisie en een beheerplan moeten worden opgesteld. Het beheer is gericht op het duurzaam in stand houden van de internationaal waardevolle en beschermde leefgebieden. In de bij het Beheerplan 2005 t/m 2010 behorende Beheervisie 2005 is sprake van het instellen van een aanlijngedod met opruimplicht. Dit heeft tot veel onrust onder gebruikers geleid. Om de discussie over het hondenbeleid met objectieve informatie te kunnen voeden heeft de Dienst Stadsbeheer in 2007 aan Wageningen Universiteit gevraagd een onderzoek op te zetten om te bepalen hoeveel honden er gebruik maken van de Bosjes van Poot en de verdeling van dat bezoek in de tijd.

Opzet onderzoek

Het onderzoek is gefaseerd opgezet en bestaat op hoofdlijnen uit een 'quick scan' en een waarnemingsprogramma opgebouwd uit visuele tellingen en een enquête onder gebruikers. De 'quick scan' geeft inzicht in relevante literatuur en omvat enkele telefonische interviews met terreinbeheerders die met een vergelijkbare hondenproblematiek te maken hebben. De visuele tellingen verschaffen inzicht in het aantal bezoekers en het aantal honden, onderscheiden naar grootte, dat gebruik maakt van de Bosjes van Poot. Het enquêteonderzoek geeft antwoorden op de motieven en de herkomst van de bezoekers met en zonder honden en de aard en frequentie van hun bezoek.

Uitkomsten 'quick scan' literatuur

Doel van deze literatuurstudie was het verzamelen van informatie die van invloed zou kunnen zijn op de invulling van het waarnemingsprogramma. Geconstateerd wordt dat het onderwerp honden in relatie tot natuurgebieden en stedelijke groenvoorzieningen een belangrijk maatschappelijk item is. In de wetenschappelijke en de vakliteratuur is echter weinig hierover te vinden. Wel is er een beperkt aantal onderzoeken gevonden, waaruit gegevens over het hondenuitlaatgedrag impliciet af te leiden zijn. Op basis van de lichaamsgewichten van honden is de hoeveelheid ontlasting per dag of jaar indicatief aan te geven.

Vrijwel alle terreinbeherende instanties werken op de één of andere manier met honden-zoneringen. Zij hebben veelal losloopegebieden aangewezen om andere gebieden te ontzien. In het kader van de Flora- en Faunawet en het vermijden van conflicten met overige bezoekers zijn soms aanlijn- en gebodsgebieden aangewezen, bijvoorbeeld in het Amsterdamse Bos en het Vondelpark.

Opzet visuele tellingen

Het aantal honden kan alleen worden vastgesteld door middel van visuele tellingen, die steekproefgewijs worden uitgevoerd. Om dit tegen verantwoorde kosten te kunnen doen, is in de eerste fase op een dinsdag en een zondag in het voorjaar op alle 15 toegangen van 7 tot 21 uur geteld. Aangenomen wordt dat daarmee nagenoeg alle honden op die dagen zijn geteld. Vervolgens is in een 2^e fase op een dinsdag en een zondag in het najaar nogmaals visueel geteld, maar op een kleiner aantal telpunten (11 op dinsdag en 10 op zondag) en gedurende een kortere periode (9-20 uur op dinsdag en 9-19 uur op zondag). Deze reductie is uitgevoerd op basis van de uitkomsten in de 1^e fase, zodat met minder waarnemingsuren op minder plekken in de gereduceerde steekproef toch nog tenminste 75% van de in de eerste fase getelde honden het gebied binnenkomen. Ook is gewaarborgd dat toegangen in alle vier windrichtingen in de verkleinde steekproef voorkomen. De waarnemingen in de 2^e fase zijn omgerekend (opgehoogd) tot de totale aantallen voor alle 15 toegangen samen en voor de periode van 7 tot 21 uur. Daarmee zijn de uitkomsten van de 2^e fase direct vergelijkbaar met die uit de 1^e fase.

Conclusies visuele tellingen: berekening jaarbezoek

Op basis van de (opgehoogde) aantallen bezoekers en honden van de dinsdag en de zondag in het voorseizoen en het naseizoen is een schatting gemaakt van het jaarbezoek, van mensen zowel als honden. Ook is een raming gemaakt van de hoeveelheid ontlasting.

Dagbezoek op de visuele teldagen

Op beide zondagen komen tussen de 1.700 en 1.800 bezoekers naar de Bosjes van Poot; zij nemen rond de 950 honden mee. De verhouding bezoek te voet: hondenbezoek bedraagt ruim 1,8. Voor beide dinsdagen is die verhouding circa 1,1. Het absolute aantal bezoekers verschilt wel aanzienlijk: bijna 1.350 in mei (met bijna 1.200 honden) tegen minder dan 750 (met bijna 700 honden) in oktober. Over alle waarnemingsdagen zijn de honden naar grootte verdeeld als 25% kleine, 34% middelgrote en 41% grote honden.

Schatting van het jaarbezoek

Op basis van deze steekproeven is een indicatie van het jaarbezoek berekend. Daarbij is, gebaseerd op monitoringsonderzoeken elders, aangenomen dat de zaterdag een positie inneemt die het gemiddelde is van werkdagen en zondagen. Verder worden feestdagen die op werkdagen vallen als zondag beschouwd. De beste schatting voor het jaartotaal op basis van de steekproeven wordt dan berekend door voor werkdagen, zaterdag en zondagen het aantal dagen in 2007 te vermenigvuldigen met het waargenomen gemiddelde van de betreffende dagsoorten. Dit leidt tot een uitkomst van bijna 439.000 bezoekers met ruim 344.000 honden.

Bandbreedte van de resultaten

Uitkomsten op basis van steekproeven brengen altijd een zekere mate van onzekerheid met zich mee. Daarom is ook een onder- en een bovengrens voor het bezoek bepaald, die beschouwd mogen worden als de indicatie voor het aantal mensen/honden dat de Bosjes van Poot minimaal dan wel maximaal bezoekt. De minimumschatting is gebaseerd op de werkdagtelling in oktober, die is toegepast voor alle werkdagen in 2007. Op basis van die aanname komen er minimaal 353.000 mensen met 276.000 honden per jaar. Op overeenkomstige wijze is de maximumschatting gebaseerd op de werkdagtelling in mei; die leidt tot maximaal 524.000 mensen met 408.000 honden in 2007. De "bandbreedte" aan beide zijden van de schatting op basis van gemiddelden bedraagt derhalve circa 85.000 mensen en 68.000 honden (zie Tabel 6 en Tabel 7).

Schatting van de hoeveelheid ontlasting

De schattingen van het jaarbezoek van het aantal honden zijn met de gemiddelde verdeling naar hondengrootte en de hoeveelheid ontlasting per hond omgerekend naar een hoeveelheid ontlasting. Wanneer iedere hond die in de Bosjes van Poot wordt uitgelaten daar ook ontlast, wordt aldus de theoretische maximale hoeveelheid berekend. Voor de berekening op basis van gemiddelden is dat een hoeveelheid van bijna 56.000 kg totale ontlasting, waarvan bijna 21.000 kg droge stof. De theoretische minimale en maximale hoeveelheid bevinden zich in een wederzijdse bandbreedte van circa 11.000 kg totale ontlasting en circa 4.000 kg droge stof (zie Tabel 8 t/m Tabel 10).

Opzet enquêteonderzoek 2007

Het enquêteonderzoek bestaat uit twee onderdelen. In de eerste plaats is een secundaire analyse uitgevoerd op de onderzoeksgegevens van 126 hondenuitlaters in de Bosjes van Poot uit een NRIT enquêteonderzoek in 2002. De uitkomsten hiervan zijn gebruikt bij het opzetten van het enquêteonderzoek in 2007, dat mede is gericht op bezoekers zonder hond. Het enquêteonderzoek in 2007 is uitgevoerd door bij de visuele tellingen in het najaar meegeefenquêtees met circa 20 vragen en een toelichting uit te delen. Een belangrijk doel van het enquêteonderzoek was het achterhalen van het ruimtelijk verspreidingspatroon van het bezoek. Van de circa 500 uitgedeelde enquêtees zijn er 280 geretourneerd, waarvan 277 bruikbaar zijn. Dit is een hoge respons en ruim voldoende voor het verkrijgen van een representatief beeld.

Conclusies enquêteonderzoek 2007

Op basis van de enquête zijn de bezoekers te karakteriseren. Er is daarbij onderscheid gemaakt tussen bezoekers met en zonder hond. Van de respondenten geeft 69% aan

meestal met een hond te komen. Gezien de uitkomsten van het aantal honden per respondent wordt de vaak gehoorde veronderstelling dat veel hondenuitlaatcentrales in het gebied werken in dit enquêteonderzoek niet bevestigd.

Kenmerken bezoekers

Het grootste deel van de respondenten met hond is vrouw (66%) en zit in de leeftijdsklasse van 50-59 jaar (28%). Deze respondenten bezoeken het gebied meerdere malen per dag (48%) of per week (46%) en jaarrond, en dan vooral tussen 8:00 en 10:00 uur en tussen 12:00 en 18:00 uur. Er is daarbij weinig verschil tussen werkdagen, zaterdag en zondag. Zij blijven meestal 30 minuten of een uur in het gebied (resp. 42% en 41%). Van deze groep komt 61% alleen; de gemiddelde groepsgrootte is 1,5. In de meeste gevallen wordt één hond uitgelaten (79%); enkele extremen daargelaten is het gemiddelde 1,23 hond per respondent.

Ook van de respondenten zonder hond is het merendeel vrouw (60%) en valt in de leeftijdsklasse van 50-59 jaar (22%). Het aandeel oudere bezoekers (70+) is voor deze groep wat hoger. Deze respondenten bezoeken het gebied minder frequent dan de andere groep, voor het merendeel is dat meerdere malen per week (32%). Respondenten zonder hond bezoeken het gebied minder in de winter. Hun bezoek valt op werkdagen en zaterdag tussen 8:00 en 18:00 uur, zonder een "dip" tussen 10.00 en 12:00 uur. Op zondag is er veel bezoek in de periode 12:00 tot 15:00 uur. Vergeleken met de groep hondenuitlaters blijft deze groep aanzienlijk korter in het gebied: meestal een kwartier of 30 minuten (beide 32%). Van deze groep komt 39% alleen; de gemiddelde groepsgrootte is dan ook hoger: 2,4.

Bezoekredenen

Veel van de respondenten met hond geeft aan de privileges voor de hond van groot belang te vinden (43%). "Natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" scoort wat lager (20%).

De respondenten zonder hond vinden de "natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" met 44% veruit het belangrijkste. "Doorgang naar strand en zee" en "hardlopen/joggen" scoren met respectievelijk 16% en 14% daarna ongeveer gelijk.

Waardering gebied

Het gebied de Bosjes van Poot wordt zeer gewaardeerd; 73% van de respondenten met hond waarderen het gebied met een 8 of hoger. Het gebied wordt door deze groep respondenten gemiddeld met een 8,0 gewaardeerd. Als pluspunten van het gebied noemt deze groep het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes (30%). De categorie "privileges voor hond, aaneengesloten uitrenged" scoort 28%, de categorie "natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" 18%.

Bij de respondenten zonder hond ligt de waardering lager; 52% waardeert het gebied met een 8 of hoger. De gemiddelde waardering is 7,3. Bij de reacties van deze respondenten scoort juist de categorie "natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" hoger: 37% van de reacties. De tweede categorie die vaak genoemd wordt is het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes (28%).

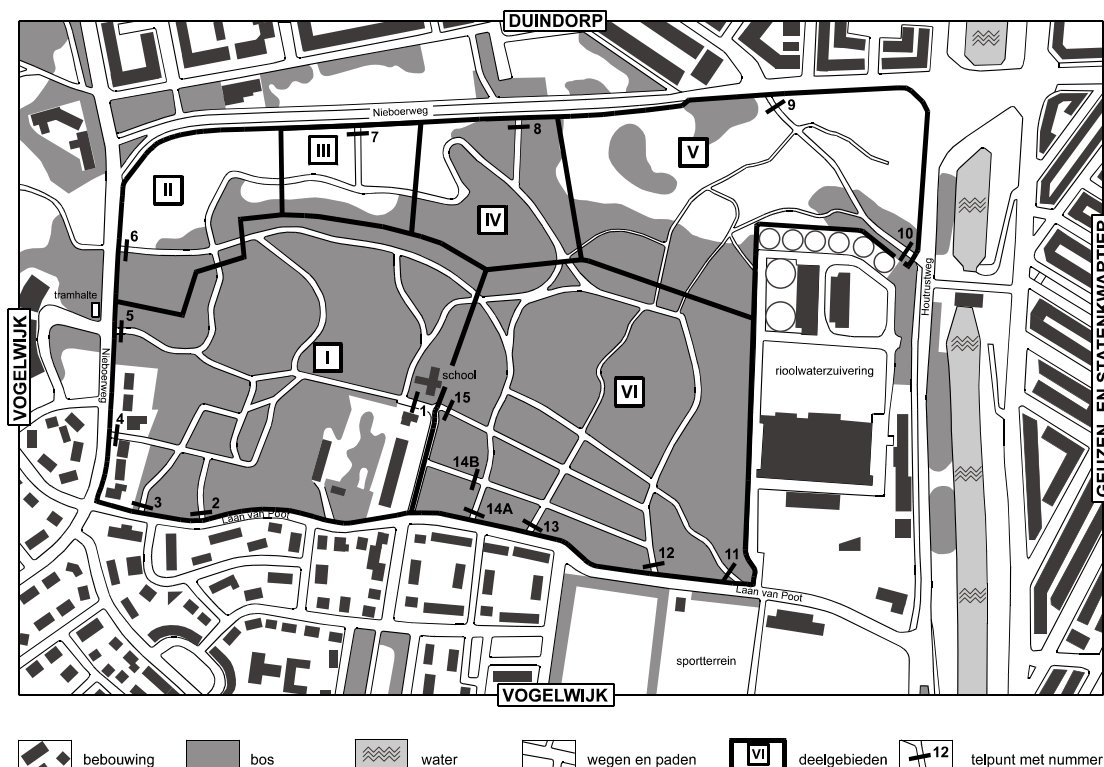
Verbeterpunten gebied

Aan de respondenten is daarnaast ook gevraagd om aan te geven welke punten nog beter kunnen in het gebied. Bij de respondenten met hond wordt de naleving van de opruimplicht vaak als verbeterpunt genoemd (17% van de opmerkingen gaat hierover). Daarnaast scoren "te weinig afvalbakken", "meer controle op vernielingen, aanwezige jeugd etc." en "conditie van paden" hoog (15%).

Bij de respondenten zonder hond scoort "overlast hondenpoep" hoog (17%), gevolgd door "conditie van de paden" (15%), "aanwezigheid honden" (13%) en "naleving opruimplicht" (11%).

Ruimtelijke spreidingspatronen binnen de Bosjes van Poot

Op basis van de gegevens uit de visuele tellingen en de enquêtegegevens is een indicatieve berekening van het jaarbezoek te voet en het hondenbezoek voor de zes deelgebieden I – VI gemaakt (zie het ongenummerde kaartje op de volgende bladzijde).

Deelgebied I (het zuidoostelijke deel van het gebied, langs de Nieboerweg en de Laan van Poot) is duidelijk het meest bezochte deel van de Bosjes van Poot, direct gevolgd door deelgebied VI (het noordoostelijke deel, langs de Laan van Poot). Respondenten met hond geven aan beide deelgebieden in 88% van de gevallen te bezoeken. Van de respondenten zonder hond bezoekt 80% deelgebied I en 68% deelgebied VI “meestal”. De respondenten met honden geven daarnaast vaak aan deelgebied IV “meestal” te bezoeken (77%). Dit percentage ligt voor de respondenten zonder hond aanzienlijk lager (46%). De deelgebieden II, III, en V (aan de Duindorp-zijde van het gebied) worden het minst bezocht door beide groepen respondenten.

Op grond van deze uitkomsten is in Tabel 1 een indicatie gegeven van het aantal voetgangers en het aantal honden dat jaarlijks de verschillende deelgebieden bezoekt.

Tabel 1. Indicatie jaarbezoek voetgangers en honden per deelgebied (afgerond op duizendtallen; totaal Bosjes van Poot is 439.000 voetgangers en 344.000 honden gemiddeld)

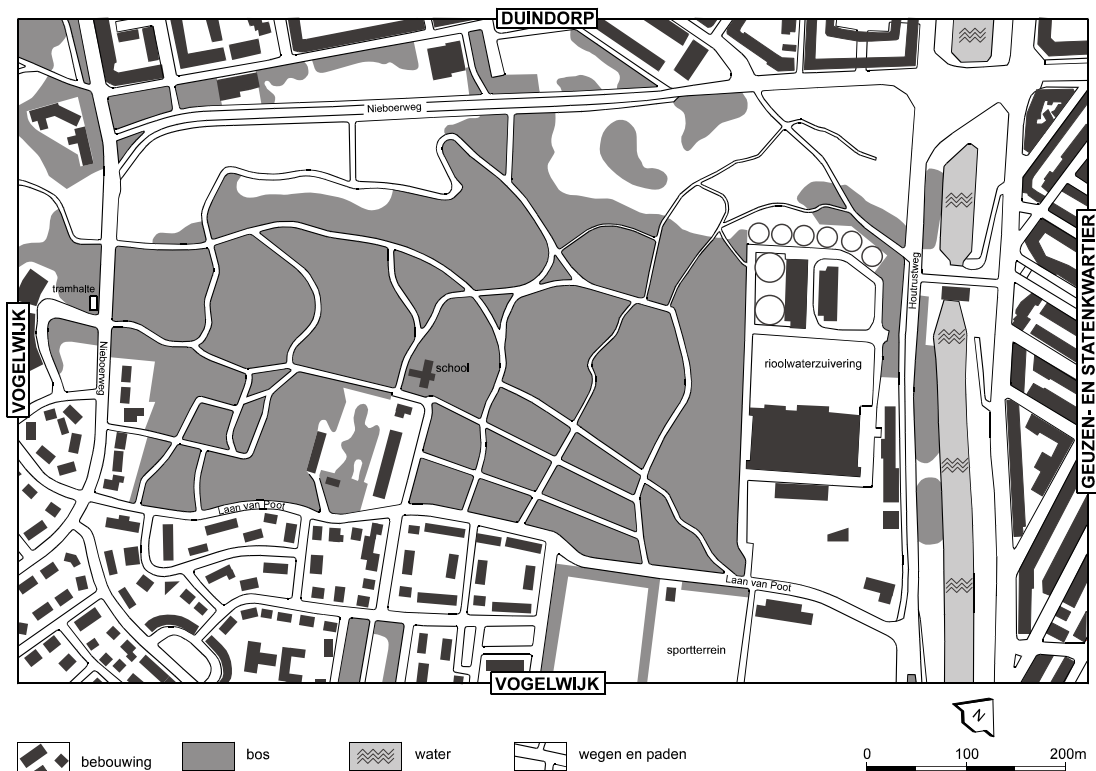
	Voetgangers				Honden		
	Gemiddeld	Relatief (%)	Hoog	Laag	Gemiddeld	Hoog	Laag
deelgebied I	375.000	85	448.000	302.000	290.000	344.000	233.000
deelgebied II	223.000	51	267.000	180.000	175.000	208.000	140.000
deelgebied III	212.000	48	254.000	171.000	167.000	166.000	134.000
deelgebied IV	292.000	67	349.000	235.000	228.000	270.000	183.000
deelgebied V	215.000	49	257.000	173.000	169.000	200.000	135.000
deelgebied VI	357.000	82	427.000	288.000	277.000	328.000	222.000
totaal Bosjes van Poot	439.000	100%	524.000	353.000	344.000	408.000	276.000

Deze cijfers laten zien dat de drie genoemde deelgebieden aan de Duindorp-zijde bezocht worden door ongeveer de helft van de mensen en honden die het gebied Bosjes van Poot bezoeken.

1 INLEIDING

1.1 Algemeen

De Bosjes van Poot is een duingebied in de gemeente Den Haag, dat samen met het Westduinpark in 1990 door het Rijk is aangewezen als “Natuurmonument Westduinpark” (zie Kaart 1, Kaart 3 en Kader 1). Daarmee werden deze gebieden onder de werking van de Natuurbeschermingswet gebracht. Deze wet is bedoeld om gebieden te beschermen die van algemeen belang zijn uit het oogpunt van natuurschoon of vanwege de natuurwetenschappelijke betekenis. In het kader van Europese regelgeving zijn in 2003 het Westduinpark en de Bosjes van Poot (samen met Wapendal) bovendien aangemeld als “Habitatrichtlijn-gebied”. De Habitatrichtlijn heeft tot doel de bescherming van habitats (leefgebieden) en de strikte bescherming van soorten op Europees niveau. Het Westduinpark en de Bosjes van Poot samen met Wapendal hebben deze bijzondere status gekregen vanwege de aanwezigheid van de habitats duingrasland, duinstruweel en duinbos, naast welke in het geval van Wapendal de habitat duinheide aanwezig is. Alle beschermde natuurmonumenten maken onderdeel uit van de Europese ecologische hoofdstructuur, “Natura 2000” genaamd (gemeente Den Haag, 2006b). In de loop van 2008 wordt de formele aanwijzing tot Natura 2000-gebied verwacht.

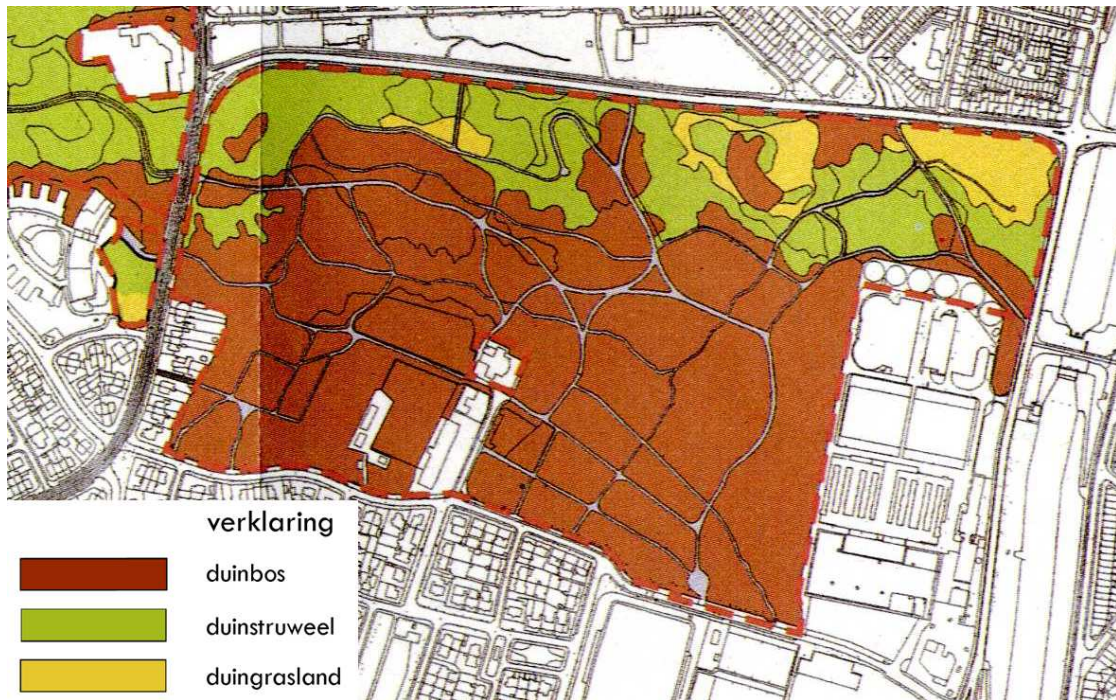

Kaart 1. Ligging Bosjes van Poot.

Om de consequenties van de aanwijzing tot natuurmonument inzichtelijk te maken is in 1992 de “Beheersvisie Westduinpark” opgesteld (gemeente Den Haag, 1992). De afgelopen 10 jaar hebben echter de ontwikkelingen in en rond de duingebieden niet stil gestaan. Daarom zijn in 2005 een nieuwe Beheersvisie 2005 en een nieuw Beheerplan 2005 t/m 2010 opgesteld voor dit natuurmonument (gemeente Den Haag, 2005a & b), met een bijbehorend achtergronddocument (gemeente Den Haag, 2005c). Met het opstellen van het beheerplan is voldaan aan de herziene Natuurbeschermingswet 1998¹.

¹ De herziene Natuurbeschermingswet 1998 is per 1 oktober 2005 in werking getreden.

In de Beheervisie 2005 wordt aangegeven dat het duurzaam in stand houden van de internationaal waardevolle en beschermde leefgebieden (habitats) het uitgangspunt vormt voor inrichting, beheer en gebruik van het Westduinpark en Bosjes van Poot. De drie habitats zijn: duingraslanden, duinstruwelen en duinbossen (zie Kaart 2). Gelet op de waarden en functies van het gebied wordt gestreefd naar een duurzaam evenwicht tussen natuur en recreatie.

Kaart 2. Habitattypen in de Bosjes van Poot (Gemeente Den Haag, 2005a)

Daarnaast wordt in de Beheervisie 2005 aangegeven dat: *“Een overmaat aan het uitlaten van honden, zoals in de Bosjes van Poot, leidt tot verstoring en ongewenste verrijking van de bosbodem door hondenpoep (geen opruimplicht buiten de paden). Omdat dit strijdig is met de doelstellingen moet op korte termijn met alle betrokkenen een alternatieve en gelijkwaardige hondenuitlaatplaats worden gezocht. Daarna dient in de Bosjes van Poot een aanlijngedod met opruimplicht te worden ingesteld”* (gemeente Den Haag, 2005a).

Met name het voornemen om voor de Bosjes van Poot een aanlijngedod in te stellen, heeft tijdens de gehouden inspraak in 2005 geleid tot veel onrust onder de gebruikers. Zo is er toen een behoor-

Kader 1. Westduinpark en Bosjes van Poot

Het Westduinpark en de Bosjes van Poot maken deel uit van een duingebied, dat zich vroeger uitstreckte van Monster tot aan de voormalige monding van de Oude Rijn bij Katwijk aan Zee. Deze zogenaamde duinwig is door de verstelijking van Den Haag en Scheveningen in afzonderlijke stukken verdeeld geraakt. Westduinpark en Bosjes van Poot zijn nu als gevolg van bebouwing fysiek gescheiden van de Oostduinen bij Wassenaar en de Westduinen ten zuiden van Den Haag. De duingebieden zijn aan drie zijden omgeven door stedelijke bebouwing. De Bosjes van Poot zijn door de bebouwing van Duindorp en door de Nieboerweg bovendien gescheiden van de rest van het natuurmonument Westduinpark (zie Kaart 3). Het Westduinpark en de Bosjes van Poot zijn samen ruim 235 hectare groot. De gebieden hebben een dicht netwerk van voet-, fiets- en ruiterspaden (gemeente Den Haag, 2005a).

A detailed map of the Segbroek area. The map shows a network of streets and green spaces. Three specific areas are highlighted in green and labeled: 'Westduinpark' in the upper left, 'Bosjes van Poot' in the upper right, and 'Bosjes van Pex' in the lower left. A red line runs horizontally through the center of the map. A blue area representing water is visible in the top right corner. A small inset map in the top left corner shows the location of Segbroek within a larger regional context.

Om de discussie over het hondenbeleid met objectieve informatie te kunnen voeren heeft de Dienst Stadsbeheer in 2006 aan Wageningen Universiteit gevraagd een onderzoeksvorstel op te stellen om te bepalen hoeveel honden er in 2007 gebruik maken van de Bosjes van Poot en de verdeling van dat bezoek in de tijd. Daarnaast is de Dienst geïnteresseerd in de vraag welke delen van het gebied met name door honden worden bezocht. Door een koppeling te maken met de kwetsbaarheid van de (actuele en gewenste) natuurwaarden in verschillende deelgebieden kan –met de resultaten van de overige onderzoeken (vegetaties, vogelstand, grondwaterkwaliteit- vervolgens inzichtelijk worden gemaakt waar en wanneer

zich met name problemen kunnen voordoen en welke aanpassingen van beheer en gebruik getroffen moeten worden.

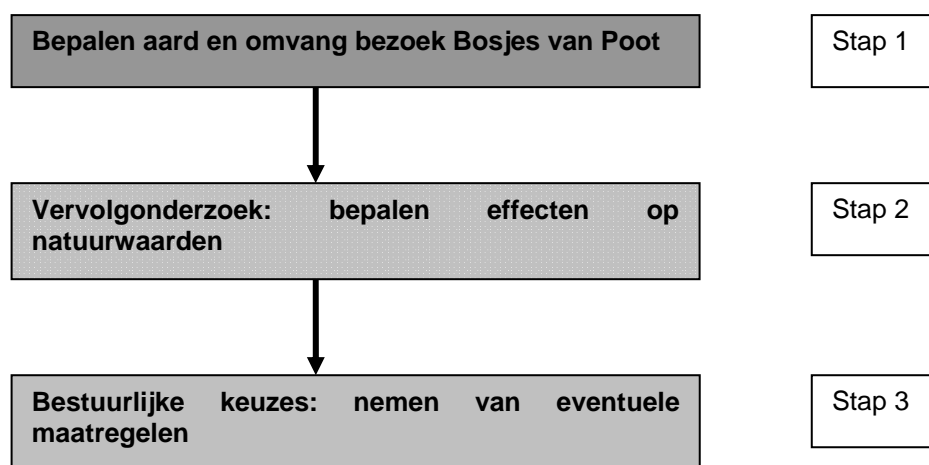
Overigens hebben honden niet alleen effecten op de natuur maar kunnen zij ook hinder veroorzaken voor andere recreanten. Uit verschillende onderzoeken in duingebieden blijkt dat loslopende honden een grote bron van ergernis zijn (Beunen *et al.*, 2006). Veel kinderen, maar ook een aanzienlijk aantal volwassenen, koesteren een zekere angst voor honden (Van Ommering, 1991). Dit is het sterkst het geval bij loslopende honden die niet onder appèl zijn. Uit eerder onderzoek blijkt dat 87% van de bezoekers van de Bosjes van Poot met een hond het gebied bezoekt (NRIT, 2003). Dit roept de vraag op of potentiële bezoekers zonder hond het gebied mogelijk mijden. In voorliggend onderzoek is deze vraag niet verder meegenomen.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van dit monitoringsonderzoek is inzicht verschaffen in het aantal honden dat gebruik maakt van de Bosjes van Poot. Daarnaast wordt inzicht gegeven hoe de bezoekers het gebied gebruiken en waarderen (ruimtelijke verdeling over het gebied en frequentie en tijdstippen waarop het gebied bezocht wordt).

Met behulp van deze gegevens kan allereerst worden bepaald hoeveel honden er van het gebied gebruik maken. Daarnaast kan worden gekeken of bepaalde deelgebieden vaker met de hond worden bezocht dan andere delen van het gebied. Dit kan ook worden onderzocht bij de bezoekers zonder hond.

Daarnaast kunnen in een vervolgonderzoek de mogelijke effecten van honden in het gebied worden bepaald op zowel de huidige als gewenste natuurwaarden (zie kader 2). Wanneer bekend is waar nu veel honden komen, kan worden onderzocht of de natuurwaarden hier minder groot zijn. Er kan daarbij mogelijk een koppeling worden gemaakt met de overige in 2007 in dit kader uitgevoerde onderzoeken.² Wanneer deze gegevens worden samengevoegd zou -indien gewenst- gekomen kunnen worden tot een bepaalde vorm van zonering (zie Figuur 1).

Figuur 1. Positionering onderzoek

In dit onderzoek worden de volgende onderzoeksvragen beantwoord:

1. Hoeveel bezoekers en honden komen er per jaar naar de Bosjes van Poot?
2. Waardoor worden de bezoekers gekenmerkt en hoe waarderen zij het gebied?

² In 2007 is in opdracht van de Dienst Stadsbeheer een vegetatieonderzoek uitgevoerd, evenals een inventarisatie van de vogelstand en een onderzoek naar de grondwaterstand en de grondwaterkwaliteit en een studie naar de eikenstove.

3. Welke ruimtelijke verspreidingspatronen van de bezoekers met honden en de bezoekers zonder honden zijn er binnen de Bosjes van Poot te onderscheiden?

Kader 2. Effecten voor kwetsbare natuurwaarden

De effecten die de honden hebben op de kwetsbare natuurwaarden zijn afhankelijk van twee factoren; de kwetsbaarheid van het ecosysteem en de belasting hiervan door de honden. Dit laatste is weer afhankelijk van de ruimtelijke spreiding van de honden binnen het gebied.

Uit de resultaten van de quick-scan literatuuronderzoek (zie hoofdstuk 2) blijkt dat honden een versturende invloed kunnen hebben op het normale gedrag van dieren (verstoring). Hierbij geldt dat de kennis over effecten vaak nog is beperkt tot het kwalitatief signaleren van risico's. Het meeste onderzoek richt zich op vogels en zoogdieren in natuurgebieden. Over de effecten op natuurwaarden in "stadsparken" is slechts weinig bekend.

Daarnaast zijn er effecten op de vegetatie door vermesting. Afhankelijk van de kwetsbaarheid van het ecosysteem voor eutrofiëring is er sprake van meer of minder effect van de ontlasting en urine van honden. Specifiek onderzoek is echter beperkt; de enige studie die bekend is richt zich op de invloed van stikstof in de ontlasting van honden op de vegetatie in voedselarme bos- en natuurterreinen (De Molenaar en Jonkers, 1993). In dit onderzoek staan een aantal voorbeelden die het terreinbeheerders mogelijk maken deze belasting te berekenen en hun beleid daarop af te stemmen.

Tenslotte is er sprake van beschadiging van bodem en vegetatie. Het kan daarbij gaan om de vorming van "wilde paadjes", het kaal lopen van bermen (vooral naast verharde paden, omdat honden die soms liever mijden) en andere delen van het terrein (speelt met name bij spelende/stoeiende honden) en graafactiviteiten (met name het uitgraven van konijnenholen).

Geconcludeerd kan worden dat wel in algemene zin iets gezegd kan worden over de effecten die honden hebben op ecosystemen. Specifieke informatie over effecten van honden op de habitats duingrasland, duinstruweel en duinbos is niet beschikbaar. Dit is sterk afhankelijk van de specifieke situaties. Door bij de gebiedsindeling in dit onderzoek rekening te houden met de verschillende habitats kan hierin mogelijk meer inzicht worden verkregen.

1.3 Benaderingswijze onderzoek

Het aantal honden dat in het gebied komt en de ruimtelijke spreiding binnen het gebied is afhankelijk van het uitlaatgedrag van de hondeneigenaren. Uit recreatieonderzoek in o.a. het duingebied Meijndel en de Amsterdamse Waterleidingduinen is gebleken dat het voor het achterhalen van de motieven van de bezoekers en de frequentie van het bezoek van belang is onderscheid te maken tussen de herkomst van de bezoekers. Bezoekers die een langere afstand moeten afleggen zullen naar verwachting minder vaak naar het gebied komen; mogelijk hebben ze ook andere motieven. Aangezien er geen redenen zijn om op voorhand aan te nemen dat dit voor de bezoekers met honden in de Bosjes van Poot anders zou zijn, is het verstandig om dit onderscheid (directe nabijheid, enige afstand en ver weg) ook hier te hanteren.

Daarnaast is de dag van de week van invloed op de bezoekaantallen en de spreiding over de dag (dagpatroon). Uit recreatieonderzoek in o.a. Meijndel blijkt dat de verschillen tussen de vijf werkdagen over het algemeen gering zijn. Op zon- en feestdagen liggen de aantallen bezoekers echter aanzienlijk hoger. De bezoekaantallen op zaterdagen liggen hier tussenin. Ook zijn er vaak verschillen in dagpatronen (de verdeling over de uren van de dag). Zo wordt vooral in de zomer op werkdagen vaak 's avonds meer gebruik gemaakt van recreatiegebieden.

Tenslotte zijn er verschillen te verwachten tussen de seizoenen (voorjaar, zomer, herfst en winter). Dit hangt samen met verschillen in daglengte, gemiddelde weersomstandigheden, vakantie-periodes etc.

1.4 Onderzoeksopzet

Dit onderzoek is als volgt opgezet. Om inzicht te krijgen in reeds aanwezige informatie over honden in stedelijke natuurgebieden is allereerst een “quick-scan” naar relevante literatuur uitgevoerd. Daarnaast is een aantal telefonische interviews gehouden met terreinbeheerders die naar verwachting met een vergelijkbare hondenproblematiek te maken hebben.

Met behulp van de resultaten van de quick-scan naar relevante literatuur en de interviews met terreinbeheerders is een visueel telprogramma en een enquêteonderzoek opgesteld. Zoals bij de onderzoeksvragen is aangegeven (zie paragraaf 1.2) moeten er voor de Bosjes van Poot twee typen vragen beantwoord worden. Een visueel telprogramma heeft inzicht verschaft in het aantal honden dat gebruik maakt van de Bosjes van Poot. Hierbij is -in verband met de mate van eutrofiëring- onderscheid gemaakt naar grootte. Daarnaast is bij de visuele telling het aantal bezoekers (waarbij een onderscheid met en zonder hond wordt gemaakt) vastgelegd. Dit om o.a. de verhouding tussen bezoekers en honden te kunnen bepalen. Een enquêteonderzoek heeft antwoord gegeven op de motieven en de herkomst van de bezoekers met en zonder honden en de aard en frequentie van het bezoek.

2 QUICK-SCAN LITERATUUR

2.1 Werkwijze

Bij de quick-scan naar relevante literatuur over honden in stedelijke natuurgebieden is specifiek gezocht naar³:

- empirische waarnemingen over spreiding van het hondenuitlaatgedrag naar ruimte en tijd in stedelijke groengebieden, Natura 2000-gebieden en andere natuurgebieden⁴;
- effecten van honden op de natuurwaarden en op recreanten zonder hond;
- relaties tussen de hoeveelheid uitwerpselen en de grootte van de hond;
- ervaringen met het nemen van zoneringsmaatregelen voor honden.

De literatuurstudie is niet uitputtend geweest. Doel van de literatuurstudie was informatie te verzamelen die van invloed zou kunnen zijn op de invulling van het waarnemingsprogramma van visuele tellingen en enquêtes.

Daarnaast is het juridisch kader in kaart gebracht: wat betekent de nieuwe wetgeving voor het uitlaten van honden in natuurgebieden?

Tenslotte zijn er drie telefonische interviews gehouden met twee grote terreinbeherende instanties: Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Deze terreinbeheerders hebben te maken met een vergelijkbare hondenproblematiek. Tijdens de interviews zijn de volgende vragen aan de orde geweest:

- Heeft u in door u beheerde gebieden ooit onderzoek laten doen naar de spreiding van het honden uitlaten naar ruimte en tijd?
- Heeft u enig inzicht welke effecten honden op natuur hebben?
- Is er specifiek beleid voor honden? Is dit beleid ontwikkeld vanwege de effecten van de honden op de natuur of op de recreanten?
- In hoeverre is dat beleid aan inspraak onderworpen geweest?
- Zijn er speciale maatregelen (fysiek, bebording etc.) genomen?
- Wordt er gehandhaafd?
- Wat zijn de ervaringen met het beleid?

2.2 Resultaten quick scan literatuur en telefonische interviews

In Bijlage 1 zijn de gedetailleerde resultaten van de quick-scan naar relevante literatuur en de telefonische interviews opgenomen. De belangrijkste conclusies hieruit zijn hieronder beschreven.

Een allereerste conclusie is dat er een opvallend verschil is tussen maatschappelijke aandacht voor en wetenschappelijk onderzoek naar dit onderwerp. Geconstateerd is namelijk dat het onderwerp honden in relatie tot natuurgebieden en stedelijke groenvoorzieningen maatschappelijk gezien een belangrijk item is (op Internet leverde de zoekcombinatie van "honden" en "natuurgebied" bij Google 181.000 "hits" op). In de wetenschappelijke literatuur en in de vakliteratuur daarentegen is echter weinig hierover te vinden.

Empirische waarnemingen

Er zijn vrijwel geen specifieke onderzoeken uitgevoerd die empirische gegevens opleveren over de spreiding van het honden uitlaten naar ruimte en tijd in stedelijke groengebieden, Natura 2000-gebieden en andere natuurgebieden. Wel zijn er (een beperkt aantal) onderzoeken bekend waaruit gegevens over het hondenuitlaatgedrag impliciet af te leiden zijn. Die bevindingen worden hieronder genoemd.

³ Via Internet, de literatuurbestanden van Wageningen Universiteit en Researchcentrum en met medewerking van de Stichting Recreatie; Kennis- en Innovatiecentrum.

⁴ Opgemerkt wordt dat auteurs de begrippen stedelijk groen, landschapspark, natuurgebied etc. verschillend hanteren.

Effecten van honden op natuurwaarden

Over de effecten die honden hebben op de natuurwaarden is in algemene zin wel het een en ander bekend. Het betreft dan met name onderzoeken gericht op verstoring (vogels), vermessing en beschadiging van bodem en vegetatie. Specifieke informatie over effecten van honden op de habitats duingrasland, duinstruweel en duinbos is niet beschikbaar.

Grootte van de hond en ontlasting/eutrofiëring door honden

Op basis van de lichaamsgewichten van honden is de hoeveelheid ontlasting per dag of jaar indicatief aan te geven. De totale hoeveelheid ontlasting die in de Bosjes van Poot terecht komt is slechts zeer globaal te bepalen (o.a. afhankelijk van de -moeilijk te beantwoorden- vraag of de honden die in dit gebied komen daar ook allemaal poepen en plassen). In nog sterkere mate geldt dit voor de vraag over de omvang van de eutrofiëring (De Molenaar en Jonkers, 1993) door hondenpoep en urine van de verschillende habitats binnen de Bosjes van Poot.

Ervaringen met hondenzonering

Vrijwel alle terreinbeherende instanties (gemeenten, SBB, Natuurmonumenten) werken met hondenzoneringen ten behoeve van het uitlaten van honden. Veel terreinbeherende instanties hebben losloopgebieden aangewezen om andere gebieden te ontzien (verboden voor honden of honden aangelijnd).

In het kader van de Flora- en Faunawet en het vermijden van conflicten met overige bezoekers zijn soms aanlijn- of verbodsgebieden aangewezen (bijvoorbeeld Amsterdamse Bos en Vondelpark).

Evaluatie en monitoring van het hondenbeleid vindt soms plaats. De invoering van nieuwe regelgeving (Flora- en Faunawet), overlast van poep of incidenten (honden die iemand hebben aangevallen) zijn soms aanleiding om het hondenbeleid te herzien.

2.3 Juridisch kader: Natuurbeschermingswet en Flora en Faunawet

Sinds 1 oktober 2005 is de herziene **Natuurbeschermingswet 1998** van kracht. Via deze wet is de Europese regelgeving voor gebiedsbescherming geïmplementeerd in de nationale wetgeving.

In de Natuurbeschermingswet staat dat voor elke Natura 2000-gebied een beheerplan moet worden vastgesteld. Een beheerplan bevat in ieder geval de volgende zaken:

- Een uitwerking van de instandhoudingsdoelstellingen in ruimte en tijd in de vorm van een beschrijving van de noodzakelijke instandhoudingsmaatregelen.
- Beoogde resultaten met het oog op het behoud of herstel van natuurlijke habitats en populaties van wilde plant- en diersoorten, in samenhang met het bestaande gebruik.

Voor een nadere toelichting op de Natuurbeschermingswet wordt verwezen naar Ministerie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2005).

Het bestaande gebruik (zoals voor recreatie, bijvoorbeeld het uitlaten van honden) speelt bij het opstellen van een beheerplan een nadrukkelijke rol. Allereerst is dat bij de bepaling van de beoogde resultaten, derhalve de manier waarop de instandhoudingsdoelstellingen worden uitgewerkt in het beheerplan. Verder bestaat de mogelijkheid dat bestaande vormen van gebruik, waarvan via de habitattoets kan worden vastgesteld dat deze de instandhoudingsdoelstellingen niet in gevaar brengen, in het beheerplan worden gereguleerd en daarmee buiten de vergunningplicht vallen. Dit maakt een beheerplan bij uitstek geschikt om integraal diverse (natuur, recreatieve etc.) belangen onderling af te wegen, zodat in de praktijk helderheid en duidelijkheid ontstaat wat wel en niet kan in en rondom het desbetreffende gebied.

De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft een wijziging van de Natuurbeschermingswet (NB-wet) in voorbereiding (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2007 en De Groene Ruimte, 2007). Op grond van de huidige wet geldt een vergunningplicht voor activiteiten die in en om Natura 2000-gebieden de beschermde natuur

kunnen verstoren. In de voorgestelde wijzigingen van de NB-wet is het bestaande gebruik, tot het moment dat beheerplannen voor Natura 2000-gebieden zijn opgesteld, niet vergunningsplichtig. Tot het vaststellen van een beheerplan kan het bestaand gebruik dus doorgang vinden. Uitzondering vormt bestaand gebruik dat onomkeerbare schade aan de natuurwaarden zou veroorzaken. In dergelijke situaties ligt de bewijslast echter bij de minister en niet bij de “gebruiker”.

In Bijlage 2 is de Habitattoets schematisch weergegeven.

De **Flora- en faunawet** regelt de wettelijke bescherming van inheemse soorten. In principe zijn alle zoogdieren, vogels, amfibieën en reptielen die in Nederland voorkomen beschermd. Uit de overige soortengroepen zijn expliciet bepaalde soorten als beschermd aangemerkt. De Flora- en faunawet bevat een aantal verbodsbepalingen om er voor te zorgen dat in het wild levende soorten planten en dieren zoveel mogelijk met rust worden gelaten. In Bijlage 2 zijn de relevante artikelen opgenomen.

In het kader van dit onderzoek is met name artikel 16 van belang. Dit artikel beoogt een evenwichtige afweging van de belangen van landbouw, natuurbescherming en jacht te realiseren. Het artikel geeft aan dat eenieder verplicht is te verhinderen dat een dier dat hem toebehoort of onder zijn toezicht staat, in het veld dieren opspoort, doodt, verwondt, vangt of bemachtigt. Hiervoor kan ontheffing worden aangevraagd. Artikel 16 is van toepassing op de persoon die zich in het veld bevindt en is dus persoonsgebonden. Een gemeente bijvoorbeeld kan daarom voor dit artikel geen ontheffing aanvragen.

3 VISUELE TELLINGEN

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt verder ingegaan op het visueel telprogramma. Doel van de visuele tellingen is inzicht te krijgen in het aantal honden dat gebruik maakt van de Bosjes van Poot. Hierbij is -in verband met de mate van eutrofiëring- onderscheid gemaakt naar grootte. Daarnaast is bij de visuele telling het aantal bezoekers (waarbij een onderscheid met en zonder hond wordt gemaakt) vastgelegd. Dit om o.a. de verhouding tussen bezoekers en honden te kunnen bepalen. In de volgende paragraaf wordt allereerst ingegaan op de opzet van de visuele tellingen (paragraaf 3.1). Daarna worden de resultaten van de visuele tellingen beschreven (paragraaf 3.2). Dit hoofdstuk wordt afgesloten met de belangrijkste conclusies (paragraaf 3.3).

3.2 Opzet visuele tellingen

De Bosjes van Poot heeft een groot aantal (15) toegangen (zie Kaart 4). Onderzoekstechnisch zou het de voorkeur hebben om op alle 15 toegangen in alle vier de seizoenen (voorjaar, zomer, herfst en winter) op de drie verschillende dagtypen (werkdagen, zaterdagen en zondagen) gedurende de hele dag visuele tellingen (inkomende en uitgaande bezoekers en honden) uit te voeren. Dit zou betekenen 4.320 waarnemingsuren (180 waarnemingsdagen x 24 uur). Aangezien dit buitengewoon kostbaar is, is onderzocht op welke drie manieren bespaard kan worden. Allereerst kan het aantal uren dat er op een waarnemingsdag visueel geteld wordt worden verminderd. Andere opties zijn om minder dagtypen of seizoenen te onderscheiden. Tenslotte kan ook het aantal toegangen waarop geteld wordt kleiner worden gemaakt. Hieronder wordt verder allereerst ingegaan op de gekozen fasering. In paragraaf 3.2.2 wordt kort ingegaan op het waarnemingsformulier en de waarnemingshandleiding.

3.2.1 Fasering

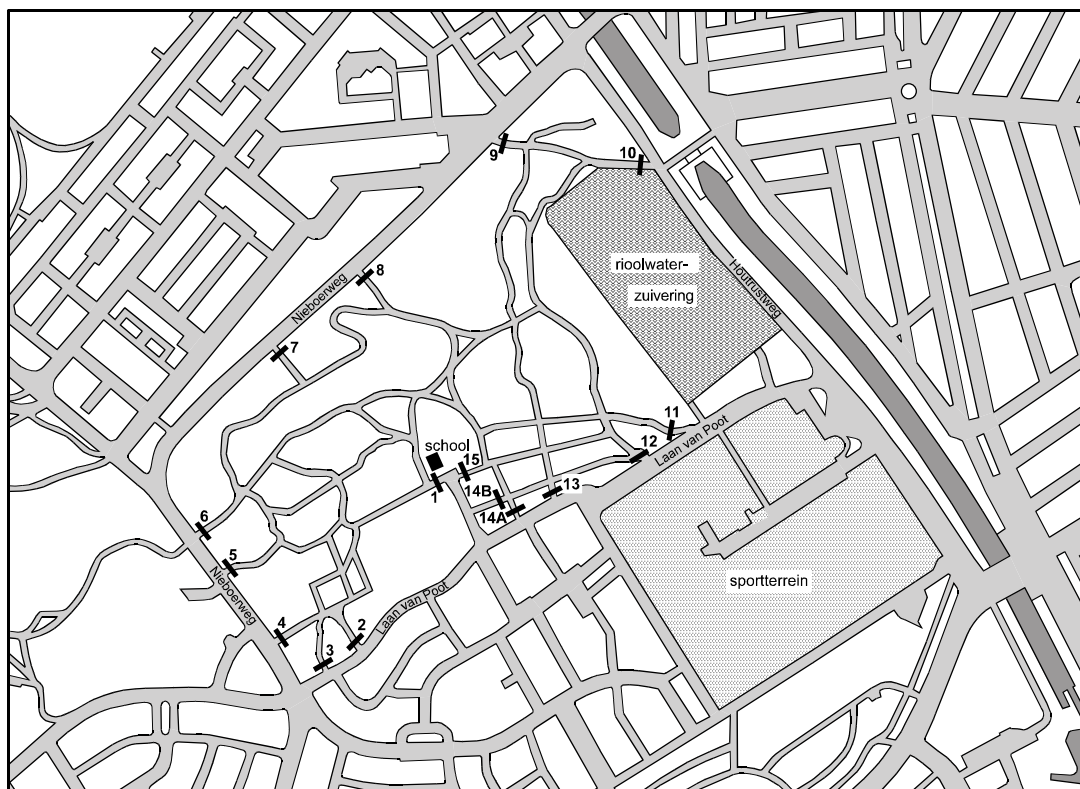
Om tot een praktisch en financieel haalbare aanpak te komen die toch voldoende betrouwbare informatie oplevert is gekozen voor een gefaseerde aanpak. Daarbij zijn de onderzoeksresultaten uit de 1^e fase gebruikt om te bekijken of het mogelijk was om in de 2^e fase tot een verder gereduceerd telprogramma te komen.

Op deze fasering zijn twee uitzonderingen gemaakt; op basis van recreatieonderzoek elders⁵ is er voor gekozen om de zaterdagen niet als een afzonderlijk dagtype te onderscheiden. Verwacht mag worden dat het bezoek qua niveau tussen die van werkdagen en zondagen in zal liggen. Een tweede uitzondering is de daglengte. In principe zou tijdens de waarnemingsdagen 24 uur moeten worden geteld. Aangezien verwacht mag worden dat er in de zeer vroege ochtenduren en zeer late avonduren nauwelijks bezoekers naar de Bosjes van Poot zullen komen zijn de visuele tellingen in de eerste fase gehouden van 7:00 uur tot 21:00 uur.

3.2.1.1 Fase 1

Tijdens deze fase zijn er op alle 15 toegangen visuele tellingen gehouden op een werkdag (dinsdag 22 mei 2007) en een zondag (3 juni 2007). De tellingen zijn uitgevoerd van 7:00 uur 's ochtends tot 21:00 uur 's avonds. Op Kaart 4 is de ligging van de tellocaties weergegeven.

⁵ Zie bijvoorbeeld de recreatieonderzoeken voor Meijndel en de Amsterdamse Waterleidingduinen (Beunen *et al.*, 2004 en Webster *et al.*, 2004 en 2007).

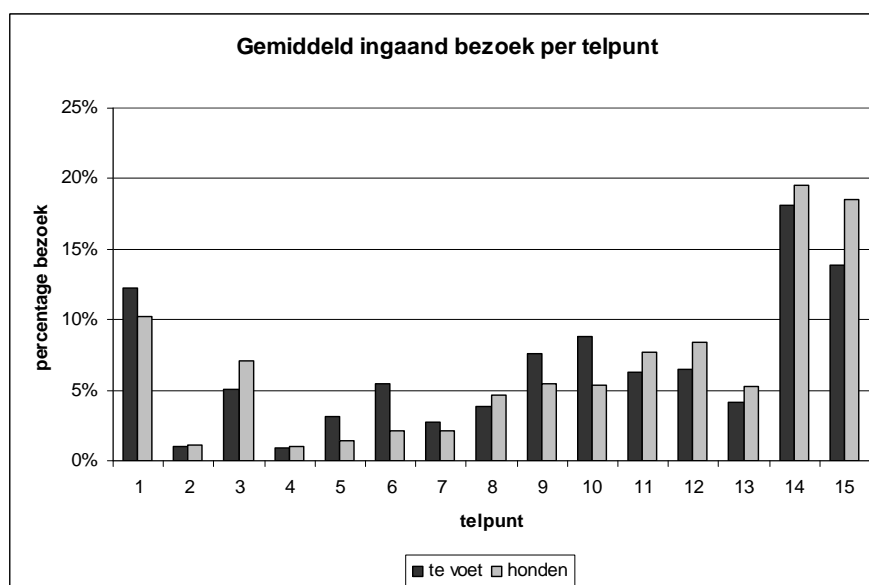

Kaart 4. Ligging van de visuele telpunten

3.2.1.2 Fase 2: Reductie telpunten en tijdsduur tellingen

Uit efficiencyoverwegingen zijn na afloop van de visuele tellingen van de eerste fase de mogelijkheden onderzocht om het aantal telpunten in de 2e fase van het onderzoek terug te kunnen brengen. Daarnaast zijn de mogelijkheden bekeken om de tijdsduur van de visuele telling te verkorten. Bij deze eventuele reductie zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

1. Tijdens de visuele tellingen dient minimaal 75% van het bezoek geregistreerd te worden.
2. Bij het reduceren van de telpunten wordt een drempelwaarde van 5% aangehouden. Op telpunten die minder dan 5% van het bezoek geregistreerd hebben hoeft bij de telling in de 2e fase niet meer geteld worden. Hierbij geldt als randvoorwaarde dat per windrichting minimaal één telpunt behouden dient te blijven.

Figuur 2. Relatief ingaand bezoek per telpunt op basis van tellingen 1e fase

Uit Figuur 2 blijkt dat de telpunten 1, 14 en 15 relatief druk bezocht worden. Dit geldt zowel voor het bezoek te voet als de aantallen honden die deze telpunten passeren. Bij de telpunten 14 en 15 vallen daarnaast in verhouding tot het bezoekaantallen te voet de relatief grote aantallen honden op. Bij de telpunten 5, 6, 9 en 10 zijn in verhouding tot de bezoekaantallen te voet juist relatief weinig honden waargenomen. De telpunten 2, 4, 7 en 13 worden relatief weinig gebruikt.

Op basis van de analyse van de telgegevens van de 1^e fase is geconcludeerd dat er tot een flinke reductie in telduur en het aantal telpunten (zie Figuur 2) gekomen kon worden tijdens de 2^e fase van de visuele tellingen (zie Bijlage 4). Er is tevens geconcludeerd dat een combinatie van een reductie in tijd en aantal telpunten mogelijk is, zonder dat het aantal registraties zakt onder de 75% van de aantallen die in de 1^e fase op 15 telpunten gedurende 14 uren zijn gemeten. In totaal is er in de 1^e fase 420 uur geteld.

Op dinsdag 2 oktober is daarom van 9:00 uur tot 20:00 uur geteld op de telpunten 1, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 en 15 (totaal 11 telpunten, gedurende 11 uren). Op zondag 23 september zijn van 9:00 uur tot 19:00 uur visuele tellingen gehouden op de telpunten 1, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14 en 15 (totaal 10 telpunten, gedurende 10 uren). In totaal is er tijdens de 2^e fase 221 uur geteld.

3.2.1.3 Ophoogfactoren voor uitkomsten 2e fase

Om het dagbezoek uit fase 2 te kunnen vergelijken met die van fase 1 moeten de telgegevens worden opgehoogd. Hiervoor zijn de daadwerkelijk waargenomen bezoekersaantallen en aantallen honden vermenigvuldigd met een ophoogfactor. Deze ophoogfactoren zijn als volgt bepaald:

$$\text{Ophoogfactor} = 1/p \times 100$$

Waarbij p = het percentage bezoekers of honden dat is waargenomen op hetzelfde dagtype in fase 1 (voor seizoen).

Deze percentages staan onderaan de tabellen Tabel 25 en Tabel 26 in Bijlage 4. In Tabel 2 zijn de ophoogfactoren voor dinsdag 2 oktober en zondag 23 september weergegeven.

Tabel 2. Ophoogfactoren voor uitkomsten 2^e fase

<i>Dinsdag 2 oktober</i>				<i>Zondag 23 september</i>			
Ingaand		uitgaand		ingaand		uitgaand	
te voet	honden	te voet	honden	Te voet	honden	te voet	honden
1,28	1,28	1,22	1,18	1,25	1,30	1,28	1,30

3.2.2 Waarnemingsformulier en -handleiding

De visuele tellingen zijn uitgevoerd met behulp van waarnemingsformulieren door het onderzoeksbureau TripConsult. Een voorbeeld van dit waarnemingsformulier en de handleiding voor de visuele tellers zijn opgenomen in Bijlage 3.

3.3 Resultaten visuele tellingen

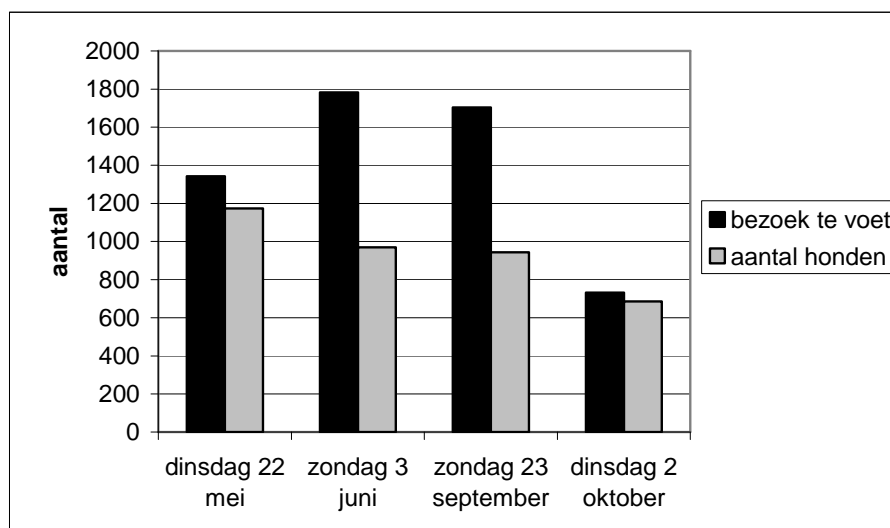
3.3.1 Dagtotalen visuele tellingen

In Bijlage 5 zijn in Tabel 27 de feitelijk waargenomen voetgangers en honden weergegeven. Omdat in het najaar korter en op minder telpunten geteld is, is het nodig om deze getallen op te hogen volgens de ophoogfactoren uit Tabel 2. In Tabel 3 zijn de resultaten van deze ophoging voor dinsdag 2 oktober en zondag 23 september weergegeven. Daarnaast zijn ook de resultaten van 22 mei en 3 juni weergegeven. Tabel 3 vormt de basis voor de verdere analyse.

Tabel 3. Waargenomen (dinsdag 22 mei en zondag 3 juni) en opgehoogde aantallen (zondag 23 september en dinsdag 2 oktober) binnenkomende voetgangers en honden.

<i>dag</i>	<i>bezoek te voet</i>	<i>aantal honden</i>
dinsdag 22 mei	1343	1174
zondag 3 juni	1783	969
zondag 23 september	1703	943
dinsdag 2 oktober	732	686

In Figuur 3 is het bezoek te voet en het hondenbezoek weergegeven tijdens de waarnemingsdagen. Voor de aantallen in het najaar zijn de opgehoogde aantallen gebruikt uit Tabel 3. Uit deze figuur valt af te leiden dat op werkdagen relatief meer honden naar de Bosjes van Poot komen dan op zondagen. Op werkdagen is de verhouding tussen de aantallen honden die het gebied bezoeken en het bezoek te voet gemiddeld 1,1. Op zondagen ligt deze verhouding aanzienlijk hoger (1,8). Daarnaast valt op dat de bezoekaantallen op beide dinsdagen vrij sterk uiteen lopen.

Figuur 3. Bezoekaantallen tijdens de waarnemingsdagen (Tabel 3)

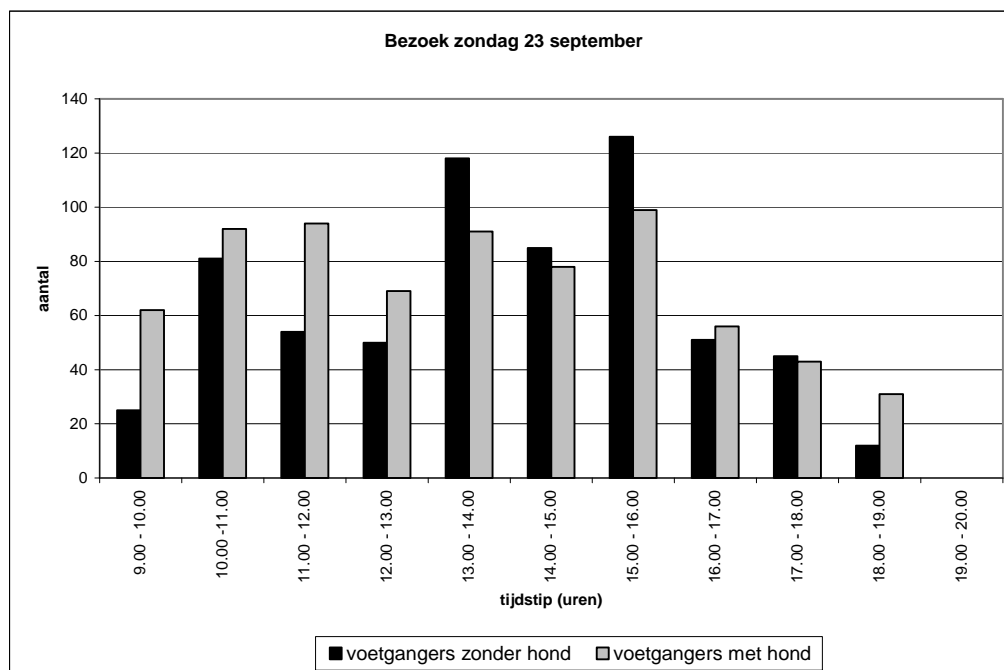
In Tabel 4 zijn de verhoudingen tussen het voetgangersbezoek en het hondenbezoek weergegeven. Deze verhoudingen geven een stabiel beeld weer wat betreft de verhoudingen op werkdagen en de verhoudingen op zondagen. Deze verhoudingen kunnen gebruikt worden om tot een schatting van het jaarbezoek te komen.

Tabel 4. Verhouding bezoek te voet : hondenbezoek

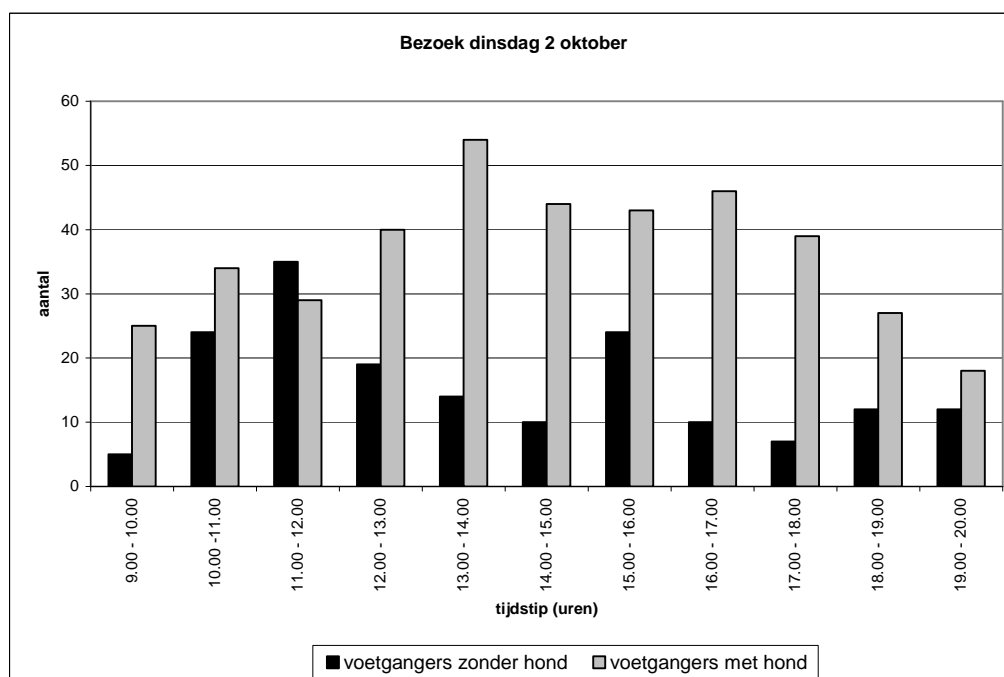
<i>dag</i>	<i>verhouding</i>
dinsdag 22 mei	1,14
zondag 3 juni	1,84
zondag 23 september	1,81
dinsdag 2 oktober	1,07

3.3.2 Bezoekers met en zonder hond

In Figuur 4 en Figuur 5 zijn de aantallen bezoekers met en zonder hond voor de onderzoeksdagen 23 september en 2 oktober weergegeven. Uit Figuur 4 valt af te leiden dat op zondag 23 september in de periode van tussen 13:00 en 16:00 uur meer bezoekers zonder hond dan met hond het gebied hebben bezocht. Dit patroon is op dinsdag 2 oktober niet waarneembaar. Tijdens de hele dag, met uitzondering van de periode tussen 11 en 12 uur, komen er meer bezoekers met hond dan zonder hond (zie Figuur 5). Vroeg in de ochtend en na het middaguur komen er aanzienlijk meer bezoekers met hond dan zonder hond. Gemiddeld bedroeg het percentage bezoek met hond op dinsdag 2 oktober 71%. Op zondag 23 september lag dit percentage aanzienlijk lager (55%).

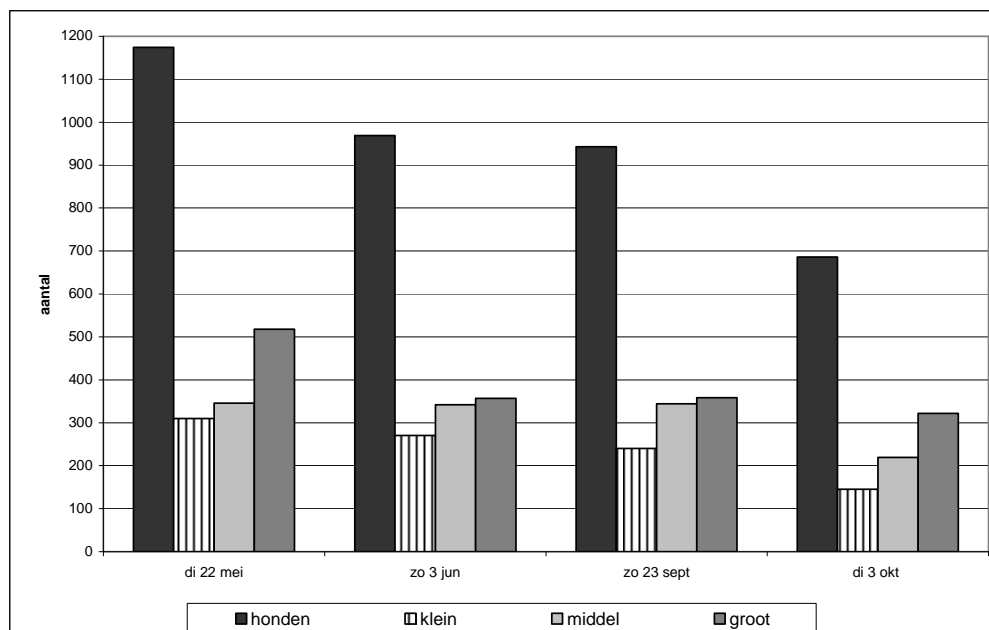
Figuur 4. Aantal bezoekers met en zonder hond op zondag 23 september

Figuur 5. Aantal bezoekers met en zonder hond op dinsdag 2 oktober

3.3.3 Grootte van de honden

Figuur 6 geeft inzicht in de grootte van de honden die het gebied binnenkomen. Op alle waarnemingsdagen zijn grote honden (meer dan 25 kilogram) het meest waargenomen, gevolgd door de middelgrote honden (10 tot 15 kilogram) en kleine honden (minder dan 10 kilogram). Over alle waarnemingsdagen is deze verdeling gemiddeld als volgt: 25% kleine honden, 34% middelgrote honden en 41% grote honden.

Figuur 6. Verdeling van de grootte van de ingaande honden per onderzoeksdag

3.4 Indicatie jaarbezoek te voet

Op basis van bovenstaande gegevens is voor een viertal dagen de omvang van het bezoek exact vastgesteld. Deze steekproef vormt de basis voor een indicatieve berekening van het jaarbezoek te voet. Deze berekening is gebaseerd op de gemiddelden van de steekproef, omdat dit – wiskundig-statistisch gezien – de beste schatters zijn. Gezien de marges waarmee altijd rekening gehouden moet worden bij het werken met steekproeven (bij dit onderzoek geïllustreerd door de aanzienlijke schommelingen in de aantallen op de dinsdagen) worden er daarnaast nog schattingen gemaakt voor de minimale en de maximale omvang van het bezoek. Dit laatste gebeurt op basis van de spreiding die in de steekproeven wordt aangetroffen. In totaal worden derhalve drie berekeningen voor het jaarbezoek uitgevoerd.

Vaststellen gemiddelde aantallen bezoekers te voet op werkdagen, zaterdagen en zondagen

Als eerste stap in de berekening van het jaarbezoek worden de gemiddelden per dagsoort bepaald. Dit gebeurt op drie wijzen.

In **Berekening 1** zijn het werkdaggemiddelde en zondaggemiddelde bepaald door de bezoekaantallen uit de steekproeven uit het voorjaar en najaar te middelen. Voor het bezoek op zaterdagen wordt -op basis van andere monitoringsonderzoeken⁶- het gemiddelde genomen van het werkdaggemiddelde en het zondaggemiddelde.

Berekening 1:

- Zondaggemiddelde: gemiddelde van waarnemingen in voor- en naseizoen (a)
- Gemiddelde werkdag: gemiddelde dinsdagen in het voor- en najaar (b)

⁶ Zie bijvoorbeeld de recreatieonderzoeken voor Meijendel en de Amsterdamse Waterleidingduinen (Beunen *et al.*, 2004 en Webster *et al.*, 2004 en 2007).

- Gemiddelde zaterdag: gemiddelde van waarnemingen van zondag in het voor- en najaar en het gemiddelde van de dinsdagen in het voor- jaar en najaar (gemiddelde van a+b)

In **Berekening 2** is het zondaggemiddelde -net als bij berekening 1- bepaald door de bezoekaantallen uit de steekproeven uit het voorjaar en najaar te middelen. In tegenstelling tot de eerste berekening wordt voor het werkdaggemiddelde uitgegaan van het dagbezoek van dinsdag 3 oktober. Het gemiddelde dagbezoek op zaterdagen is berekend door het gemiddelde te nemen van het dagbezoek op dinsdag 3 oktober en het zondaggemiddelde. Bij deze berekening wordt –op basis van de onderzoeksgegevens- een indicatie gegeven van het minimum aantal bezoekers dat jaarlijks de Bosjes van Poot te voet bezoekt.

Berekening 2:

- Zondaggemiddelde: gemiddelde van waarnemingen in voor- en naseizoen (a)
- Gemiddelde werkdag: dinsdag 3 oktober (c)
- Gemiddelde zaterdag: gemiddelde van waarnemingen van zondag in het voorjaar en najaar en de dinsdag in het najaar (gemiddelde van a+c)

In **Berekening 3** is het zondaggemiddelde –net als bij berekening 1 en 2- bepaald door de bezoekaantallen uit de steekproeven uit het voorjaar en najaar te middelen. In tegenstelling tot de eerste twee berekeningen is voor het werkdaggemiddelde uitgegaan van het dagbezoek van dinsdag 22 mei. Het gemiddelde dagbezoek op zaterdagen is berekend door het gemiddelde te nemen van het dagbezoek op dinsdag 22 mei en het zondaggemiddelde. Bij deze berekening wordt –op basis van de onderzoeksgegevens- een indicatie gegeven van het maximum aantal bezoekers dat jaarlijks de Bosjes van Poot te voet bezoekt.

Berekening 3:

- Zondaggemiddelde: gemiddelde van waarnemingen in voor- en naseizoen (a)
- Gemiddelde werkdag: dinsdag 22 mei (d)
- Gemiddelde zaterdag: gemiddelde van waarnemingen van zondag in het voorjaar en najaar en dinsdag 22 mei (gemiddelde van a+d)

Vanuit wiskundig-statistisch gezichtspunt is berekening 1 de beste basis voor een schatting voor de omvang van het jaarbezoek. Berekening 2 gaat uit van de laagste waarnemingen. Omdat er weinig verschil zit tussen beide waarnemingen op zondag, wordt de uitkomst vooral bepaald door de lagere waarde voor werkdagen; ook het zaterdaggemiddelde (berekend op basis van werkdagen én zondagen) ligt dan lager. Berekening 2 mag worden beschouwd als een schatting van de minimale omvang van het jaarbezoek. Voor berekening 3 gaat het om de hoogste waarnemingen. Hiervoor geldt dezelfde redenering. Deze berekening is de schatting voor de maximale omvang van het jaarbezoek.

Berekening jaarbezoek te voet

Door het aantal voetgangers te vermenigvuldigen met het aantal dagen in 2007 kan een indicatie worden gegeven van het jaarbezoek. Hiervoor moet eerst het aantal werkdagen, zaterdagen en zon- en feestdagen worden bepaald. Uit Tabel 5 blijkt dat er in 2007 zeven feestdagen op een werkdag vielen. Dit betekent dat er 254 werkdagen waren, 52 zaterdagen en 59 zon- en feestdagen.

Tabel 5. Feestdagen in 2007

<i>Nieuwjaar</i>	<i>Pasen</i>	<i>Koninginnedag</i>	<i>Hemelvaart</i>	<i>Pinksteren</i>	<i>Kerst</i>
Maandag 1 januari	Zondag en maandag 8 en 9 april	Maandag 30 april	Donderdag 17 mei	Zondag en maandag 27 en 28 mei	Dinsdag 25 en woensdag 26 december

Door het aantal werkdagen, zaterdagen en zon- en feestdagen te vermenigvuldigen met de berekende werkdaggemiddelden, zaterdaggemiddelden en zondaggemiddelden kan het indicatieve jaarbezoek worden berekend.⁷ De uitkomsten van deze berekening staat in Tabel 6. Uit deze tabel blijkt dat het aantal bezoekers te voet dat de Bosjes van Poot jaarlijks

⁷ Opgemerkt dient te worden dat -op basis van andere monotoringsonderzoeken- het gemiddelde voor feestdagen gelijk is gesteld aan die van zondagen.

bezoekt tussen de circa 353.000 en 525.000 bedraagt. Wanneer het gemiddelde voor de werkdagen wordt gehanteerd bedraagt dit aantal bijna 439.000.

Tabel 6. Indicatie jaarbezoek voetgangers Bosjes van Poot

	<i>werkdagen</i>		<i>zaterdag</i>		<i>zondag</i>		<i>totaal</i>
Berekening 1: gemiddeld	263.532		72.287		102.822		438.641
Berekening 2: lage schatting		185.941		64.345		102.822	353.108
Berekening 3: hoge schatting		341.122		80.230		102.822	524.174

3.5 Indicatie jaarbezoek honden

Een indicatie van het aantal honden dat jaarlijks de Bosjes van Poot bezoekt is te berekenen aan de hand van de indicatie van het jaarbezoek (Tabel 6) en de verhouding tussen voetgangers:honden (Tabel 4).

Hierbij wordt voor werkdagen het gemiddelde jaarbezoek voor voetgangers gedeeld door de gemiddelde voetgangers – honden verhouding voor werkdagen. Het lage en hoge hondenbezoek wordt berekend door de beide waarden voor de voetgangers te delen door de voetgangers – honden verhoudingen voor beide werkdagen. De zondagen worden op dezelfde wijze berekend. De zaterdag wordt berekend door het gemiddelde van de zondagen en de werkdag(en) te nemen voor de voetgangers – honden verhouding. Het geschatte jaarbezoek voor honden is weergegeven in Tabel 7.

Tabel 7. Indicatie jaarlijks hondenbezoek Bosjes van Poot

	<i>werkdagen</i>		<i>zaterdag</i>		<i>zondag</i>		<i>totaal</i>
Berekening 1: gemiddeld	238.356		49.368		56.407		344.131
Berekening 2: lage schatting		174.218		44.793		56.944	275.955
Berekening 3: hoge schatting		298.196		53.773		55.880	407.850

3.6 Indicatie eutrofiëring door hondenpoep

Een globale indicatie van de mate van eutrofiëring (vergroting van de voedselrijkdom) door hondenpoep is te geven door het aantal honden dat het gebied bezoekt te vermenigvuldigen met de hoeveelheid ontlasting per hond. Omdat niet alle honden evenveel ontlasten is bij de telling onderscheid gemaakt naar de grootte van de hond. In Bijlage 1 (paragraaf 1.3) is een indicatie van de hoeveelheid ontlasting van een hond per dag gegeven, waarbij onderscheid is gemaakt naar de grootte van de hond.

Met behulp van het geschatte aantal honden per jaar, de gemiddelde verdeling van hondengrootte en de hoeveelheid ontlasting per hond is in principe de totale ontlasting en de hoeveelheid droge stof van deze ontlasting te berekenen. Deze berekening gaat ervan uit dat iedere hond die de Bosjes van Poot bezoekt, ook in de Bosjes van Poot ontlast. Dit is echter geen realistische situatie. De getallen geven dan ook alleen de theoretisch maximale hoeveelheid hondenpoep weer. Daarbij is geen rekening gehouden met de algehele opruimplicht, die vanaf 1 januari 2006 in het gebied van kracht is.

In de onderstaande tabellen zijn de hoeveelheden totale ontlasting en droge stof weergegeven voor het gemiddelde jaarbezoek (Tabel 8), voor het jaarbezoek volgens de lage schatting (Tabel 9) en hoge schatting (Tabel 10).

Tabel 8. Maximale hoeveelheid ontlasting per jaar GEMIDDELD

	<i>totale ontlasting</i>	<i>droge stof</i>
kleine honden	9033 kg	3097 kg
middelgrote honden	17035 kg	5905 kg
grote honden	29630 kg	11852 kg
totaal:	55698 kg	20854 kg

Tabel 9. Maximale hoeveelheid ontlasting per jaar LAAG

	<i>totale ontlasting</i>	<i>droge stof</i>
kleine honden	7244 kg	2484 kg
middelgrote honden	13660 kg	4735 kg
grote honden	23760 kg	9504 kg
totaal:	44663 kg	16723 kg

Tabel 10. Maximale hoeveelheid ontlasting per jaar HOOG

	<i>totale ontlasting</i>	<i>droge stof</i>
kleine honden	10706 kg	3671 kg
middelgrote honden	20189 kg	6999 kg
grote honden	35116 kg	14046 kg
totaal:	66010 kg	24716 kg

De invloed die de stikstof in deze ontlasting heeft op de vegetatie in voedselarme bos- en natuurterreinen is onderzocht door De Molenaar en Jonkers (1993).

3.7 Conclusies visuele tellingen

Op basis van de uitkomsten van de visuele tellingen kunnen onderstaande conclusies worden getrokken.

Bezoekaantallen per telpunt

1. De telpunten 1, 14 en 15 worden relatief druk bezocht (zie Figuur 2). Dit geldt zowel voor het bezoek te voet als voor de aantallen honden die deze telpunten passeren. Bij de telpunten 14 en 15 vallen daarnaast in verhouding tot het bezoekaantallen te voet de relatief grote aantallen honden op. Bij de telpunten 5, 6, 9 en 10 zijn in verhouding tot de bezoekaantallen te voet juist relatief weinig honden waargenomen. De telpunten 2, 4, 7 en 13 worden relatief weinig gebruikt.

Bezoekaantallen per dag en kenmerken bezoek

2. De bezoekaantallen op de zondagen in juni en september (na correctie door toepassing van de ophoogfactoren) komen qua beeld overeen, voor zowel voetgangers als honden.
3. De bezoekaantallen op de dinsdagen in mei en oktober verschillen sterk, zowel voor het bezoek te voet als voor de aantallen honden.
4. De bezoekaantallen van voetgangers liggen op de zondagen aanmerkelijk hoger dan op de dinsdagen.
5. De verhouding tussen voetgangers en honden is op zondagen aanzienlijk hoger dan op werkdagen. Op zondagen is deze verhouding rond de 1,8 en op werkdagen is deze verhouding rond de 1,1. Deze verhoudingen zijn stabiel.
6. Gemiddeld heeft op werkdagen 71% van de voetgangers die de Bosjes van Poot bezoeken een hond bij zich, op zondagen is dit 55%.
7. De gemiddelde verdeling van de grootte van de honden dat het gebied bezoekt is als volgt: 25% kleine honden, 34% middelgrote honden en 41% grote honden.

Indicatie jaarbezoek te voet en hondenbezoek

8. Het jaarbezoek wordt indicatief bepaald door het gemiddeld bezoek op de visueel getelde werkdagen en zondagen toe te rekenen aan alle werkdagen en zondagen in 2007. Voor de zaterdagen is gerekend met een waarde die precies tussen werkdagen en zondagen

ligt. Volgens deze berekening worden de Bosjes van Poot in 2007 circa 439.000 maal bezocht te voet. Het aantal honden dat het gebied bezoekt is dan circa 344.000.

9. Door de onzekerheid die inherent is aan steekproeven en gezien de grote verschillen tussen de twee getelde werkdagen, wordt naast deze schatting gebaseerd op het gemiddelde van werkdagen tevens een schatting gemaakt voor een "maximum" en een "minimum" waarde voor het jaarbezoek. Daarvoor wordt in plaats van de gemiddelde werkdagwaarde gewerkt met de hoogste waarde (uit het voorjaar) en met de laagste waarde (uit de najaarstelling). Daarmee varieert ook de zaterdagtelling in beide schattingen. De zondagtelling is in beide seizoenen nagenoeg gelijk.
10. Wordt uitgegaan van het werkdaggemiddelde van de waarneming op 22 mei dan bedraagt het jaarbezoek ca. 524.000 voetgangers en ca. 408.000 honden. Wordt uitgegaan van het werkdaggemiddelde van de waarneming op 2 oktober dan bedraagt het jaarbezoek ca. 353.000 voetgangers en ca. 276.000 honden.

Indicatie eutrofiëring door hondenpoep

11. Over de eutrofiëring van het gebied door hondenpoep is indicatief iets te zeggen. Uitgangspunten van de berekeningen zijn gemiddelde ontlastingscijfers naar grootte van de hond en een verdeling naar grootte zoals gemiddeld uit de visuele tellingen is vastgesteld. Noodgedwongen wordt verder aangenomen dat iedere hond die de Bosjes van Poot bezoekt, ook in de Bosjes van Poot ontlast. Dit laatste is echter geen realistische situatie. De getallen geven dan ook alleen de theoretisch maximale hoeveelheid weer.
12. Bij de eerste berekening is uitgegaan van het gemiddelde jaarbezoek. In die situatie bedraagt de belasting maximaal circa 55.700 kg ontlasting en 20.900 kg droge stof (van deze ontlasting). Over de invloed van de stikstof in die ontlasting op de vegetatie in voedselarme bos- en natuurterreinen is in 1993 een rapport verschenen.
13. Wordt uitgegaan van de geschatte bovengrens van het jaarbezoek, dan is er sprake van maximaal circa 66.000 kg ontlasting en 24.700 kg droge stof.
14. Wordt uitgegaan van de geschatte ondergrens van het jaarbezoek, dan is er sprake van maximaal circa 44.700 kg ontlasting en 16.700 kg droge stof.
15. In een onderzoek uit 1993 worden uitspraken gedaan over de invloed die de stikstof in deze ontlasting heeft op de vegetatie in voedselarme bos- en natuurterreinen.

4 ENQUETEONDERZOEK

4.1 Algemeen

Om meer inzicht te krijgen in de aard van het bezoek van het Westduinpark en de Bosjes van Poot is in 2002 door het NRIT een enquêteonderzoek uitgevoerd. De opzet van dit onderzoek is opgenomen in Bijlage 6. Op vijf dagen zijn op strategische locaties, waaronder één in de Bosjes van Poot, nabij de school, van 10:00 uur tot 18:00 uur enquêtes uitgedeeld. De bezoekers konden deze thuis invullen en terugsturen met behulp van een meegeleverde envelop. Over dit onderzoek is een rapport verschenen (NRIT, 2003), met daarin de uitkomsten van het Westduinpark als geheel en voor de Bosjes van Poot als afzonderlijk deelgebied. De conclusies ten aanzien van de Bosjes van Poot, zoals gerapporteerd door NRIT (2003), zijn opgenomen in Bijlage 7. De belangrijkste conclusie is dat het bezoek aan de Bosjes van Poot grotendeels een specifiek patroon laat zien, gedomineerd door mensen uit de directe omgeving die hier hun hond uitlaten.

Om te beschikken over de specifieke informatie over de bezoekers van de Bosjes van Poot zijn de basisgegevens uit dat NRIT onderzoek in het kader van dit onderzoek opnieuw geanalyseerd. Zo is bekeken of er informatie uit het enquêteonderzoek 2002 gehaald kon worden t.a.v. het gebruik van de Bosjes van Poot door hondenbezitters. Dat bleek mogelijk te zijn. Met behulp van deze gegevens is mede bepaald op welke tijdstippen de visuele tellingen in 2007 plaats moesten vinden. Daarnaast kon worden bepaald welke gegevens nog ontbraken en moesten worden verzameld in een aanvullend enquêteonderzoek in 2007. Zo bleek dat het enquêteonderzoek van het NRIT (2002) onvoldoende informatie over bezoekers zonder hond bevat. Ook geeft het geen inzicht in de verspreidingspatronen binnen de Bosjes van Poot van bezoekers met en zonder hond. Daarom is in het najaar van 2007 gelijktijdig met de visuele tellingen 2^e fase een aanvullend enquêteonderzoek uitgevoerd.

Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd. In de volgende paragraaf wordt allereerst ingegaan op de uitkomsten van een secundaire analyse van gegevens uit het NRIT-enquêteonderzoek dat gehouden is in 2002. Deze analyse is –gezien het kleine aantal enquêtes van “niet-hondenuitlaters”– beperkt tot de groep hondenuitlaters. In paragraaf 4.2 worden de belangrijkste kenmerken gegeven van deze laatste groep. In paragraaf 4.3 wordt ingegaan op de opzet, resultaten en conclusies van het aanvullende enquêteonderzoek uit 2007. Daarna wordt in paragraaf 4.4. een vergelijking gemaakt tussen de uitkomsten van het NRIT-onderzoek en het enquêteonderzoek uit 2007. Tevens worden de resultaten van de visuele tellingen en de enquêtegegevens met elkaar vergeleken. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een aantal conclusies (paragraaf 4.5).

4.2 Secundaire analyse NRIT enquêteonderzoek 2002 voor “hondenuitlaters”

4.2.1 Inleiding

Het bezoekersonderzoek van het NRIT in 2002 heeft betrekking gehad op zowel kwalitatieve als kwantitatieve aspecten. Het kwantitatieve deel omvat een schatting van het bezoek aan c.q. het gebruik van het natuurmonument Westduinpark. Het kwalitatieve onderdeel bestond uit een schriftelijke enquête onder de gebruikers/bezoekers van het gebied. In Bijlage 8 zijn de tabellen opgenomen die voor de secundaire analyse zijn gemaakt voor de bezoekkarakteristieken. Bijlage 9 bevat de tabellen voor de beleavingsaspecten uit de secundaire analyse van het NRIT-enquêteonderzoek.

Met behulp van het statistisch analyse-pakket SPSS kunnen uit de basisgegevens voor de Bosjes van Poot de volgende conclusies worden getrokken:

1. In totaal 126 enquêtes uit het totale NRIT-bestand hebben betrekking op de Bosjes van Poot.⁸

⁸ De uitkomsten (percentages) hieronder wijken iets af van die in de tekst in het NRIT-rapport. Dit komt volgens het NRIT door het aantal enquêtes dat bij de analyse is betrokken. In het NRIT-rapport wordt gesproken over 116 enquêtes, terwijl in de basisgegevens 126 enquêtes zijn terug te

2. Met behulp van de basisgegevens van het NRIT-onderzoek is voor de groep "hondenuitlaters" inzicht te krijgen in o.a. de frequentie van het bezoek, de afstand tot het gebied en de wensen en beleving van het gebied. Deze gegevens zijn in het NRIT-rapport niet afzonderlijk voor de "hondenuitlaters" beschreven.
3. Het aantal terugontvangen enquêtes van bezoekers die geen hond uitlaten was in het NRIT-onderzoek gering; op werkdagen 5, zaterdagen 13 en zondagen slechts 2. Het is dan ook niet goed mogelijk om op basis van deze gegevens betrouwbare uitspraken over deze groep te doen. Dit geldt zeker als er onderscheid wordt gemaakt per dagtype.
4. Het NRIT-onderzoek geeft geen inzicht in de verspreiding van de groep "hondenuitlaters" en de overige bezoekers binnen de Bosjes van Poot.

In deze paragraaf worden de resultaten van het NRIT onderzoek uit 2002 alleen nader geanalyseerd voor de groep "hondenuitlaters". Op basis van deze secundaire analyse kan voor deze doelgroep inzicht worden verkregen in de afstand die wordt afgelegd tot de Bosjes van Poot, hun wensen, beleving etc. Daarnaast wordt inzicht verkregen in de tijdstippen dat de "hondenuitlaters" het gebied op de verschillende dagen bezoeken (de dagpatronen). Voor de bijbehorende tabellen wordt verwezen naar Bijlage 8; het gaat om de tabellen met een volgnummer van 28 en hoger.

4.2.2 Resultaten secundaire analyse

4.2.2.1 Eigenschappen hondenuitlaters

Uit Tabel 28 blijkt dat er 126 enquêtes betrekking hebben op bezoekers van de Bosjes van Poot, in totaal gaat het om 203 bezoekers. Van de respondenten geeft 84% aan een hond bij zich te hebben. Uit Tabel 32 blijkt dat het grootste deel (85%) van de hondenuitlaters het gebied eerder heeft bezocht.

Daarnaast is gekeken naar de frequentie waarmee de Bosjes van Poot door deze respondenten wordt bezocht. Uit Tabel 33 valt af te lezen dat 47% van de respondenten aangeeft het gebied dagelijks te bezoeken. Ruim 90% geeft aan ook al in 2001 de hond hier te hebben uitgelaten (zie Tabel 34).

4.2.2.2 Verdeling bezoek over de dag

Het is niet mogelijk om zondermeer het aantal bezoeken per tijdsinterval af te leiden. Hiervoor heeft een omrekening plaatsgevonden waarbij is uitgegaan van de veronderstelling dat de hond meerdere keren per dag wordt uitgelaten. Hiervan uitgaande is het aantal bezoeken en de verdeling over de tijdvakken per dag berekend. De absolute getallen en percentages (%) zijn in Tabel 11 opgenomen.

Tabel 11. Omrekening bezoek naar tijd

Dag	voor 8 uur	8 tot 12 uur	12- tot 18 uur	na 18 uur	totaal
Maandag	11 (8%)	59 (43%)	40 (29%)	28 (20%)	138
Dinsdag	11 (8%)	58 (44%)	35 (27%)	27 (21%)	131
Woensdag	11 (8%)	57 (46%)	28 (23%)	28 (23%)	124
Donderdag	10 (7%)	59 (42%)	42 (20%)	28 (20%)	139
Vrijdag	10 (7%)	62 (45%)	44 (17%)	23 (17%)	139
Gemiddeld werkdagen	11 (8%)	59 (44%)	38 (20%)	27 (20%)	134
Zaterdag	6 (4%)	71 (46%)	56 (36%)	21 (14%)	154
Zondag	7 (5%)	71 (48%)	48 (33%)	21 (14%)	147

vinden. Dit hangt samen met het feit dat in het NRIT-rapport wordt uitgegaan van gewogen aantallen, terwijl wij bij deze analyse zijn uitgegaan van alle terugontvangen enquêtes.

Om een vergelijking te maken met de frequent bezoekende hondenuitlaters in de Bosjes van Poot zijn de hondenuitlaters geselecteerd die aangeven 330 keer of meer per jaar dat gebied te bezoeken. De analyse op het hondenuitlaatpatroon over de verschillende tijdvakken per dagsoort heeft op dezelfde wijze plaatsgevonden als hierboven.

Het resultaat (percentage bezoek in de onderscheiden tijdvakken) is in Tabel 12 opgenomen, samen met de uitkomsten van alle hondenuitlaters.

Tabel 12. Aandeel hondenuitlaters in de diverse tijdsintervallen op werkdagen en zondagen vergeleken met dat van frequent bezoekende (dagelijks) hondenuitlaters

Tijdblok	Werkdag		Zondag	
	Alle uitlaters	Dagelijkse bezoekers	Alle uitlaters	Dagelijkse bezoekers
Voor 8 uur	8%	10%	5%	6%
8 tot 12 uur	44%	41%	48%	45%
12 tot 18 uur	28%	27%	33%	29%
Na 18 uur	20%	21%	14%	19%
N =	80.. 86	51	91	53

Geconcludeerd kan worden dat het dagpatroon tussen de groepen 'alle hondenuitlaters' en 'dagelijkse hondenuitlaters' slechts geringe verschillen laat zien.

4.2.2.3 Afgelegde afstand hondenuitlaters Bosje van Poot

Van de 106 geënquêteerde hondenuitlaters wonen er 104 daadwerkelijk in Den Haag (Tabel 35). Eén respondent heeft een woonplaats elders, maar is kennelijk op bezoek. Van één respondent zijn deze gegevens onbekend.

Ruim driekwart van de hondenuitlaters woont op minder dan 5 kilometer van de Bosjes van Poot, 20% tussen de 5 en 10 kilometer en 3% tot 25 kilometer (Tabel 36).

Gezien het grote aandeel bezoekers dat op relatief korte afstand woont, is het opvallend te zien dat ruim de helft (54%) de Bosjes van Poot met de auto bezoekt. Zelfs van degenen die op minder dan 5 km afstand wonen, komt nog 40% met de auto. De fiets is bij het hondenuitlaten het minst in trek als vervoermiddel (zie Tabel 35 t/m Tabel 37).

4.2.2.4 De belangrijkste bezoeken

Zoals verwacht mag worden bij een enquête onder hondenuitlaters, is de belangrijkste bezoeken aan de Bosjes van Poot het uitlaten van de hond (ruim 91%). Een kleine 4% van de hondenuitlaters geeft aan rust en ontspanning het belangrijkste te vinden.

4.2.2.5 Hoe beleeft de hondenuitlater de Bosjes van Poot?

Om hier een antwoord op te krijgen zijn de variabelen in een aantal groepen ondergebracht en onderzocht. Hierbij zijn de volgende groepen onderscheiden:

- het belang van de diverse voorzieningen;
- de beoordeling op aanwezigheid van deze voorzieningen;
- de beoordeling op kwaliteit van aanwezige voorzieningen;
- welke voorzieningen mist men;
- van welke groep medegebruikers men last heeft;
- totaal beoordeling.

De uitkomsten worden hierna in afzonderlijke subparagrafen besproken. De hieraan ten grondslag liggende gedetailleerde tabellen zijn vanwege hun omvang niet in dit rapport, maar in een Annex opgenomen⁹. De gedetailleerde tabel over de totaal beoordeling is te vinden in Bijlage 9.

⁹ Deze Annex omvat circa 80 tabellen.

Voorafgaande aan de bespreking moeten nog twee opmerkingen worden gemaakt, namelijk over het onderzoeksdesign van NRIT en over het wisselende aantal respondenten bij de verschillende vragen.

Het onderzoek van het NRIT in 2002 had betrekking op het geheel van het Westduinpark en de Bosjes van Poot. Dientengevolge is bij de vragen naar voorzieningen een opsomming gemaakt van alle voorzieningen, ook wanneer die maar in één van beide gebieden voorkwamen. Een aantal voorzieningen komt in de Bosjes van Poot in het geheel niet voor, zoals fietspaden en de jutter-keet. Dat deze voorzieningen door sommige respondenten in deze secundaire analyse wel beoordeeld blijken zijn, is eenvoudig te verklaren uit het gegeven dat zij niet alleen de Bosjes van Poot, maar ook het Westduinpark bezoeken.

Bij het beantwoorden van de afzonderlijke vragen wil het aantal respondenten nog wel eens verschillen. In de tabellen, in de Annex en in Bijlage 9 is dan ook steeds aangegeven om hoeveel respondenten het gaat; dit gebeurt middels een N met (soms tussen haakjes) een absoluut getal (het aantal respondenten dus). Nogmaals wordt opgemerkt dat alleen de hondenuitlaters (N= 106) in deze analyse zijn betrokken.

4.2.2.6 *Het belang van voorzieningen vanuit de respondenten*

In Tabel 13 is het belang dat respondenten aan bepaalde voorzieningen hechten weergegeven. Hierin is het percentage genoemd dat een voorziening (zeer) belangrijk en (zeer) onbelangrijk vindt, met in tweede kolom (N) het aantal respondenten dat op betreffende vraag heeft geantwoord.

Zoals verwacht mag worden scoren de wandelpaden hoog. Ook de afvalbakken en de bankjes en picknickplaatsen vindt men belangrijk. Daarnaast scoren de speelvoorzieningen hoog (speelweiden, speelvoorzieningen en zandspeelplaats). Zoals op basis van de gebruikte vervoerwijze kan worden verwacht, is parkeergelegenheid voor deze groep gebruikers ook erg belangrijk.

Tabel 13. Wat vindt de groep hondenuitlaters belangrijk

Belang van	N	(zeer) belangrijk (%)	(zeer) onbelangrijk (%)
Wandelpaden	104	96	2
Fietspaden	85	44	41
Gemarkeerde wandelroutes	81	24	40
Gemarkeerde fietsroutes	81	19	56
Ruiterpaden	80	16	59
Bankjes/picknickplaatsen	86	62	18
Afvalbakken	93	94	3
Speelweide kinderen	86	56	20
Speelvoorzieningen	83	49	22
Zandspeelplaats	82	48	18
Informatievoorziening	80	39	29
Bewegwijzering	83	37	29
Parkeergelegenheid	89	66	18
Fietsenstalling	86	45	31

Op grond van de uitkomsten in Tabel 13 kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- wandelpaden, bankjes/picknickplaatsen, afvalbakken en parkeergelegenheid worden door meer dan 60% van de respondenten zeer belangrijk gevonden;
- ook voorzieningen om te spelen scoren wat belangrijkheid betreft relatief hoog.

4.2.2.7 *Kwantitatieve beoordeling van de verschillende voorzieningen*

In de vorige paragraaf is gekeken wat men in het gebied belangrijk vindt. In deze paragraaf wordt onderzocht of het aantal voorzieningen voldoet aan de wensen van de hondenuitlaters. In Tabel 14 zijn de uitkomsten opgenomen.

Tabel 14. Kwantitatieve beoordeling voorzieningen

Voorziening	N	Aanwezigheid		
		Voldoende %	Onvoldoende %	Geen mening %
wandelpaden	100	98	1	1
Fietspaden	82	60	7	33
Gemarkeerde wandelroutes	81	30	20	51
Gemarkeerde fietsroutes	79	28	14	58
Ruiterpaden	80	30	9	61
Bankjes/picknickplaatsen	86	51	38	11
Afvalbakken	88	50	48	2
Speelweide kinderen	84	46	19	35
Speelvoorzieningen	86	50	16	34
Zandspeelplaats	84	49	14	37
Informatievoorziening	82	39	22	39
Bewegwijzering	81	35	25	40
Parkeergelegenheid	86	76	10	14
Fietsenstalling	85	31	31	39

De conclusies die uit Tabel 14 getrokken kunnen worden zijn:

- er zijn voldoende wandelpaden aanwezig, evenals parkeergelegenheid;
- ten aanzien van het aantal bankjes en picknickplaatsen geeft 51% aan dat deze in voldoende aantal aanwezig zijn. 38% van de respondenten geeft aan dat deze in onvoldoende aantallen in het gebied te vinden zijn;
- 50% van de respondenten geeft aan dat er voldoende afvalbakken in de Bosjes van Poot aanwezig zijn. De andere helft van de andere respondenten vindt dat er te weinig afvalbakken zijn (48%);
- wat betreft de overig genoemde voorzieningen heeft een derde of meer van de respondenten geen mening.

4.2.2.8 Kwalitatieve beoordeling van de verschillende voorzieningen

Aan respondenten is daarnaast gevraagd de voorzieningen te beoordelen op een schaal van 1 tot en met 10. Daarbij is een 1 is zeer slecht en het cijfer 10 is uitmuntend. In Tabel 15 is een overzicht van de beoordeling over de voorzieningen gegeven. Deze kwalitatieve beoordeling is uitgedrukt in een gemiddeld cijfer (afgerond) zoals door respondenten is gegeven. Ook is er onderscheid gemaakt naar het percentage respondenten dat lager geeft als een zes en dat een zeven of meer geeft.

Tabel 15. Kwalitatieve beoordeling voorzieningen

Voorziening	N	Beoordeling		
		Gemiddeld cijfer	% < 6	% ≥ 7
wandelpaden	99	7.8	9	87
Fietspaden	51	7.3	16	69
Gemarkeerde wandelroutes	40	5.9	40	40
Gemarkeerde fietsroutes	33	6.2	36	46
Ruiterpaden	22	6.4	32	59
Bankjes/picknickplaatsen	69	6.1	33	48
Afvalbakken	88	6.2	32	53
Speelweide kinderen	48	6.7	27	63
Speelvoorzieningen	49	6.6	22	55
Zandspeelplaats	48	6.4	29	54
Informatievoorziening	44	6.1	34	43
Bewegwijzering	44	6.1	39	41
Parkeergelegenheid	69	7.3	10	78
Fietsenstalling	50	5.7	38	46

De conclusies die op basis van Tabel 15 getrokken kunnen worden zijn:

- de aanwezige wandelpaden scoren het hoogste (gemiddeld 7,8), gevolgd door de parkeergelegenheid (7,3);

- de fietsenstallingen worden door de bezoekers als minst goede voorzieningen beoordeeld.

Daarnaast is aan de hondenuitlaters gevraagd een oordeel te geven over het serviceniveau zoals dat in de Bosjes van Poot wordt beleefd. Het gaat hierbij om de toezicht en controle, onderhoud/verzorging en het gevoel van veiligheid en sfeer. In Tabel 16 zijn resultaten hiervan weergegeven.

Tabel 16. Beoordeling serviceniveau

Service	N	Beoordeling		
		Gemiddeld cijfer	% < 6	% ≥ 7
Toezicht en controle	67	5	52	30
Onderhoud/verzorging	99	6.7	21	59
Veiligheid	93	7.1	15	68
Sfeer	83	7.4	12	82

Belangrijkste conclusies op basis van Tabel 16:

- de sfeer wordt door respondenten met een ruime voldoende beoordeeld;
- ondanks het aanwezige veiligheidsgevoel en de waardering voor onderhoud en verzorging, wordt 'toezicht en controle' als onvoldoende beoordeeld.

4.2.2.9 Welke voorzieningen worden er gemist?

Ongeveer 49% van de respondenten geeft aan voorzieningen te missen. De voorzieningen die het meest gemist worden zijn:

- Afvalbakken (15%)
- Drinkwatertappunten (14%)
- Meer/betere toiletten (10%)
- Horecavoorzieningen (10%)
- Fiets/skeeler en wandelpaden (10%)
- Bewaking/toezicht (8%)

4.2.2.10 Hinder van andere bezoekers

De helft (51%) van de respondenten (N=104) geeft aan hinder te ondervinden van andere (mede) gebruikers van de Bosjes van Poot. Concreet gaat het hier vooral om hinder veroorzaakt door 'snelle' medegebruikers (atb-fietsers/mountainbikers, racefietsers en brommers/scooters). Ongeveer 86% van diegenen die hinder zeggen te ondervinden noemt deze groepen. Ook hardlopers worden door meerdere hondenuitlaters als hinderlijk genoemd.

4.2.2.11 Totaal beoordeling

Voor 95% (N=101) van de respondenten voldoet de Bosjes van Poot aan de verwachting. Ruim 80% geeft aan de rust te kunnen vinden die zij zoeken en zich dan ook in het qua landschap en duinvegetatie aantrekkelijke gebied goed kunnen ontspannen. Bijna driekwart (72%) van de hondenuitlaters beleeft naar eigen zeggen 'echte natuur'.

Ook is een ruime meerderheid van mening dat het zowel doordeweeks als in het weekend niet te druk is. Wel geeft 20% (N=96) aan zich wel eens onveilig te voelen. Over het toezicht in het gebied bestaat geen eenduidigheid. 43% van de respondenten heeft hierover geen mening, een kwart vindt dat er voldoende toezicht is terwijl een derde deel het tegendeel beweert. Een zelfde verdeling geldt min of meer op de stelling over een voldoende bewegwijzering in het gebied.

Wel is er duidelijkheid over het medegebruik van de voetpaden. Ruim driekwart van de hondenuitlaters vindt dat skeelers en fietsen van de voetpaden af moeten.

Als totaalcijfer wordt aan het bosje van Poot een 7,5 gegeven (N= 100); zie Bijlage 9. Hierbij geeft 85% van de respondenten een 7 of meer. Slechts 7% van hen geeft het gebied een totaalcijfer lager dan een 6.

4.2.3 Conclusies secundaire analyse NRIT

1. In het NRIT-enquêteonderzoek in 2002 zijn 126 enquêtes verzameld in de Bosjes van Poot. Deze hebben betrekking op 203 bezoekers. Van de respondenten geeft 84% aan een hond bij zich te hebben. Deze groep ("hondenuitlaters") is in de secundaire analyse nader onderzocht. Bijna 47% van de hondenuitlaters geeft aan de Bosjes van Poot dagelijks te bezoeken.
2. De meeste hondenuitlaters komen tussen 8:00 en 12:00 uur. Op werkdagen is dat 44%, op zaterdag 46% en op zondagen 48%. Tussen 12:00 en 18:00 uur komt op werkdagen 20%, op zaterdag en zondagen gaat het om respectievelijk 36% en 33%. Op werkdagen wordt het gebied ook na 18:00 uur nog relatief vaak bezocht (20%). De verschillen in dagpatronen tussen de dagelijkse bezoekers en minder frequente bezoekers zijn gering.
3. Van de 106 geënquêteerden blijken er 104 in Den Haag te wonen. Ruim 75% hiervan woont op minder dan 5 km afstand. Toch komt bijna 40% van deze bezoekers met de auto naar de Bosjes van Poot. Voor alle hondenuitlaters is dat 54%.
4. De respondenten geven aan dat "het uitlaten van de hond" de belangrijkste bezoekreden is (ruim 91%).
5. De respondenten geven aan de wandelpaden, bankjes/picknickplaatsen, afvalbakken en parkeergelegenheid zeer belangrijk te vinden. Ook speelvoorzieningen voor de kinderen scoren relatief hoog.
6. De respondenten geven aan dat er voldoende wandel- en parkeergelegenheden in de Bosjes van Poot aanwezig zijn. Door een behoorlijk aantal respondenten wordt aangegeven dat er meer banken, picknickplaatsen en afvalbakken in het gebied geplaatst mogen worden.
7. Bij de beoordeling krijgen wandelpaden en parkeergelegenheid de hoogste cijfers (een ruime zeven). De fietsenstalling wordt door de respondenten het minst gewaardeerd (5,7).
8. De sfeer wordt door de respondenten met een ruime voldoende beoordeeld (7,4). Toezicht en controle worden echter laag gewaardeerd (5,0).
9. Meer dan de helft van de respondenten (51%) geeft aan hinder te ondervinden van andere gebruikers van de Bosjes van Poot. Concreet gaat het hier vooral om "snelle" medegebruikers (atb-fietsers/mountainbikers, racefietsers en brommers/scooters).
10. Voor 95% van de respondenten voldoet de Bosjes van Poot aan de verwachtingen. Het gebied krijgt een 7,5 als gemiddeld rapportcijfer van de respondenten.

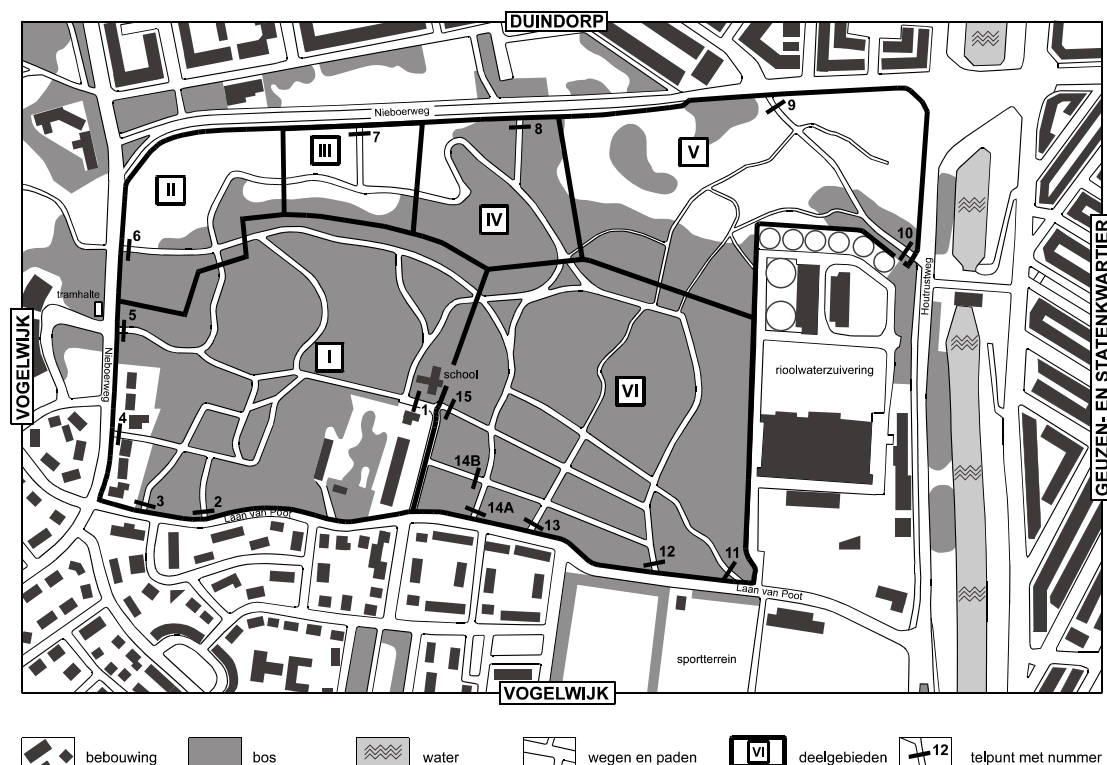
4.3 Opzet enquêteonderzoek 2007

4.3.1 Inleiding

Tijdens de visuele tellingen van 23 september en 2 oktober 2007 zijn op de telpunten meegeefenquêtes aan de bezoekers uitgedeeld. Deze enquête bestond uit circa 20 vragen. De respondenten konden deze enquête met een bijgeleverde envelop terugsturen.

Een belangrijk doel van de enquête was het achterhalen van het ruimtelijke verspreidingspatroon van het bezoek. Hiervoor werd gevraagd aan de respondenten welke gebieden ze meestal bezoeken in de Bosjes van Poot. Aan de hand van zes deelgebieden konden ze dat aangeven (zie Kaart 5). In Bijlage 10 is het enquêteformulier (inclusief toelichting) opgenomen.

De deelgebieden zijn zo gekozen, dat ze zo goed mogelijk gerelateerd kunnen worden aan de habitattypen in Kaart 2. Daarnaast is rekening gehouden met de ligging van de paden. Tenslotte geldt een praktische randvoorwaarde, namelijk dat voor de respondenten het aantal keuzemogelijkheden goed te overzien moet zijn. Dit heeft per saldo de keuze voor de 6 deelgebieden in Kaart 5 opgeleverd. De deelgebieden variëren in grootte van circa 2 tot circa 9 hectare.

Kaart 5. Ligging van de onderscheiden deelgebieden in het enquêteonderzoek

Er zijn circa 500 enquêteformulieren meegegeven aan de bezoekers. Wanneer een bezoeker meerdere malen de Bosjes van Poot bezocht tijdens het uitdelen van de enquête, heeft hij/zij toch maar één enquête gekregen. Uiteindelijk zijn 280 enquêtes geretourneerd, wat een respons betekent van ca. 56%. Niet alle enquêtes zijn volledig ingevuld, waardoor er 277 enquêtes overblijven die bruikbaar waren voor dit onderzoek. Dit is een hoge respons voor een dergelijk enquêteonderzoek en ruim voldoende om een representatief beeld te schetsen.

4.3.2 Resultaten enquêteonderzoek 2007

Bij de resultaten van het enquêteonderzoek is onderscheid te maken tussen respondenten met en zonder een hond. Dit onderscheid is gemaakt om zo specifiek mogelijk de kenmerken en ruimtelijke verspreidingspatronen van “mensen met hond” en “mensen zonder hond” te achterhalen. Van de 277 respondenten geven 192 (69%) aan dat ze meestal een hond bij zich te hebben. 85 van de 277 respondenten (31%) geven aan meestal geen hond bij zich te hebben. Bij de analyse van de enquêteresultaten is gebruik gemaakt van het onderscheid tussen deze twee groepen. Hieronder worden de belangrijkste resultaten besproken. Voor informatie op detailniveau wordt verwezen naar Bijlage 11, waar alle analysegegevens zijn opgenomen (in de tabellen 39 e.v.).

4.3.2.1 Bezoekkarakteristieken

Geslacht

Allereerst is nagegaan hoe de respondenten zich laten karakteriseren en of hierbij verschillen zijn waar te nemen tussen bezoekers met en zonder hond. Uit Bijlage 11 (Tabel 39, bovenste deel) blijkt dat van de respondenten met hond 66% vrouw is. Bij de respondenten zonder hond ligt dat percentage iets lager (60%).

Leeftijd respondenten

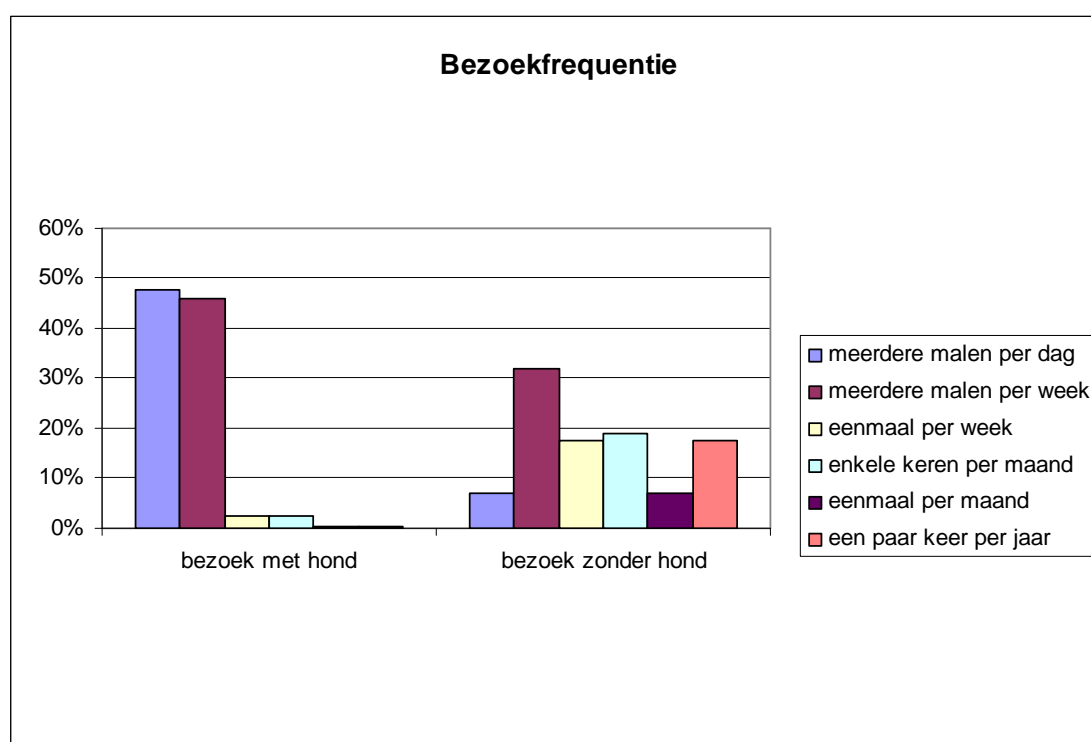
De meeste respondenten zitten in de leeftijdsklasse van 50-59 jaar. Voor de respondenten met en zonder hond bedragen deze percentages respectievelijk 28 en 22%. De twee groepen respondenten verschillen qua leeftijdsopbouw betrekkelijk weinig. Het aantal oudere bezoekers (ouder dan 70 jaar) zonder hond ligt alleen iets hoger (Tabel 40).

Betaalde arbeid

Het merendeel van de respondenten heeft een betaalde baan. Het verschil tussen respondenten met en zonder hond is daarbij gering (respectievelijk 51 en 59%; onderste deel Tabel 39).

Bezoekfrequentie

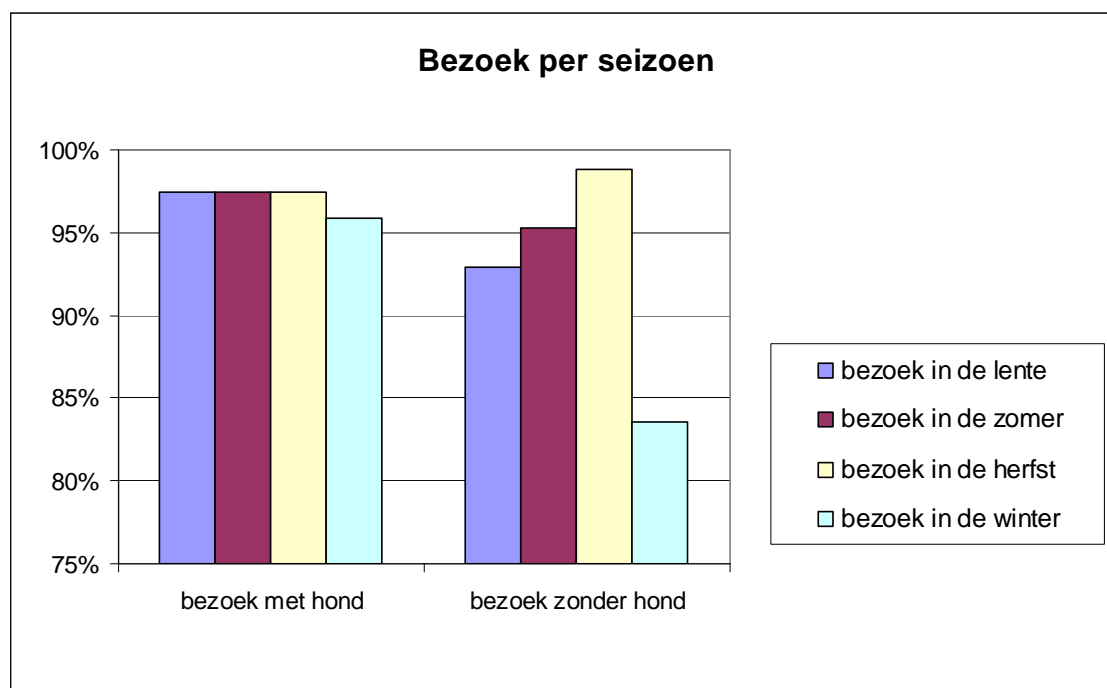
In Figuur 7 is de bezoekfrequentie van de respondenten weergegeven. Vrijwel alle bezoekers met hond geven aan de Bosjes van Poot meerdere malen per dag (48%) en/of meerdere malen per week te bezoeken (46%). Het percentage bezoekers met hond dat het gebied slechts eenmaal per week of nog minder bezoekt is laag (8%). Het percentage respondenten zonder hond bezoekt de Bosjes van Poot naar eigen zeggen minder frequent. Het bezoek meerdere malen per dag is slechts 7%. De meeste respondenten geven aan dat ze het gebied meerdere malen per week bezoeken (32%), gevolgd door enkele keren per maand (19%) en eenmaal per week en enkele malen per jaar (beide 18%).

Figuur 7. Bezoekfrequentie

Bezoek per seizoen (zie Figuur 8)

De respondenten met hond geven aan dat zij de Bosjes van Poot vrijwel allemaal het hele jaar door bezoeken (97%). De verschillen tussen de seizoenen zijn nihil. Bij de respondenten zonder hond zijn wel verschillen tussen de seizoenen waarneembaar. De respondenten geven aan in de herfst het gebied het meest te bezoeken (99%), gevolgd door de zomer en de lente (respectievelijk 95% en 93%). Het gebied wordt in de winter volgens deze respondenten het minst bezocht (84%).

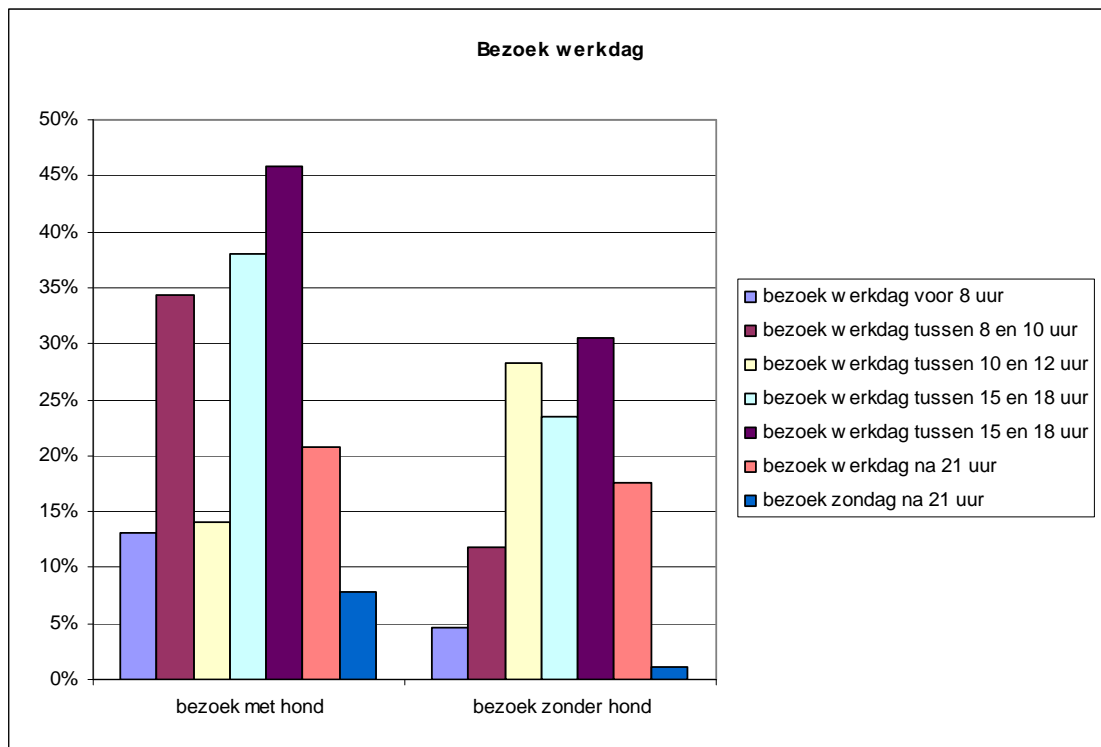
Figuur 8. Bezoek per seizoen

Verdeling bezoek per dag en tijdstip

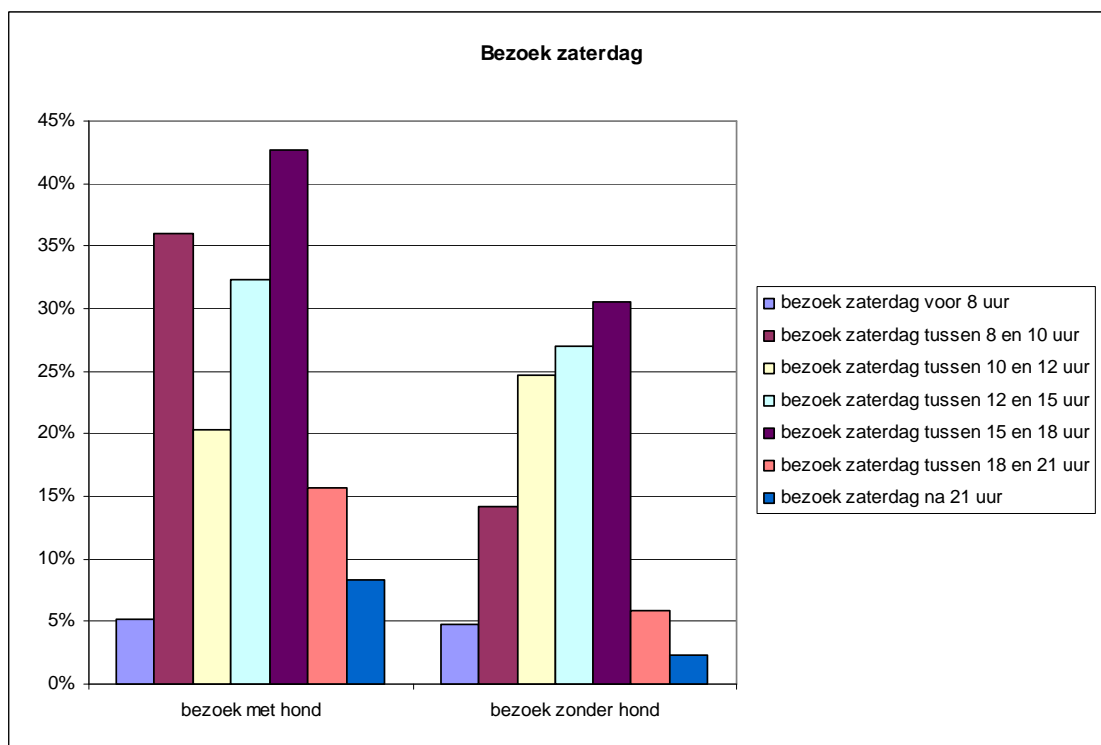
Bij de verdeling van het bezoek over de dag valt op dat het dagpatroon voor de respondenten met hond op werkdagen (Figuur 9) vrijwel overeenkomt met de karakteristieken op zaterdag (Figuur 10) en zondagen (Figuur 11). De “dip” vlak voor het middaguur is echter op werkdagen groter. Het bezoek op werkdagen van respondenten zonder hond is nagenoeg hetzelfde als op zaterdag.

Op zaterdag valt op dat de bezoekers zonder hond de Bosjes van Poot vooral tussen 10 en 18 uur bezoeken (Figuur 10). Veel respondenten met hond geven aan de Bosjes van Poot ook van 8 tot 10 uur te bezoeken (36%). Bijna de helft van de respondenten met hond bezoekt de Bosjes van Poot tussen 15 en 18 uur (43%). Opvallend is de “dip” in bezoek tussen 10 en 12 uur (20% van de respondenten met hond geeft aan dan het gebied te bezoeken).

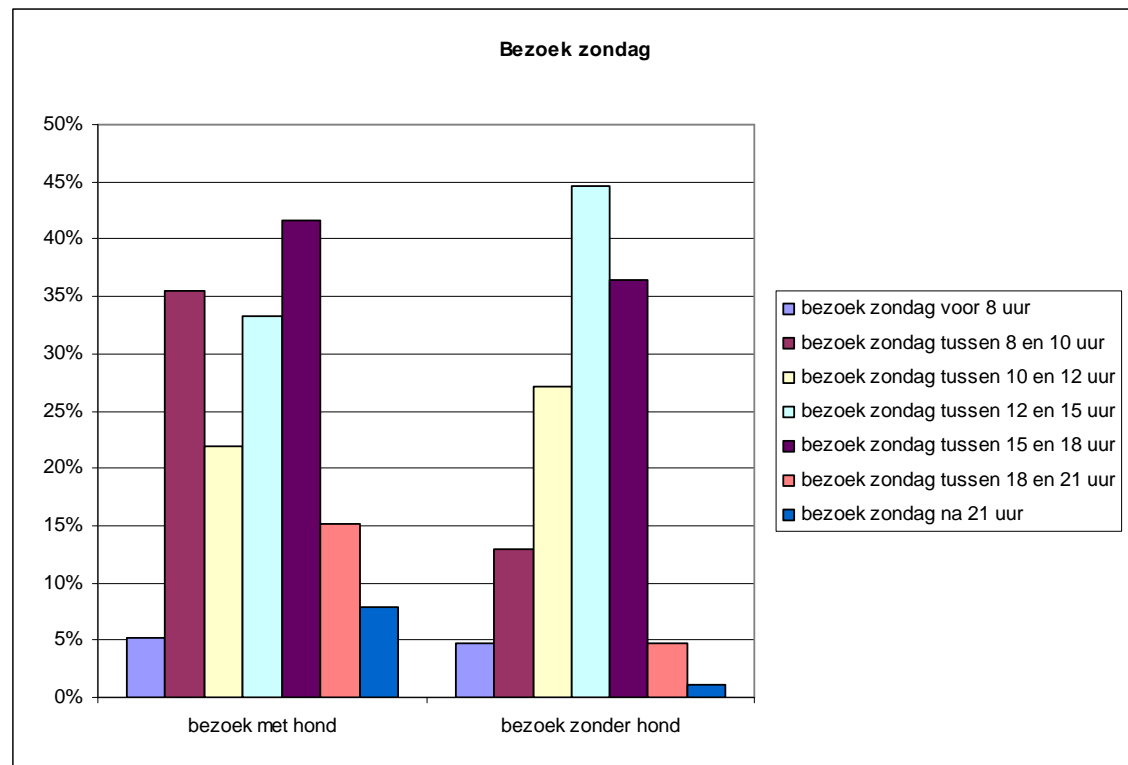
Op zondagen komt het dagpatroon voor respondenten met hond overeen met die van zaterdag (Figuur 11). De respondenten met hond geven aan het gebied tussen 15 en 18 uur het meest te bezoeken (42%). Bij de respondenten zonder hond ligt de drukste periode iets vroeger; tussen 12 en 15 uur geeft 45% van de respondenten aan de Bosjes van Poot te bezoeken.

Figuur 9. Verdeling van bezoek in tijd voor werkdagen

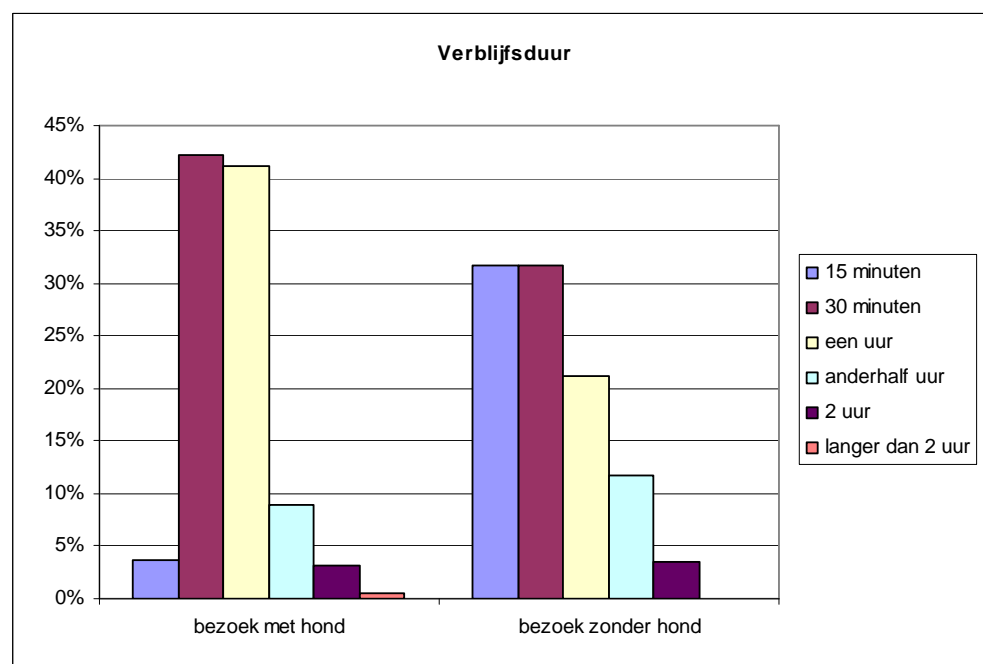
Figuur 10. Verdeling van bezoek in tijd voor zaterdagen

Figuur 11. Verdeling van bezoek in tijd voor zondagen

Verblijfsduur

In Figuur 12 is de verblijfsduur in de Bosjes van Poot weergegeven voor respondenten met of zonder hond. Opvallend is het verschil in verblijfsduur tussen de twee groepen respondenten. Respondenten met hond geven aan meestal 30 minuten of een uur in de Bosjes van Poot te verblijven (respectievelijk 42% en 41%). De meeste respondenten zonder hond geven aan korter te verblijven; een flinke hoeveelheid geeft aan niet langer dan 15 minuten of een half uur in de Bosjes van Poot te verblijven (beide tijdsduren scoren 32%).

Figuur 12. Verblijfsduur in de Bosjes van Poot

Groepsgrootte (Tabel 45)

De respondenten met hond komen meestal alleen (61%) of met z'n tweeën (29%). De groepsgrootte van de respondenten zonder hond varieert iets meer; relatief wordt het gebied minder alleen bezocht (39%). Het bezoek met z'n tweeën is ongeveer gelijk met de respondenten met hond (33%). Opvallend is het relatief grote aantal groepen van acht personen of meer (6%). De gemiddelde groepsgrootte van de respondenten met hond is 1,5. Voor respondenten zonder hond is dit ongeveer 2,4.

Groepssamenstelling (Tabel 46)

Naast de omvang van de groep kan ook worden gekeken naar de samenstelling van de groep. Van de respondenten met hond die niet alleen komen, komt het merendeel met partner (34%), gezin (29%) of kennissen/vrienden (23%). Voor respondenten met hond is hetzelfde patroon waarneembaar; het gezin scoort iets hoger (31%), het bezoek met partner of kennissen/vrienden scoren iets lager (respectievelijk 29% en 27%).

Aantal honden (Tabel 47)

De respondenten met hond geven aan in de meeste gevallen één hond uit te laten (79%). Het aantal respondenten dat aangeeft twee honden uit te laten ligt aanzienlijk lager (18%). Het aantal respondenten die aangeeft drie of meer honden uit te laten komt slechts zeer beperkt voor (3%). Het gemiddeld aantal honden per respondent is 1,33; zonder de twee extremen is dat 1,23.

De rol van hondenuitlaat centrales is niet afzonderlijk onderzocht. De uitkomsten inzake het aantal honden per respondent wijzen niet op een belangrijke rol voor deze centrales in de Bosjes van Poot.

Vervoermiddel (Tabel 48)

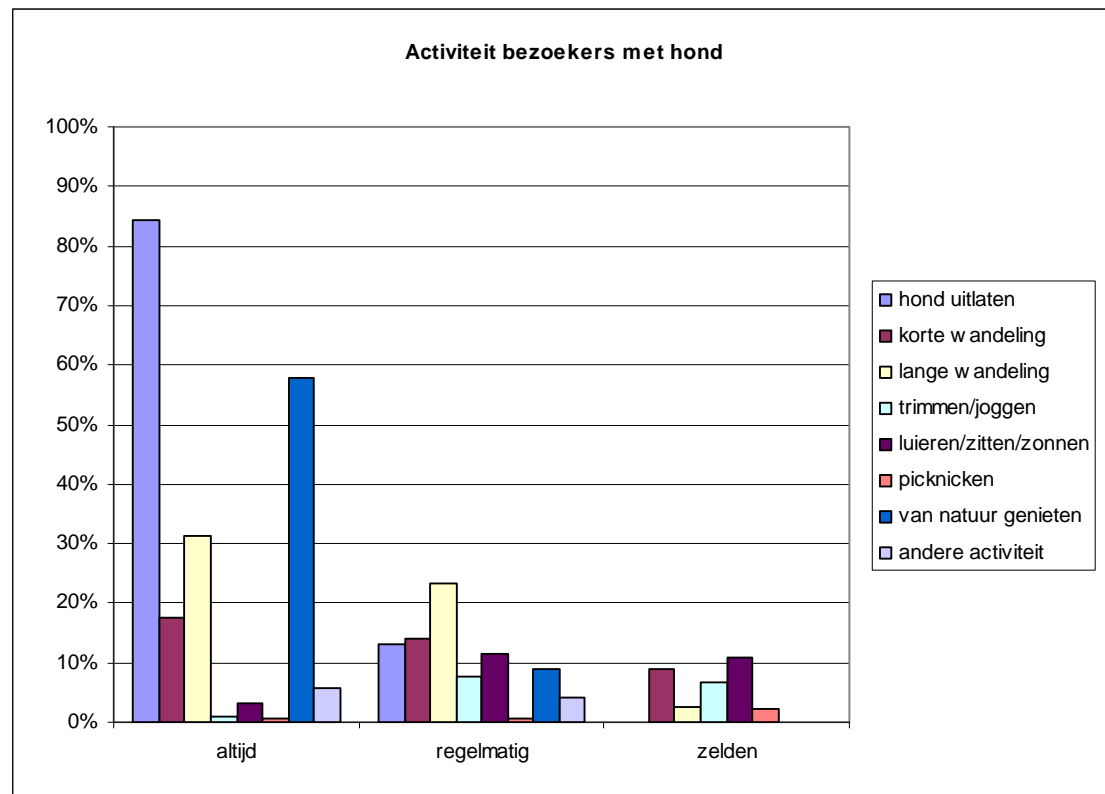
De meeste respondenten met hond geeft aan het gebied te bezoeken te voet (49%) of met de auto (40%). Dit verschilt aanzienlijk van de respondenten zonder hond; verreweg het grootste gedeelte van hen geeft aan te voet naar de Bosjes van Poot te komen (76%). Slechts 7% van hen geeft aan de auto als vervoermiddel te gebruiken. De fiets wordt vaker gebruikt (14%).

De reden van het autogebruik verschilt ook tussen de groepen respondenten. De leeftijd en/of fysieke gesteldheid van de bezoeker wordt het meest genoemd bij de groep respondenten zonder hond. Opgemerkt moet worden dat deze vraag slechts door een beperkt aantal respondenten is ingevuld (dit hangt onder andere samen met het feit dat slechts een beperkt aantal respondenten uit deze groep met de auto naar het gebied komen). De respondenten met hond geven aan dat de "afstand/dichterbij geen mogelijkheden" (37%), "leeftijd en/of fysieke gesteldheid hond" (14%) en "haast, snelheid, scheelt tijd" (11%) en "combineren van activiteiten" (11%) de belangrijkste redenen zijn.

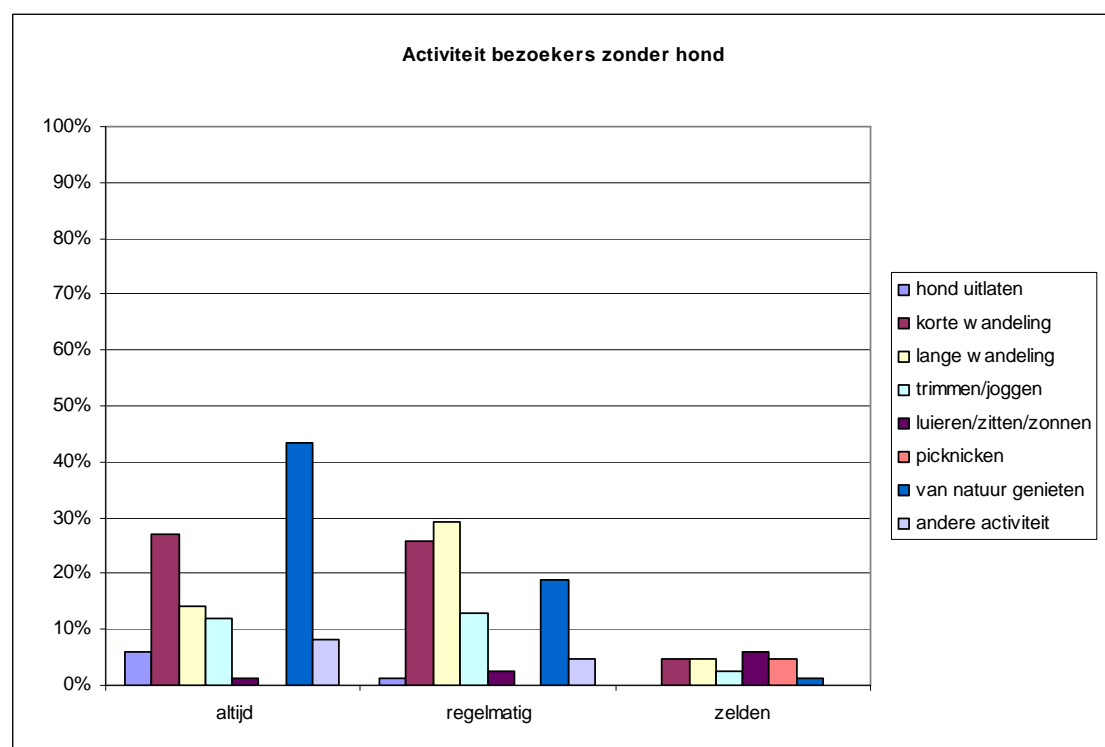
Activiteiten

In Figuur 13 is door de respondenten met hond aangegeven hoe vaak ze bepaalde activiteiten uitvoeren (bij deze vraag waren meerdere antwoorden mogelijk). De meeste respondenten met hond geven aan altijd de hond uit te laten (84%). Dit gaat in veel gevallen samen met van de natuur te genieten (58% geeft aan dit altijd te doen) en een lange of korte wandeling maken (respectievelijk 31% en 18% van deze groep respondenten geeft aan dit altijd te doen).

Figuur 14 geeft opnieuw de frequentie van de uitgevoerde activiteiten weer, maar nu voor de respondenten zonder hond. Van de natuur genieten is volgens deze groep respondenten de meest belangrijke activiteit (44% geeft aan "altijd" van de natuur te genieten). Verder is uit de figuur op te maken dat deze groep respondenten geen eenduidige activiteit bezigt: het maken van een korte of lange wandeling en ook trimmen/joggen zijn activiteiten die regelmatig door deze groep worden uitgevoerd.

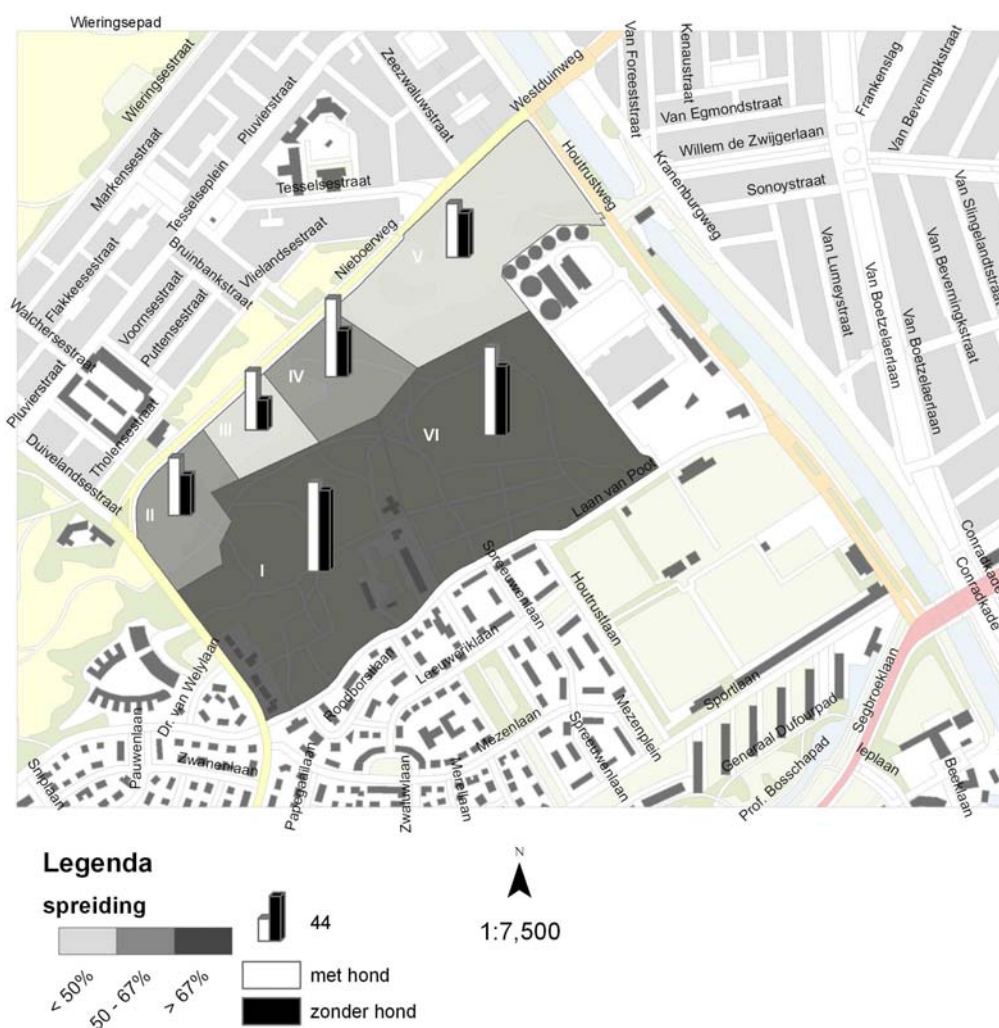
Figuur 13. Activiteiten in de Bosjes van Poot volgens respondenten met hond

Figuur 14. Activiteiten in de Bosjes van Poot volgens respondenten zonder hond

4.3.2.2 Ruimtelijke spreidingspatronen (Tabel 53)

Kaart 6 geeft inzicht in de ruimtelijke spreiding van het bezoek. Hiervoor is het gebied in zes deelgebieden verdeeld (zie ook Kaart 5). Hoe donkerder het vlak is, des te groter het percentage respondenten is dat het deelgebied bezoekt. Deelgebied I is duidelijk het meest bezochte deel van de Bosjes van Poot, direct gevolgd door deelgebied VI. De respondenten met hond geven aan beide deelgebieden, die liggen langs de Laan van Poot, in 88% van de gevallen te bezoeken. Van de respondenten zonder hond bezoekt 80% deelgebied I en 68% deelgebied VI meestal.

Kaart 6. Ruimtelijke spreiding bezoek per deelgebied (grijstinten) en omvang bezoek met hond (lichte balken) en zonder hond (donkere balken), eveneens per deelgebied (totaal 277 respondenten)

De witte staafdiagrammen laten het aantal respondenten met hond zien dat aangeeft het betreffende gebied meestal te bezoeken. De zwarte staafdiagrammen geven dit beeld voor het aantal respondenten zonder hond. In de figuur is te zien dat de deelgebieden I en VI zowel door respondenten met als zonder hond het meest bezocht worden. De respondenten met honden geven daarnaast vaak aan deelgebied IV meestal te bezoeken (77%). Dit percentage ligt voor de respondenten zonder hond aanzienlijk lager (46%). De deelgebieden II, III, en V (aan de Duindorp-zijde van de Bosjes van Poot) worden het minst bezocht door beide groepen respondenten.

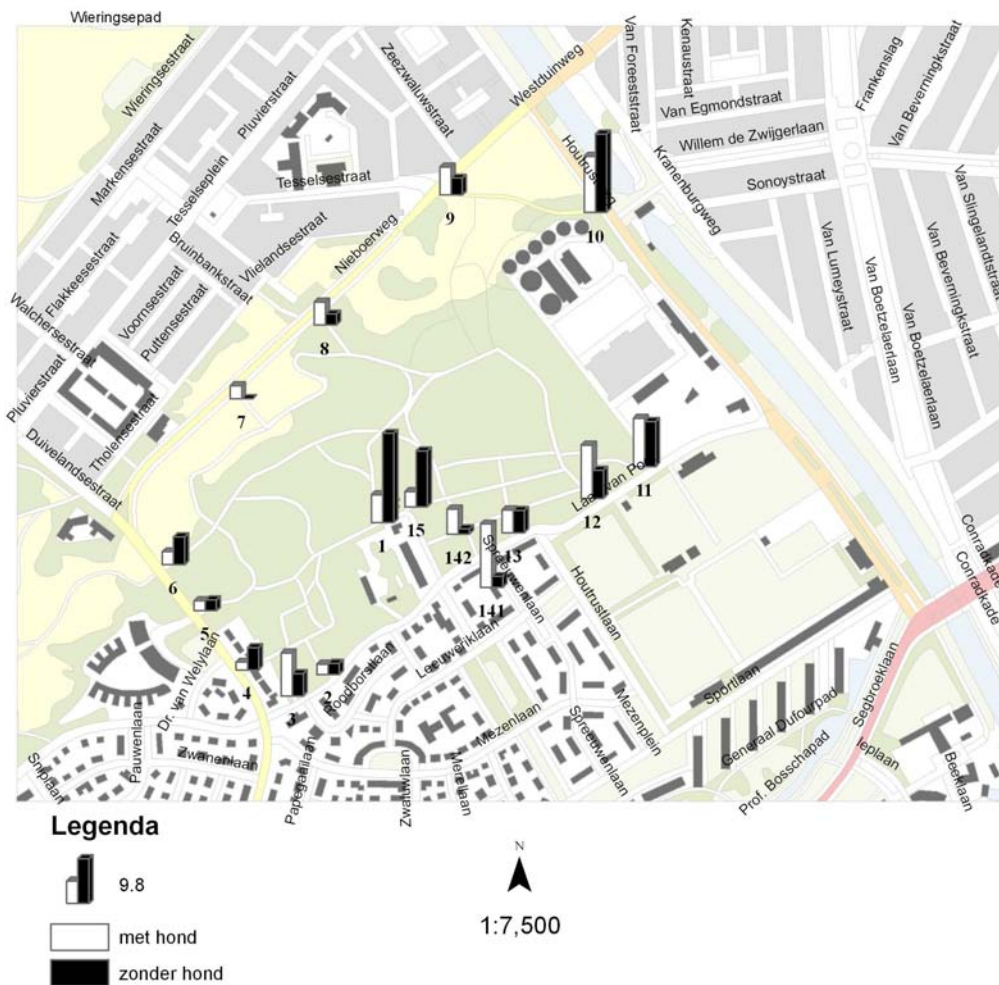
Kaart 7. Omvang van het bezoek per ingang (uitgedrukt in % van het totaal; N = 277)

NB Om computer-technische redenen zijn de ingangen 14A en 14B in de figuur genummerd 141 en 142.

Kaart 7 geeft de omvang van het bezoek per ingang aan, uitgedrukt in percentage van het totaalbezoek. Uit deze kaart is op te maken dat de ingangen aan de zijde van Duindorp relatief weinig gebruikt worden volgens de respondenten. Opvallend is het gebruik van ingang 10, aan de oostzijde van het gebied bij de Houtrustweg. Deze ingang wordt, naast de ingangen aan de zuidzijde, langs de Laan van Poot, relatief veel gebruikt.

In Kaart 8 is het percentage bezoekers per ingang nog verder onderscheiden naar wel en niet hondenuitlaters. Deze gegevens zijn terug te vinden in Tabel 51.

Uit de antwoorden van de respondenten met hond blijkt dat zij veel verschillende ingangen gebruiken. Zowel de ingangen 10, 11, 12 als 14a scoren meer dan 10% van de binnen komende bezoekers van deze groep (Tabel 51). Ook worden deze toegangen door deze groep in 10% of meer van de gevallen als uitgang gebruikt (Tabel 52).

Kaart 8. Omvang van het bezoek per ingang, onderscheiden naar wel en niet hondenuitlaters (uitgedrukt in % van het totaal; N = 192 voor hondenuitlaters en N = 85 voor niet hondenuitlaters)

NB Om computer-technische redenen zijn de ingangen 14A en 14B in de figuur genummerd 141 en 142.

Voor de respondenten zonder hond zijn de ingangen 1 en 10 het meest favoriet (met respectievelijk 19% en 16% van het binnenkomende bezoek, zie Tabel 51). De respondenten geven aan het gebied opvallend veel te verlaten via uitgang 6 (in 19% van de gevallen, zie Tabel 52).

Indicatie bezoek te voet en hondenbezoek per deelgebied

Op basis van de visuele tellingen en de informatie uit de enquête 2007 kan indicatief worden weergegeven hoeveel voetgangers en honden de deelgebieden bezoeken. Deze berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de gegevens uit paragraaf 3.4.

Tabel 17 geeft een indicatie van het jaarbezoek voor voetgangers per deelgebied. Dezelfde berekening kan gemaakt worden voor de honden. Het resultaat daarvan is weergegeven in Tabel 18. Uit deze tabellen kan worden geconcludeerd dat in deelgebied I de meeste voetgangers en honden komen, direct gevolgd door deelgebied VI. Deze deelgebieden liggen langs de Laan van Poot. De deelgebieden aan de zijde van Duindorp (II, III en V) zijn het rustigst. Deelgebied IV zit hier qua bezoekaantallen tussenin.

Tabel 17. Indicatie jaarbezoek voetgangers (afgerond op duizendtallen)

	Gemiddeld	Hoog	Laag
deelgebied I	375.000	448.000	302.000
deelgebied II	223.000	267.000	180.000
deelgebied III	212.000	254.000	171.000
deelgebied IV	292.000	349.000	235.000
deelgebied V	215.000	257.000	173.000
deelgebied VI	357.000	427.000	288.000

Tabel 18. Indicatie jaarbezoek honden (afgerond op duizendtallen)

	Gemiddeld	Hoog	Laag
deelgebied I	290.000	344.000	233.000
deelgebied II	175.000	208.000	140.000
deelgebied III	167.000	166.000	134.000
deelgebied IV	228.000	270.000	183.000
deelgebied V	169.000	200.000	135.000
deelgebied VI	277.000	328.000	222.000

4.3.2.3 Bezoekredenen en waardering van het gebied

In Bijlage 11 is een overzicht gegeven van de bezoekredenen en waardering van het gebied door de respondenten. Opgemerkt dient te worden dat bij de bezoekredenen, pluspunten en verbeterpunten de antwoorden zijn gebaseerd op open vragen, die bij de analyse zijn samengevoegd tot clusters van antwoorden.

Bezoekredenen (zie Tabel 55)

De belangrijkste bezoekredenen die genoemd wordt voor alle respondenten samen is "privileges voor hond, aangesloten uitrenged" (33% van de reacties die genoemd worden heeft hier betrekking op). "Natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" scoort ook hoog (26%), evenals "op korte afstand van de woning" (11%).

Van de respondenten met hond geeft een nog grotere groep aan de privileges voor de hond van groot belang te vinden (43%). "Natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" scoort wat lager (20%). De respondenten zonder hond vinden de "natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" met 44% veruit het belangrijkste. "Doorgang naar strand en zee" en "hardlopen/joggen" scoren met respectievelijk 16% en 14% daarna ongeveer gelijk.

Pluspunten gebied (zie Tabel 56)

Aan de respondenten is gevraagd om aan te geven wat er momenteel "goed" is in de Bosjes van Poot. Uit de reacties van alle respondenten samen blijkt dat het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes zeer worden gewaardeerd (29% van de reacties heeft hier betrekking op). Ook de categorie "natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" (24%) en "privileges voor hond, aangesloten uitrenged" (20%) worden vaak genoemd.

De reacties van de respondenten met hond komen goed overeen met de reacties van alle respondenten samen. Ook hier worden het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes zeer gewaardeerd (30% van de reacties heeft hier betrekking op). De "privileges voor hond, aangesloten uitrenged" scoort wat hoger (28%), de categorie "natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" wat lager (18%).

Bij de reacties van de respondenten zonder hond scoort juist de categorie "natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen" wat hoger (37% van de reacties). De tweede categorie die vaak genoemd wordt is het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes (28%).

Verbeterpunten gebied (zie Tabel 57)

Aan de respondenten is daarnaast ook gevraagd om aan te geven welke punten nog beter kunnen in het gebied. Van de reacties van alle respondenten samen blijkt dat de “slechte conditie van paden” en “naleving opruimplicht” relatief vaak worden genoemd (15% van alle reacties heeft op beide punten betrekking). Daarnaast worden “te weinig afvalbakken”, “beter onderhouden begroeiing” en “meer controle op vernielingen, aanwezige jeugd etc.” vaak genoemd (alle drie circa 10%).

Ook bij de respondenten met hond wordt de naleving van de opruimplicht vaak als verbeterpunt genoemd (17% van de opmerkingen gaat hierover). Daarnaast scoren “te weinig afvalbakken”, “meer controle op vernielingen, aanwezige jeugd etc.” en “conditie van paden” hoog (14%).

Bij de respondenten zonder hond scoort “overlast hondenpoep” hoog (17%), gevolgd door “conditie van de paden” (15%), “aanwezigheid honden” (13%) en “naleving opruimplicht” (11%).

Rapportcijfer (zie Tabel 54)

Het gebied de Bosjes van Poot wordt zeer gewaardeerd; 94% van de respondenten met hond waarderen het gebied met een 7 of hoger (73% waardeert het gebied met een 8 of hoger). Het gebied wordt door deze groep respondenten gemiddeld met een 8,0 gewaardeerd.

Bij de respondenten zonder hond ligt de waardering lager; 79% waardeert het gebied met een 7 of hoger (52% waardeert het gebied met een 8 of hoger). De gemiddelde waardering is 7,3.

4.3.3 Conclusies enquêteonderzoek 2007Bezoekerskarakteristieken

1. Van de 277 respondenten geeft 192 respondenten (69%) aan meestal een hond bij zich te hebben.
2. Het grootste deel van de respondenten met hond is vrouw (66%). Bij de respondenten zonder hond ligt dat percentage iets lager (60%). De meeste respondenten zitten in de leeftijdsklasse van 50-59 jaar. Voor de respondenten met en zonder hond bedragen deze percentages respectievelijk 28 en 22%. De twee groepen respondenten verschillen qua leeftijdsopbouw betrekkelijk weinig. Het aantal oudere bezoekers (ouder dan 70 jaar) zonder hond ligt alleen iets hoger.
3. Respondenten met hond geven aan de Bosjes van Poot meerdere malen per dag (48%) of meerdere malen per week (46%) te bezoeken. Bezoekers zonder hond bezoeken het gebied minder frequent. De meeste respondenten zonder hond geven aan dat ze het gebied meerdere malen per week bezoeken (32%).
4. De respondenten met hond geven aan het gebied jaarrond te bezoeken. Respondenten zonder hond bezoeken het gebied minder in de winter (84% tegen 99% in de zomer).
5. Respondenten zonder hond geven aan het gebied vooral van 10:00 tot 18:00 uur te bezoeken. De respondenten met hond geven aan het gebied vooral tussen 8:00 en 10:00 uur en tussen 12:00 en 18:00 uur te bezoeken. Opvallend is de rustige periode voor deze groep tussen 10:00 en 12:00 uur.
6. Het bezoekpatroon op werkdagen komt voor respondenten met hond vrijwel overeen met het bezoek op zondagen en zaterdag. Het bezoekpatroon van respondenten zonder hond komt op werkdagen vrijwel overeen met het bezoek op zaterdag. Bij het bezoek op zondagen voor de groep respondenten zonder hond valt het relatief grote bezoekersaantal op in de periode tussen 12:00 en 15:00 uur.
7. De verblijfsduur van de respondenten met of zonder hond is verschillend. Respondenten met hond geven aan meestal 30 minuten of een uur in het gebied te verblijven (respectievelijk 42% en 41%). Respondenten zonder hond geven aan korter te verblijven: een kwartier tot een half uur. (beide 32%).
8. De respondenten met hond komen meestal alleen (61%) of met z'n tweeën (29%). De gemiddelde groepsgrootte is 1,5. De groepsgrootte van de respondenten zonder hond varieert meer; relatief wordt het bezoek minder alleen bezocht (39%). De gemiddelde groepsgrootte van de respondenten zonder hond is ongeveer 2,4.

9. Er zijn nauwelijks verschillen in groepssamenstelling tussen de respondenten met en zonder hond die niet alleen komen. Het merendeel komt met partner, gezin of kennissen/vrienden.
10. De respondenten met hond geven aan in de meeste gevallen één hond uit te laten (79%). Drie of meer honden komt zelden voor. Het gemiddeld aantal honden per respondent is 1,33. Wanneer twee extremen buiten beschouwing blijven is dit 1,23 hond per respondent.
11. De meeste respondenten met hond geeft aan het gebied te bezoeken te voet (49%) of met de auto (40%). Dit verschilt aanzienlijk van de respondenten zonder hond; verreweg het grootste gedeelte van hen geeft aan te voet naar de Bosjes van Poot te komen (76%). Slechts 7% van hen geeft aan de auto als vervoermiddel te gebruiken. De fiets wordt vaker gebruikt (14%).
12. Wat betreft de activiteiten: de meeste respondenten met hond geven aan dat ze altijd de hond uit laten in het gebied. Dit gaat in veel gevallen samen met “van de natuur genieten” en een lange of korte wandeling maken. Respondenten zonder hond geven aan dat de belangrijkste activiteit voor hen van de natuur genieten is (44%).

Ruimtelijke verspreidingspatronen

13. Deelgebied I is duidelijk het meest bezochte deel van de Bosjes van Poot, direct gevolgd door deelgebied VI. Dit is het deel dat langs de Laan van Poot ligt. Van de respondenten met hond geeft aan beide deelgebieden in 88% van de gevallen te bezoeken. Van de respondenten zonder hond bezoekt 80% deelgebied I en 68% deelgebied VI meestal. De respondenten met honden geven daarnaast vaak aan deelgebied IV (het bosgebied met een directe toegang vanuit Duindorp) meestal te bezoeken (77%). Dit percentage ligt voor de respondenten zonder hond aanzienlijk lager (46%). De deelgebieden II, III (in de “oksel” tussen Vogelwijk en Duindorp), en V (ten noorden van de rioolwaterzuivering, met toegangen vanuit het Geuzen- en Statenkwartier en Duindorp) worden het minst bezocht door beide groepen respondenten.
14. Uit de antwoorden van de respondenten met hond blijkt dat zij veel verschillende ingangen gebruiken. Zowel de ingangen 10 (vanuit het Geuzen- en Statenkwartier), 11, 12 als 14a (allemaal langs de Laan van Poot) scoren meer dan 10% van de binnenkomende bezoekers van deze groep. De respondenten geven aan het gebied ook in de meeste gevallen via deze toegangen weer te verlaten. Voor de respondenten zonder hond zijn de ingangen 1 (bij de school) en 10 het meest favoriet (met respectievelijk 19% en 16% van het binnenkomende bezoek). De respondenten geven aan het gebied opvallend veel te verlaten via uitgang 6 (in 19% van de gevallen).

Bezoekredenen en waardering

15. De belangrijkste bezoekredenen die genoemd wordt voor alle respondenten samen is “privileges voor hond, aangesloten uitrenged” (33% van de reacties die genoemd worden heeft hier betrekking op). “Natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” scoort ook hoog (26%), evenals “op korte afstand van de woning” (11%). Van de respondenten met hond geeft een nog grotere groep aan de privileges voor de hond van groot belang te vinden (43%). “Natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” scoort wat lager (20%). De respondenten zonder hond vinden de “natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” met 44% veruit het belangrijkste. “Doorgang naar strand en zee” en “hardlopen/joggen” scoren met respectievelijk 16% en 14% daarna ongeveer gelijk.
16. De reacties van de respondenten met hond komen goed overeen met de reacties van alle respondenten samen. Het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes wordt zeer gewaardeerd evenals de “privileges voor hond, aaneengesloten uitrenged” en de categorie “natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen”. Bij de reacties van de respondenten zonder hond scoort juist de categorie “natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” wat hoger. Het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes wordt ook vaak genoemd.
17. Van de reacties van alle respondenten samen blijkt dat de “slechte conditie van paden” en “naleving opruimplicht” relatief vaak worden genoemd. Daarnaast worden “te weinig afvalbakken”, “beter onderhouden begroeiing” en “meer controle op vernielingen, aanwezige jeugd etc.” vaak genoemd. Bij de respondenten met hond wordt de naleving

van de opruimplicht vaak als verbeterpunt genoemd. Daarnaast scoren “te weinig afvalbakken”, “meer controle op vernielingen, aanwezige jeugd etc.” en “conditie van paden” hoog. Bij de respondenten zonder hond scoort “overlast hondenpoep” hoog, gevolgd door “conditie van de paden”, “aanwezigheid honden” en “naleving opruimplicht.

18. De Bosjes van Poot wordt zeer gewaardeerd; de respondenten met hond geven als rapportcijfer gemiddeld een 8,0. Bij de respondenten zonder hond ligt de waardering met 7,3 iets lager.

4.4 Vergelijking secundaire analyse NRIT-onderzoek 2002 en enquêteonderzoek 2007

De resultaten van beide onderzoeken komen grotendeels overeen. Uit beide onderzoeken komt naar voren dat een groot deel van de bezoekers in de Bosjes van Poot “hondenuitlater” is en het gebied bijna dagelijks bezoekt. Ook de waargenomen dagpatronen komen goed overeen, zoals het aanzienlijk aantal respondenten dat aangeeft ’s ochtends het gebied met hond te bezoeken. Daarnaast wordt uit beide onderzoeken duidelijk dat respondenten met hond het belangrijk vinden om hun hond uit te kunnen laten (en de privileges die daarbij gelden, zoals een aaneengesloten uitrenggebied). Door deze groep respondenten wordt aangegeven dat voldoende en goeden onderhouden wandelpaden, prullenbakken en bankjes zeer gewaardeerd worden, evenals de mogelijkheden die het gebied biedt voor het beleven van natuur en landschap en het maken van wandelingen. Toezicht en controle zijn verbeterpunten (zoals naleving van de opruimplicht en meer controle op vernielingen) voor het gebied. Uit beide onderzoeken blijkt dat het gebied zeer gewaardeerd wordt; uit het NRIT-enquete van 2002 komt een gemiddeld rapportcijfer van 7,5 naar voren, de respondenten met hond geven in het enquêteonderzoek in 2007 gemiddeld een 8,0.

5 EINDCONCLUSIES EN AANBEVELINGEN VOOR ONDERZOEK

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden op basis van de onderzoeksvragen de eindconclusies getrokken en worden aanbevelingen gedaan voor nader onderzoek.

5.2 Eindconclusies

Hieronder zijn aan de hand van de drie onderzoeksvragen uit paragraaf 1.2 de belangrijkste conclusies van dit onderzoek geformuleerd.

1. Hoeveel bezoekers te voet en honden komen er per jaar naar de Bosjes van Poot?

Op basis van 4 visuele tellingen (twee op zondagen en twee op werkdagen) is voor een viertal dagen de omvang van het bezoek exact vastgesteld. De steekproef-gemiddelden van de visuele tellingen op de zondagen en de dinsdagen zijn –wiskundig-statistisch gezien- de beste schatters voor het jaargemiddelde van deze dagsoorten. Hierop is een indicatieve berekening van het jaarbezoek te voet gebaseerd. Hetzelfde geldt voor het jaarlijkse hondenbezoek. Uitgaande van het werkdaggemiddelde en het zondaggemiddelde en ervan uitgaande dat het zaterdaggemiddelde hier tussenin zit, worden de Bosjes van Poot circa 439.000 maal bezocht te voet. Het aantal honden dat het gebied bezoekt is dan circa 344.000.

Omdat bij het werken met steekproeven altijd rekening gehouden moet worden met onnauwkeurigheidsmarges (bij dit onderzoek geïllustreerd door de aanzienlijke schommelingen in de aantallen op de dinsdagen) zijn er daarnaast nog schattingen gemaakt voor de minimale en de maximale omvang van het bezoek. Dit laatste gebeurt op basis van de spreiding die in de steekproeven wordt aangetroffen. Daarom zijn ook berekeningen gemaakt van een maximaal respectievelijk minimaal aantal bezoekers/honden aan de Bosjes van Poot. In totaal zijn er zodoende drie berekeningen voor het jaarbezoek uitgevoerd.

Voor de maximale schatting wordt uitgegaan van het werkdaggemiddelde van de waarneming op 22 mei; dan bedraagt het jaarbezoek ca. 524.000 voetgangers en ca. 408.000 honden. Voor de berekening van de minimale bezoekomvang wordt uitgegaan van het werkdaggemiddelde van de waarneming op 2 oktober; dan bedraagt het jaarbezoek naar schatting ca. 353.000 voetgangers en ca. 276.000 honden.

2. Waardoor worden de bezoekers gekenmerkt en hoe waarderen zij het gebied?

Op basis van de enquête zijn de bezoekers te karakteriseren. Er wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen bezoekers met en zonder hond. Van de respondenten geeft 69% aan meestal met de hond te komen.

Kenmerken bezoekers

Het grootste deel van de respondenten met hond is vrouw (66%) en zit in de leeftijdsklasse van 50-59 jaar (28%). Deze respondenten bezoeken het gebied meerdere malen per dag (48%) of per week (46%) en jaarrond, en dan vooral tussen 8:00 en 10:00 uur en tussen 12:00 en 18:00 uur. Er is daarbij weinig verschil tussen werkdagen, zaterdagen en zondagen. Zij blijven meestal 30 minuten of een uur in het gebied (resp. 42% en 41%). Van deze groep komt 61% alleen; de gemiddelde groepsgrootte is 1,5. In de meeste gevallen wordt één hond uitgelaten (79%); enkele extremen daargelaten is het gemiddelde 1,23 hond per respondent. De veronderstelling dat veel hondenuitlaatcentrales in het gebied opereren, wordt door deze cijfers niet bevestigd.

Ook van de respondenten zonder hond is het merendeel vrouw (60%) en valt in de leeftijdsklasse van 50-59 jaar (22%). Het aandeel oudere bezoekers (70+) is voor deze groep wat hoger. Deze respondenten bezoeken het gebied minder frequent dan de andere groep, voor het merendeel is dat meerdere malen per week (32%). Respondenten zonder hond bezoeken het gebied minder in de winter. Hun bezoek valt op werkdagen en zaterdagen tussen 8:00 en 18:00 uur, zonder een “dip” tussen 10.00 en 12:00 uur. Op zondagen is er veel bezoek in de periode 12:00 tot 15:00 uur. Vergeleken met de groep hondenuitlaters blijft

deze groep aanzienlijk korter in het gebied: meestal een kwartier of 30 minuten (beide 32%). Van deze groep komt 39% alleen; de gemiddelde groepsgrootte is dan ook hoger: 2,4.

Bezoekredenen

Veel van de respondenten met hond geeft aan de privileges voor de hond van groot belang te vinden (43%). “Natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” scoort wat lager (20%).

De respondenten zonder hond vinden de “natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” met 44% veruit het belangrijkste. “Doorgang naar strand en zee” en “hardlopen/joggen” scoren met respectievelijk 16% en 14% daarna ongeveer gelijk.

Waardering gebied

Het gebied de Bosjes van Poot wordt zeer gewaardeerd; 73% van de respondenten met hond waarderen het gebied met een 8 of hoger. Het gebied wordt door deze groep respondenten gemiddeld met een 8,0 gewaardeerd. Als pluspunten van het gebied noemt deze groep het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes (30%). De categorie “privileges voor hond, aaneengesloten uitreengebied” scoort 28%, de categorie “natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” 18%.

Bij de respondenten zonder hond ligt de waardering lager; 52% waardeert het gebied met een 8 of hoger. De gemiddelde waardering is 7,3. Bij de reacties van deze respondenten scoort juist de categorie “natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” hoger: 37% van de reacties. De tweede categorie die vaak genoemd wordt is het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes (28%).

Verbeterpunten gebied

Aan de respondenten is daarnaast ook gevraagd om aan te geven welke punten nog beter kunnen in het gebied. Bij de respondenten met hond wordt de naleving van de opruimplicht vaak als verbeterpunt genoemd (17% van de opmerkingen gaat hierover). Daarnaast scoren “te weinig afvalbakken”, “meer controle op vernielingen, aanwezige jeugd etc.” en “conditie van paden” hoog (15%).

Bij de respondenten zonder hond scoort “overlast hondenpoep” hoog (17%), gevolgd door “conditie van de paden” (15%), “aanwezigheid honden” (13%) en “naleving opruimplicht” (11%).

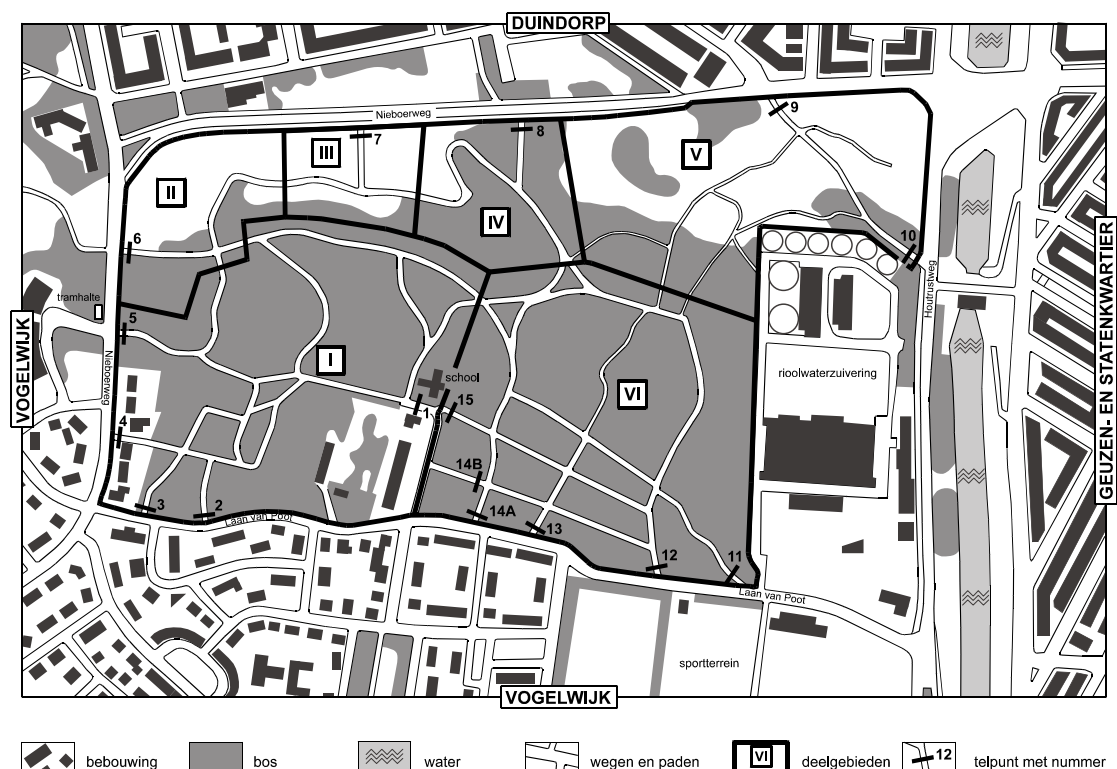
3. Welke ruimtelijke spreidingspatronen van de bezoekers met honden en de bezoekers zonder honden zijn er binnen de Bosjes van Poot te onderscheiden?

Om de ruimtelijke spreiding van het bezoek te kunnen beschrijven, zijn 6 deelgebieden binnen de Bosjes van Poot onderscheiden. Bij de gebiedsindeling is rekening gehouden met de habitattypen die in het gebied voorkomen. Op basis van de gegevens uit de visuele tellingen en de enquêtegegevens is een indicatieve berekening van het jaarbezoek te voet en het hondenbezoek voor die zes deelgebieden (zie Kaart 9) gemaakt.

Deelgebied I is duidelijk het meest bezochte deel van de Bosjes van Poot, direct gevolgd door deelgebied VI. Beide deelgebieden liggen langs de Laan van Poot. De respondenten met hond geven aan beide deelgebied in 88% van de gevallen te bezoeken. Van de respondenten zonder hond bezoekt 80% deelgebied I en 68% deelgebied VI “meestal”. De respondenten met honden geven daarnaast vaak aan deelgebied IV “meestal” te bezoeken (77%). Dit percentage ligt voor de respondenten zonder hond aanzienlijk lager (46%). De deelgebieden II, III, en V (aan de Duindorp-zijde van de Bosjes van Poot) worden het minst bezocht door beide groepen respondenten. Zie Tabel 19 en Tabel 20.

Uit de antwoorden van de respondenten met hond blijkt dat zij veel verschillende ingangen gebruiken (voor de nummers wordt eveneens naar de figuur op de volgende bladzijde verwezen). Zowel de ingangen 10 (langs de Houtrustweg), 11, 12 als 14a (langs de Laan van Poot) scoren meer dan 10% van de binnenkomende bezoekers van deze groep. De respondenten geven aan het gebied ook in de meeste gevallen via deze toegangen weer te verlaten. Voor de respondenten zonder hond zijn de ingangen 1 (bij de school) en 10 het

meest favoriet (met respectievelijk 19% en 16% van het binnenkomende bezoek). De respondenten geven aan het gebied opvallend veel te verlaten via uitgang 6 aan de zuid-west zijde van het gebied (in 19% van de gevallen).

Kaart 9. Ligging van de onderscheiden deelgebieden in het enquêteonderzoek 2007

Tabel 19. Indicatie jaarbezoek voetgangers (afgerond op duizendtallen; totaal Bosjes van Poot is 439.000 voetgangers gemiddeld)

	Gemiddeld	Relatief (%)	Hoog	Laag
deelgebied I	375.000	85	448.000	302.000
deelgebied II	223.000	51	267.000	180.000
deelgebied III	212.000	48	254.000	171.000
deelgebied IV	292.000	67	349.000	235.000
deelgebied V	215.000	49	257.000	173.000
deelgebied VI	357.000	82	427.000	288.000

Tabel 20. Indicatie jaarbezoek honden (afgerond op duizendtallen; totaal Bosjes van Poot is 344.000 honden gemiddeld)

	Gemiddeld	Hoog	Laag
deelgebied I	290.000	344.000	233.000
deelgebied II	175.000	208.000	140.000
deelgebied III	167.000	166.000	134.000
deelgebied IV	228.000	270.000	183.000
deelgebied V	169.000	200.000	135.000
deelgebied VI	277.000	328.000	222.000

5.3 Aanbevelingen voor nader onderzoek/beheer

Op basis van dit onderzoek is het mogelijk een gefundeerde uitspraak te doen over omvang en aard van het bezoek aan de Bosjes van Poot.

De omvang van het bezoek op jaarbasis, onderscheiden naar voetgangers en honden, is indicatief te bepalen op basis van 4 steekproeven. Deze indicatieve bepaling leidt tot een schatting van (afgerond) 440.000 mensen en 350.000 honden per jaar. Op grond van de steekproeven wordt beredeneerd dat de werkelijke omvang van het jaarbezoek (die gevonden zou worden wanneer een jaar lang op alle dagen zou worden geteld) zich zal bevinden in een bandbreedte rondom dit gemiddelde. Die bandbreedte wordt op grond van de steekproeven geschat op (afgerond) 85.000 mensen en 68.000 honden.

Wanneer er behoefte is aan een nauwkeuriger schatting (dat wil zeggen een smallere bandbreedte) dan is dat mogelijk door aanvullende visuele tellingen volgens dezelfde opzet als in fase 2 van dit onderzoek. Omdat de grootste onzekerheidsmarge in de werkdagen zit, wordt aanbevolen om die aanvullende tellingen in eerste instantie te richten op die categorie dagen, bij voorkeur door één teldag in de winter en in de zomer. Daarnaast wordt aanbevolen om voor de zaterdagen –ter toetsing van de gedane aannames op basis van monitoringsonderzoek elders- eveneens een tweetal visuele tellingen te organiseren, bij voorkeur in voor- en najaar.

Het enquête-onderzoek van 2007 heeft ook gegevens opgeleverd over de ruimtelijke spreiding van het bezoek. De Bosjes van Poot zijn daartoe onderverdeeld in 6 deelgebieden. Het drukste deelgebied (I) wordt bezocht door circa 85% van de mensen en de honden. Het rustigste deelgebied (III) trekt circa 48% van zowel de mensen als de honden. Aangenomen mag worden dat de omvang van de ecologische belasting (uitwerpselen, verstoring etc.) evenredig is met de bezoekomvang, zodat er flinke verschillen tussen de deelgebieden optreden. Aanbevolen wordt om de uitkomsten van dit onderzoek te vergelijken met mogelijke verschillen in ecologische draagkracht van de gebiedsdelen. Op grond van eventueel aangetroffen discrepanties kan dan nader worden onderzocht hoe bezoekers kunnen worden “verleid” om andere delen van gebied te gaan gebruiken (zonering).

Het onderzoek laat een aantal duidelijke pluspunten van het gebied zien, zoals “het goede onderhoud van paden, prullenbakken en bankjes”, de “natuur, landschap, bos en vogels, rust en wandelen” en “privileges voor hond, aaneengesloten uitrenged”. Het ligt voor de hand om de beheerder te adviseren nadrukkelijk aandacht aan deze punten te (blijven) besteden.

Aan de respondenten is daarnaast ook gevraagd om aan te geven welke punten nog beter kunnen in het gebied. Van de reacties blijkt dat de “slechte conditie van paden” en “naleving opruimplicht” in 15% van de reacties te worden genoemd. Daarnaast worden “te weinig afvalbakken”, “beter onderhouden begroeiing” en “meer controle op vernielingen, aanwezige jeugd etc.” vaak genoemd (alle drie circa 10%). Aanbevolen wordt om hieraan nadrukkelijk aandacht te besteden. Mogelijk staan sommige gewenste verbeterpunten, zoals de verbetering van de paden en het onderhouden van de begroeiing, op gespannen voet met de status van Natuurmonument. In dat geval wordt geadviseerd om dit nadrukkelijk met de gebruikers te communiceren.

LITERATUUR¹⁰

- Berg, A. van den, M. van de Ven en J. Lengkeek, 2002. *De maatschappelijke en economische waardering van beplantingsmethoden in stedelijk groen*. Alterra-rapport 598, Wageningen.
- Beunen, R., C.F. Jaarsma and R.N.A. Kramer, 2004. *Counting of visitors in the Meijendel dunes, The Netherlands*. Journal of Coastal Conservation 10: 109-118.
- Beunen, R., C.F. Jaarsma en M. Webster, 2006. *Monitoringsonderzoek recreatie duingebied Meijendel; deel XVII – Gebruik en waardering in 2005*. Wageningen studies in Ruimtelijke Planning, Analyse en Ontwerp 7.
- Broekmeijer, M., 2006. *Effectenindicator Natura 2000-gebieden; achtergronden en verantwoording ecologische randvoorwaarden en storende factoren*.
- De Groene Ruimte, 2007. *Effecten hondenlosloopgebied op natuurwaarden Ockenburgh*.
- Gemeente Den Haag, 1992. *Beheersvisie Westduinpark*. Wageningen.
- Gemeente Den Haag, 2005a. *Beheersvisie 2005; Westduinpark en de Bosjes van Poot. Natuurmonument, van duinpark naar recreatief natuurduin*.
- Gemeente Den Haag, 2005b. *Beheerplan natuurmonument Westduinpark 2005 t/m 2010*.
- Gemeente Den Haag, 2005c. *Achtergronddocument behorend bij Beheersvisie 2005 en Beheerplan 2005 t/m 2010 natuurmonument Westduinpark*.
- Gemeente Den Haag, 2005d. *Inspraaknota Beheersvisie natuurmonument Westduinpark 2005 en Beheerplan natuurmonument Westduinpark 2005 t/m 2010*.
- Gemeente Den Haag, 2006a. *Hondenkaart 2006*.
- Gemeente Den Haag, 2006b. *Brochure Welkom in het Westduinpark en de Bosjes van Poot; natuurmonument aan de kust*.
- Hill, D., H. Hockin, D. Price, G. Tucker and R. Morris, 1997. *Bird disturbance: improving the quality and utility of disturbance research*. Journal of Applied Ecology 34 (2): 275-288.
- Krijgsveld, K.I., S.M.J. van Lieshout, J. van der Winden, S. Dirksen, 2004. *Verstoringsgevoeligheid van vogels; literatuurstudie naar de reactie van vogels op recreatie*. Bureau Waardenburg.
- Ministerie van Defensie, 2005. *Beleidsregel recreatief medegebruik van defensie-terreinen*.
- Ministerie van LNV, 2005. *Algemene Handreiking Natuurbeschermingswet 1998*.
- Ministerie van LNV, 2007. *Nota van antwoord inspraak aanwijzing Natura 2000 gebieden* (pagina 66).
- Molenaar, J.G. de, D.A. Jonkers, 1993. *De invloed van stikstof in de ontlasting van honden op de vegetatie in voedselarme bos- en natuurterreinen*. IBN-rapport, Wageningen.
- NRIT, 2003. *Recreatieonderzoek Westduinpark; rapportage van een onderzoek naar het huidige en gewenste gebruik van het Westduinpark*. Breda.
- Ommering, G. van, 1991. *Effekten van honden in Vallei Meijendel*.
- Pouwels, R. en C. Vos, 2001. *Recreatie en biodiversiteit in balans: een ruimtelijke benadering van functiecombinaties*. Alterra-rapport 227.
- Stichting Recreatie, 2003. *Balansboek Rood-Groen*. Den Haag.
- Verkaart, I., 2005. *Leren loslaten: over (loslopende) honden in begraasde natuurgebieden*.
- Webster, M.J. en C.F. Jaarsma, 2004. *Monitoringsonderzoek recreatie in de Amsterdamse Waterleidingduinen - deel IX. Analyse van het recreatiebezoek en het recreatieverkeer in 2003*. Nota vakgroep Ruimtelijke Planvorming 99, Wageningen.
- Webster, M.J., R. Beunen en C.F. Jaarsma, 2007. *Monitoringsonderzoek recreatie duingebied Meijendel - deel XIX. Analyse van het recreatieverkeer en het recreatiebezoek in de periode maart 2006 - februari 2007*. Nota vakgroep Ruimtelijke Planvorming 103, Wageningen.

¹⁰ Deze lijst omvat ook de publicaties die in Bijlage 1 zijn opgenomen.

BIJLAGE 1. RESULTATEN QUICK-SCAN LITERATUURONDERZOEK

1. Resultaten literatuuronderzoek

Geconstateerd kan worden dat het onderwerp honden in relatie tot natuurgebieden en stedelijke groenvoorzieningen maatschappelijk gezien een belangrijk item is (op Internet leverde de zoekcombinatie van "honden" en "natuurgebied" bij Google 181.000 "hits" op)¹¹. In de vakliteratuur is echter weinig over dit onderwerp te vinden.

1.1 Spreiding honden uitlaten naar ruimte en tijd

Er zijn geen specifieke onderzoeken in de literatuur gevonden die empirische gegevens opleveren over de spreiding van het honden uitlaten naar ruimte en tijd in stedelijke groengebieden, Natura 2000-gebieden en andere natuurgebieden.

Wel zijn er (een beperkt aantal) onderzoeken bekend waar gegevens over het hondenuitlaatgedrag impliciet uit af te leiden zijn. Zo is er bij een veldonderzoek in het Prins Bernard Bos in de gemeente Hoofddorp middels kwalitatief onderzoek enig inzicht verkregen over de motieven van de hondenuitlaters (van den Berg *et al.*, 2002). Hetzelfde geldt voor het bezoekersonderzoek van Meijndel (Beunen *et al.*, 2006). Ook in het Recreatieonderzoek Westduinpark (NRIT, 2003) zijn wat meer specifieke gegevens over het uitlaten van honden te vinden.

1.2 Relatie honden op natuurwaarden

Over de effecten die honden hebben op de natuurwaarden is wel het een en ander bekend. Naast meer incidentele berichten als "Honden jagen in duinen op reebokje" (Brabants Dagblad, 25 oktober 2006), is er ook (enig) wetenschappelijk onderzoek beschikbaar.

In het rapport "Effectenindicator Natura 2000-gebieden; achtergronden en verantwoording ecologische randvoorwaarden en storende factoren" (Broekmeyer, 2006) wordt aangegeven dat "de aanwezigheid van mensen (eventueel in gezelschap van honden of andere huisdieren) tot verstoring van het normale gedrag van dieren kan leiden. Soort(groepen) verschillen in hun gevoeligheid voor recreatie. Hierbij geldt dat de kennis over effecten vaak nog is beperkt tot het kwalitatief signaleren van risico's. Relatief goed onderzocht zijn de effecten van recreatie op broedvogels".

Door R. Pouwels (Alterra, Centrum Landschap van Wageningen Universiteit en Research-centrum) wordt aangegeven dat honden twee effecten hebben op de natuur: verstoring van vogels en andere soorten en de vermessing van vegetaties. Honden zijn volgens hem de grootste verstoorders van natuur in de groep van zogenaamde "non-consumptive leisure". In een drietal rapporten (Hill *et al.*, 1997; Krijgsveld *et al.*, 2004 en Pouwels en Vos, 2001) wordt daar verder op ingegaan.

Met betrekking tot vermessing kan in principe uitgerekend kan worden hoeveel ontlasting er in een gebied achterblijft (kg/ha). Het is daarbij wel van belang dat een ruimtelijk differentiatie wordt aangebracht. Door dit om te zetten naar kg N/ha kan er gekeken worden naar Critical Loads voor de verschillende habitattypen waar het gebied voor is/wordt aangewezen. Hierbij kan aangesloten worden bij een onderzoek naar de invloed van stikstof in de ontlasting van honden op de vegetatie in voedselarme bos- en natuurterreinen (de Molenaar en Jonkers, 1993). Een samenvatting van dit onderzoek luidt: "Het is de vraag of het buitengebied vrij toegankelijk moet blijven voor honden, omdat blijkt dat deze dieren schade toebrengen aan bepaalde plantensoorten en karakteristieke vegetatietypen in voedselarme bos- en natuurterreinen, die ook al in hun voortbestaan bedreigd worden door luchtverontreiniging. Niet alleen de hoeveelheid hondenuitlaat, maar ook het gedrag van de hond en zijn baas vormen een belasting voor dergelijke terreinen. Voorbeelden maken het terreinbeheerders mogelijk deze belasting te berekenen en hun beleid daarop af te stemmen."

¹¹ Peildatum 12 oktober 2007.

Daarnaast zijn er onderzoeken die betrekking hebben op de relatie tussen honden en grote grazers zoals het onderzoek “Leren loslaten: over (loslopende) honden in begraasde natuurgebieden” (IVerkaart, 2005). In het kader van dit onderzoek is dit minder relevant.

In 1991 is in opdracht van NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland door het advies- en onderzoeksbureau Duin en Kust een onderzoek uitgevoerd naar de effecten van honden in Meijendel (Van Ommering, 1991). De belangrijkste conclusies zijn dat er sprake is van “hinder voor andere recreanten” en “rustverstoring op de natuur”, “eutrofiëring door uitwerpselen” en “beschadiging van bodem en vegetatie”.

Tenslotte is door de Groene Ruimte in 2007 in opdracht van de gemeente Den Haag voor het landgoed Ockenburgh onderzoek uitgevoerd naar de effecten van de voorgestelde uitbreiding van het losloopegebied. Hierbij zijn de effecten getoetst aan de Flora- en Faunawet en de herziene Natuurbeschermingswet 1988.

1.3 Hoeveelheid uitwerpselen naar omvang hond (ivm eutrofiëring)

Om een relatie te leggen tussen de hoeveelheid uitwerpselen en de omvang van de hond¹² is contact gelegd met Nestlé Purina Petcare (o.a. producent van Bonzo). Deze fabrikant geeft aan dat daarbij onderscheid gemaakt dient te worden tussen de grootte van de hond en hoeveelheid ontlasting. Zij gaan daarbij uit van lichaamsgewichten, bijv. kleine toy-honden 5 kg, kleine honden 15 kg, middelmatig groot 25 kg, groot 35 kg, zeer groot 45 kg. De reuzenrassen (>50 kg) hebben zij verder buiten beschouwing gelaten.

De hoeveelheid ontlasting hangt af van de voedselinname (welke weer een functie is van de behoefte -inspanningsniveau) en de soort voeding (type en hoeveelheid ruw vezel). Nestlé Purina Petcare geeft aan uit te gaan van een normale energiebehoefte (gewone huishond), een goede kwaliteit droogvoer (350 kcal ME/100g) dat voor 85 % verteerbaar is.

De hoeveelheid ontlasting wordt daarbij berekend op droge stof basis en op 65 % water. Dit is het normale vochtgehalte van ontlasting, maar dat kan verdampen en moet eigenlijk niet mee genomen worden in de vergelijking.

Zij komen tot de volgende hoeveelheid ontlasting per dag:

- toy rassen 5 kg : 50 g ontlasting (16 g droge stof);
- kleine honden 15 kg : 105 g ontlasting (36 g droge stof);
- middelmatig groot 25 kg : 150 g ontlasting (52 g droge stof);
- grote rassen 35 kg : 205 g ontlasting (68 g droge stof);
- zeer groot 45 kg : 245 g ontlasting (82 g droge stof).

Nestlé Purina Petcare geeft aan dat de meeste mensen hun hond twee keer per dag uitlaten. Het meest gebruikelijk is één keer 's ochtends en één keer in de middag of avond, sommige mensen gaan 's avonds laat voor het slapen nog even met de hond naar buiten.

1.4 Ervaringen maatregelen elders

Op een groot aantal andere plaatsen is ervaring opgedaan met de regulering van honden in de openbare ruimte. Hieronder wordt slechts een greep gedaan uit de beschikbare gegevens. Veel van deze gegevens zijn ontleend aan Internet. Daarom wordt ook telkens de desbetreffende site gegeven.¹³

Er wordt in deze paragraaf onderscheid gemaakt tussen het proces om te komen tot een hondenzonering, de resultaten van dit proces (de hondenzonering zelf) en de evaluatie van dit beleid. Hiermee is de beleidscyclus rond.

¹² Er is sprake van een groot aantal hondenrassen (circa 300), die weer onder te verdelen zijn in groepen (zie <http://www.hondenbescherming.nl/honden/rassen.htm>). Een groep bestaat uit rassen met min of meer dezelfde gebruiksfunctie. De vroegere gebruiksfunctie heeft ertoe geleid dat honden wat hun uiterlijk maar ook wat een gedrag betreft overeenkomsten hebben.

¹³ In het digitale word-document kan de webpagina worden bekeken door op de betreffende link te klikken.

1.4.1. Proces om te komen tot hondenzonering

Informatie over het proces om te komen tot een hondenzonering is slechts zeer beperkt op Internet beschikbaar. Een voorbeeld van hoe dit proces is aangepakt is het recreatiegebied Madestein. De gemeente Den Haag heeft in een open planproces ("samenspraakproces") voor dit recreatiegebied een ontwikkelingsvisie opgesteld. Voor meer informatie wordt verwezen naar de volgende link: <http://www.denhaag.nl/docs/dsb/ssu/madestein/verslag1.pdf>

Ook in het Vondelpark is een dergelijk proces doorlopen (zie de onderstaande link): <http://www.oudzuid.amsterdam.nl/jsp/get.jsp?xdl=../views/oudzuid/xdl/Page&PosIdt=00010715&ItmIdt=00010681&SitIdt=000>

Wel zijn "losse" onderdelen van het proces om te komen tot een hondenzonering, zoals inspraaknota's over dit onderwerp, beschikbaar. Voorbeelden hiervan in de gemeente Den Haag zijn de stadsdeelgesprekken "Stront aan de knikker" (2005) en de Inspraaknota Beheervisie 2005 natuurmonument Westduinpark. Zie de volgende links:

<http://www.haagsekoepel.nl/Hondenpoep/Verslagen/stadsdeel%20Segbroek%207%20november%202005.htm> en de link <http://www.nieuwsbank.nl/inp/2005/09/28/V036.htm>

1.4.2. Hondenzonering

In de literatuur is veel informatie beschikbaar over het algemene principe van zonering. Zo wordt in het Balansboek Rood-Groen van de Stichting Recreatie (2003) hierop ingegaan. "Een veel gebruikt sturingsprincipe is zonering. Door zonering worden natuurwaarden ontzien, terwijl minder kwetsbare of voor gebruikers veiligere delen intensiever worden gebruikt. Zo wordt hondenzonering toegepast om hondenbezitters de mogelijkheid te geven hun hond los te laten, zonder andere gebruikers te hinderen." Zie voor meer informatie de link: <http://www.stichtingrecreatie.nl/nederlands/projecten/Balansboek.pdf>

Ook over hondenzonering (waar mogen honden worden vrij loslopen, aan de lijn worden uitgelaten en waar moeten de poep worden opgeruimd) is veel informatie beschikbaar. Veel terreinbeheerders en gemeenten hebben hiervoor beleid ontwikkeld.

1.4.2.1. Voorbeelden terreinbeheerders

Het Ministerie van Defensie stelt in haar "Beleidsregel Recreatief Medegebruik van defensie terreinen" (2005) het volgende: "Veel bezoekers van defensie terreinen nemen hun hond(en) mee. Over het algemeen zijn bezoekers met honden welkom op defensie terreinen, mits de honden aangelijnd zijn. In gebieden met een bijzondere, kwetsbare fauna (grondbroeders, reptielen) zijn geen honden toegestaan. Niet-militaire en particuliere hondentrainingsactiviteiten zullen worden beëindigd. Aanvragen van politie en van officieel geregistreerde reddingshondenverenigingen zullen slechts worden gehonoreerd op door afrastering afgesloten terreinen. Op defensie terreinen waar diensthonden aanwezig zijn, is dit medegebruik, ook op de hondentrainingsfaciliteiten, niet toegestaan vanwege het risico van overdragen van besmettelijke ziekten op de diensthonden." Voor meer informatie over deze beleidsregel wordt verwezen naar de volgende link:

http://www.mindef.nl/binaries/Beleidsregel%20Recreatief%20Medegebruik%20van%20Defensie terreinen_tcm15-60854.pdf

Ook in het Beheer- en inrichtingsplan Nationaal Park Zuid-Kennemerland 2003-2012 (Stuivende Duinen) wordt ingegaan op een hondenzonering. Zie de link:

http://www.npz.nl/procreate/images/file/BIP_brochureeb884c.pdf

In de Recreatieverkenning Noord-Holland van de Stichting Recreatie wordt aangegeven dat er in een tweetal projecten Landsmeer/Purmerend sprake is van hondenzonering. Zie de (algemene) link: <http://www.stichtingrecreatie.nl/nederlands/projecten/index.html>

Voor het beleid dat gevoerd wordt door Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten wordt verwezen naar paragraaf 1.5 van deze bijlage.

1.4.2.2. Voorbeelden gemeenten

Een groot aantal gemeenten heeft specifiek zoneringsbeleid voor honden ontwikkeld. Een aantal voorbeelden zijn:

- Gemeente Uden ("wie laat de hond uit?"),
<http://www.uden.nl/dsc?c=getobject&s=obj&!sessionid=1mf5WxRze8Ge59bo5Wz8ZWns7p!8nlb9o!M9xXGAuyBTegM35UuUCWRV1zyOvofx&objectid=9095&!dsname=udeninternet&highlights=hondenzonering>
- Gemeente Utrecht ("Natuurlijk, Domstad Poepvrij!"): <http://www.utrecht.nl/images/DSB/Schoon/Folder%20Hondenbeleid.pdf>
- Gemeente Den Haag (Hondenkaart): <http://www.denhaag.nl/smartsite.html?id=13779>
- Gemeente Amsterdam (hondenbeleid Amsterdamse Bos, zie ook onderstaand kader): <http://www.dab.amsterdam.nl/amsterdamsebos/nieuws/nieuws030.html>

Kader 3. Hondenbeleid Amsterdamse Bos

Het Amsterdamse Bos heeft een nieuw hondenbeleid. Op basis van het hondenbeleid zijn de Algemene Politie Verordening van de gemeente Amstelveen en stadsdeel Zuideramstel onlangs aangepast. Naast nieuwe verbod- en aanlijngebieden voor honden is ook de regelgeving voor de hondenuitlaatcentrales aangescherpt.

Nieuwe aanlijn- en verbodsgebieden.

Er is een nieuwe hondenzonering opgesteld. De keuze van de nieuwe aanlijn- en verbodsgebieden is gebaseerd op flora- en faunabescherming (o.a. oeverlanden) en het vermijden van conflicten met overige bezoekers (o.a. sportpark en kinderbad). In de APV van Zuideramstel en Amstelveen is opgenomen dat het hele jaar loslopende honden in het bos zijn toegestaan met uitzondering van 16 duidelijk aangegeven verbod- en aanlijngebieden voor honden. Onlangs zijn deze gebieden voorzien van nieuwe borden. Binnenkort zal de Boswachterij actief gaan handhaven en zullen bij overtredingen procesverbalen worden uitgeschreven.

1.4.3. Evaluatie

In een aantal gevallen heeft (soms door klachten van andere recreanten of door invoering van nieuw (natuur)beleid) ook evaluatie van het gevoerde hondenbeleid plaatsgevonden. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- Evaluatie gebruik hondenuitlaatterrein Nienoord. Zie de volgende link: <http://www.leek.nl/leek/website/webgen.nsf> (zoekterm hondenuitlaatterrein Nienoord invoeren).
- Evaluatie hondenbeleid gemeente Noordwijk. Zie de volgende link: <http://www.noordwijk.nl/Docs/BIS/RAAD/raad/04/totaalbestand%20evaluatie%20hondenbeleid.pdf>
- Evaluatie hondenbeleid gemeente Breda. Zie de volgende link: <http://www.breda.nl/index.php?simaction=frameset&mediumid=1&stukid=6129&fontsize=12&onderdeel=bri>

In de Beheervisie 2005 Westduinpark en de Bosjes van Poot wordt de volgende conclusie getrokken: *"Een overmaat aan het uitlaten van honden, zoals in de Bosjes van Poot, leidt tot verstoring en ongewenste verrijking van de bosbodem door hondenpoep (geen opruimplicht buiten de paden). Omdat dit strijdig is met de doelstellingen moet op korte termijn met alle betrokkenen een alternatieve en gelijkwaardige hondenuitlaatplaats worden gezocht. Daarna dienen de Bosjes van Poot een aanlijngebod met opruimplicht te worden ingesteld."* Zie *Inspraaknota Beheervisie 2005 Natuurmonument Westduinpark*.

1.5 Resultaten interviews

Gesprek met de heer J. van den Berg (Staatsbosbeheer District Maas, Dommel en Aa)

De heer van den Berg geeft aan dat de Flora- en Faunawet het verbiedt om honden los te laten lopen als daardoor sprake is van verstoring van dieren (zie artikel 11 van de wet die in Bijlage 2 is opgenomen).

1. Dit district van Staatsbosbeheer heeft tot dusver geen specifiek onderzoek laten doen naar spreiding van het honden uitlaten naar ruimte en tijd.
2. De effecten van honden op de natuurwaarden zijn met name verstoring van vogels en reeën. De dichtheid aan reeën is met name in die gebieden laag waar veel loslopende

honden komen. Dit is zelfs aan de vegetatie te zien; in deze gebieden is er sprake van een snelle verjonging van het bos.

3. Er wordt vanuit Staatsbosbeheer Driebergen geen centraal hondenbeleid gevoerd. Er wordt gesteld: "In de natuurgebieden van Staatsbosbeheer is het heel belangrijk dat honden aangelijnd blijven. Zo gunt u de dieren in het wild hun broodnodige rust. Maar omdat honden natuurlijk ook wel eens lekker willen rondrennen, heeft Staatsbosbeheer speciale 'honden los'-gebieden aangewezen." Op onderstaande link is aangegeven binnen welke terreinen van Staatsbosbeheer honden vrij mogen loslopen:
http://www.staatsbosbeheer.nl/doen/zoeken/lijst.asp?subTitle=&waartype=sel%5Fprovincie&AFA=&AFA=&AFA=&AFA=4&AFA=&Plaats=&ZoekWoord=hond+los&vandaag=&vanmaandjaar=&Gebied=&x=55&totdag=&totmaandjaar=&ATY_ID=&afstand=25000&y=7&page=1
 Het hondenbeleid is dus geregeld per natuurgebied¹⁴. In het algemeen dienen de honden te zijn aangelijnd, een aantal terreinen is als losloopgebied aangewezen. Daar waar begrazing plaatsvindt geldt een aanlijngedod.
 Onder het motto "iedere burger behoort de wet te kennen" is Staatsbosbeheer bezig om de bebording met gedragsregels (waaronder het aanlijngedod) bij ingang van een aantal van haar terreinen te verwijderen.
4. Of het beleid aan inspraak onderhevig is geweest is afhankelijk van het gebied (met name of er sprake was van "maatschappelijke onrust").
5. Naast bebording zijn er geen specifieke maatregelen getroffen.
6. Handhaving door boswachters. Aanspreken en eventueel beboeten (met name afhankelijk van de werkwijze van de individuele boswachter).
7. Het beleid (van mensen aanspreken en soms beboeten) lijkt redelijk goed te werken.

Gesprek met de heer R. Zwaan (Staatsbosbeheer regio West)

1. Er is geen specifiek onderzoek uitgevoerd naar spreiding van de honden naar ruimte en tijd in de tijd dat hij hiervoor verantwoordelijk is. Mogelijk is dit gebeurd voor het gebied Balij (zie voetnoot 14).
2. Hoewel dit voor zover hij weet nooit is onderzocht, hebben honden een verstorend effect op broedvogels. Daarnaast -maar lastiger aan te tonen- zijn er effecten op de flora (eutrofiëring).
3. Bij de hondenzoneering wordt gekeken naar de kwetsbaarheid van de natuurwaarden. Daarnaast wordt er gekeken in hoeverre sprake is van overlast voor andere recreanten. Afhankelijk hiervan mogen honden loslopen, zijn ze aangelijnd welkom of worden ze geweerd (toegangsverbod).
4. Het aanlijngedod is in een aantal gevallen aan inspraak onderhevig geweest (bijv. Zoetermeer, Den Haag).
5. De maatregelen betreffen alleen bebording en het aanspreken van bezoekers die hun honden los laten lopen.
6. Handhaving vindt plaats door de boswachters. Zij spreken de bezoekers die hun honden loslaten lopen aan. Beboeten komt binnen de beheerseenheid af en toe voor.
7. Het beleid (van mensen aanspreken) lijkt redelijk goed te werken. Wel is er in een aantal gevallen sprake van verbaal geweld.

Gesprek met de heer J. Westdijk (Natuurmonumenten Beheerseenheid Delfland))

1. Tot dusver heeft deze beheerseenheid geen specifiek onderzoek laten doen naar spreiding van het honden uitlaten naar ruimte en tijd.
 2. Honden hebben binnen de beheerseenheid Delfland onder andere een verstorend effect op weidevogels en hazen.
 3. Ook vanuit Natuurmonumenten wordt er geen centraal hondenbeleid gevoerd. Er wordt gesteld: "Natuurmonumenten heeft in een aantal natuurgebieden zogenaamde hondenlosloop zones. Voor het overgrote deel van hun gebieden geldt dat honden zijn toegestaan mits aangelijnd. Natuurmonumenten houdt hier regelmatig toezicht op en kunnen overtreeders beboeten."
- Net als bij Staatsbosbeheer wordt het hondenbeleid dus geregeld per gebied. Binnen alle gebieden in de beheerseenheid Delfland moeten de honden zijn aangelijnd (in veel van

¹⁴ Zie bijvoorbeeld "Staatsbosbeheer werkt aan hondenzoneering Balij", te vinden via de link:
http://www.staatsbosbeheer.nl/actueel/pers/persberichten/details.asp?PRS_ID=123

deze gebieden is het beleid gericht op de bescherming van weidevogels). Een aantal andere gebieden van Natuurmonumenten in Nederland zijn wel als losloopgebied aangewezen, daar waar begrazing plaatsvindt geldt een aanlijngedod.

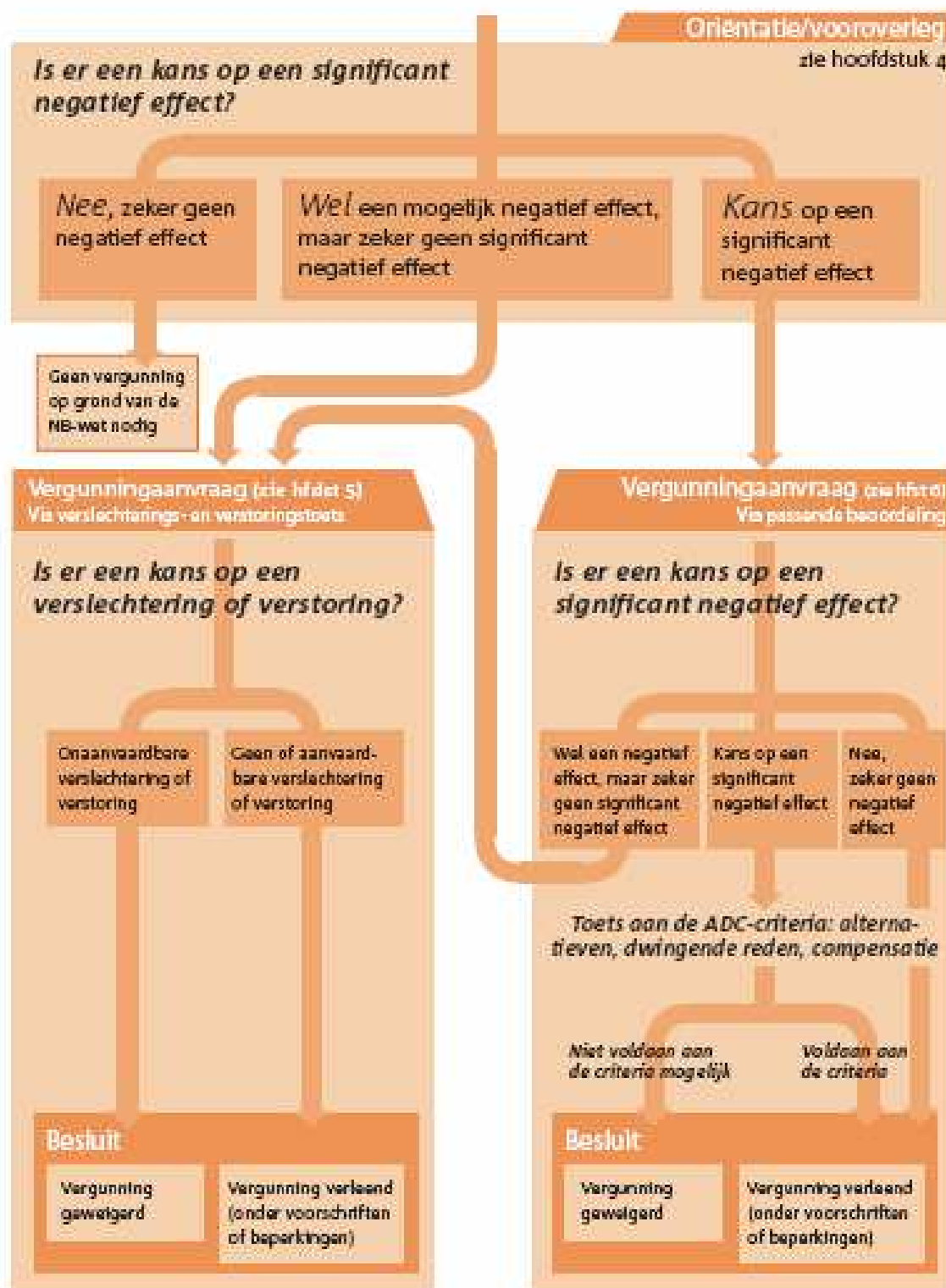
Het hondenbeleid is alleen ontwikkeld voor de bescherming van de natuurwaarden, niet in verband met hinderbeleving door andere recreanten.

4. Het aanlijngedod is niet aan inspraak onderhevig geweest.
5. De maatregelen betreffen alleen bebording en het aanspreken van bezoekers die hun honden los laten lopen.
6. Handhaving vindt plaats door de boswachters. Zij spreken de bezoekers die hun honden loslaten lopen aan. Beboeten komt binnen de beheereinheid Delfland weinig voor.
7. Het beleid (van mensen aanspreken) lijkt redelijk goed te werken.

BIJLAGE 2. HABITATTOETS EN HOOFDLIJNEN FLORA- EN FAUNAWET

De Habitattoets ingevolge de herziene Natuurbeschermingswet 1998 (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2005) is hieronder weergegeven.

Project of handeling

Flora- en faunawet¹⁵

Nederland heeft één wet voor de bescherming van in het wild voorkomende soorten: de Flora- en faunawet.

Beschermde soorten

De Flora- en faunawet is op 1 april 2002 in werking getreden. Deze wet regelt de bescherming van soorten. In de Flora- en faunawet is het soortenbeschermingsdeel van de Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn geïmplementeerd evenals het CITES-verdrag.

Onder de Flora- en faunawet zijn als beschermde soort aangewezen:

- een aantal inheemse plantensoorten,
- alle van nature in Nederland voorkomende soorten zoogdieren (m.u.v. zwarte rat, bruine rat en huismuis),
- alle van nature op het Europese grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie voorkomende vogelsoorten,
- alle van nature in Nederland voorkomende amfibieën- en reptielensoorten,
- alle van nature in Nederland voorkomende vissoorten (m.u.v. soorten in Visserijwet 1963);
- een aantal overige inheemse diersoorten.

Daarnaast is een aantal uitheemse dier- en plantensoorten als beschermde soort aangewezen.

De wet heeft betrekking op onder meer beheer en schadebestrijding, jacht, handel en bezit en overige menselijke activiteiten met een schadelijk effect op beschermde soorten.

Doelstelling wet

De doelstelling van de wet is de bescherming en het behoud van de gunstige staat van instandhouding van in het wild levende planten- en diersoorten. Het uitgangspunt van de wet is 'nee, tenzij'. Dit betekent dat activiteiten met een schadelijk effect op beschermde soorten in principe verboden zijn. Daarnaast erkent de wet dat ook dieren die geen direct nut opleveren voor de mens van onvervangbare waarde zijn (erkenning van de intrinsieke waarde). Van het verbod op schadelijke handelingen ('nee') kan onder voorwaarden ('tenzij') worden afgeweken, met een ontheffing of vrijstelling. Het verlenen hiervan is de bevoegdheid van de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) of, in geval van beheer en schadebestrijding, van Gedeputeerde Staten.

Zorgplicht

In de Flora- en faunawet is een zorgplicht opgenomen (artikel 2, lid 1: Een ieder neemt voldoende zorg in acht voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving. artikel 2, lid 2: De zorg, bedoeld in het eerste lid, houdt in ieder geval in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen voor flora of fauna kunnen worden veroorzaakt, verplicht is dergelijk handelen achterweg te laten voorzover zulks in redelijkheid kan worden gevergd, dan wel alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevergd teneinde die gevolgen te voorkomen of, voorzover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken).

De zorgplicht geldt altijd en voor alle planten en dieren, of ze beschermd zijn of niet, en in het geval dat ze beschermd zijn ook als er ontheffing of vrijstelling is verleend. De zorgplicht betekent niet dat er geen dieren mogen worden gedood, maar wel dat dit, indien noodzakelijk, op zodanige wijze gebeurt dat het lijden zo beperkt mogelijk is.

Verbodsbepalingen

De Flora- en faunawet bevat een aantal verbodsbepalingen om er voor te zorgen dat in het wild levende soorten zoveel mogelijk met rust worden gelaten.

¹⁵ Deze tekst is ontleend aan de volgende website van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit:

http://www9.minlnv.nl/servlet/page?_pageid=350&_dad=portal30&_schema=PORTAL30

- **Artikel 8:** Het is verboden (beschermde) planten te plukken, te verzamelen, af te snijden, uit te steken, te vernielen, te beschadigen, te onwortelen of op enigerlei andere wijze van hun groeiplaats te verwijderen.
- **Artikel 9:** Het is verboden (beschermde) dieren te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.
- **Artikel 10:** Het is verboden (beschermde) dieren opzettelijk te verontrusten.
- **Artikel 11:** Het is verboden nesten, hollen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van (beschermde) dieren te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.
- **Artikel 12:** Het is verboden eieren van (beschermde) dieren te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.
- **Artikel 13:** Het is verboden planten of producten van planten, of dieren dan wel eieren, nesten of producten van (beschermde) dieren te koop te vragen, te kopen of te verwerven, ten verkoop voorhanden of in voorraad te hebben, te verkopen of ten verkoop aan te bieden, te vervoeren, ten vervoer aan te bieden, af te leveren, te gebruiken voor commercieel gewin, te huren of te verhuren, te ruilen of in ruil aan te bieden, uit te wisselen of tentoon te stellen voor handelsdoeleinden, binnen of buiten het grondgebied van Nederland te brengen of onder zich te hebben.
- **Artikel 14, eerste lid:** Het is verboden dieren of eieren van dieren in de vrije natuur uit te zetten.
- **Artikel 14, tweede lid:** Het is verboden planten behorende tot bij algemene maatregel van bestuur aangewezen soorten in de vrije natuur te planten of uit te zaaien.
- **Artikel 16 lid 3.** Een ieder is verplicht te verhinderen dat een dier dat hem toebehoort of onder zijn toezicht staat, in het veld dieren opspoort, doodt, verwondt, vangt of bemachtigd.

Beschermde leefomgeving

De Flora- en faunawet maakt het mogelijk een landschapselement of object aan te wijzen als beschermde leefomgeving. De provincie is hiervoor het bevoegd gezag. Deze mogelijkheid is in de wet opgenomen om locaties die van groot belang zijn voor het voortbestaan van een planten- of diersoort te beschermen. Hierbij valt te denken aan een fort of bunker waar vleermuizen overwinteren, een dassenburcht, een plek waar orchideeën groeien of een muur met daarop beschermde planten.

De aanwijzing tot beschermde leefomgeving maakt het mogelijk bepaalde handelingen te verbieden of strenge voorwaarden te stellen aan de handelingen die op die bewuste plaats de kwaliteit kunnen aantasten.

BIJLAGE 3. WAARNEMINGSFORMULIER VISUELE TELLING 2007 EN HANDLEIDING VOOR DE WAARNEMERS

Telformulier Bosies van Poot

Datum: ...-...-2007 Telpunt: Van: ...:00 uur ---> Tot: ...:00 uur Naam teller:

INGAAND						UITGAAND							
Groot			Grootte van de hond			Overig	Groot			Grootte van de hond			Overig
			Klein	Middel	Groot					Klein	Middel	Groot	
1							1						
2							2						
3							3						
4							4						
5							5						
6							6						
7							7						
8							8						
9							9						
10							10						
11							11						
12							12						
13							13						
14							14						
15							15						
16							16						
17							17						
18							18						
19							19						
20							20						
21							21						
22							22						
23							23						
24							24						
25							25						
26							26						
27							27						
28							28						
29							29						
30							30						
31							31						
32							32						
33							33						
34							34						
35							35						
36							36						
37							37						
38							38						
39							39						
40							40						
						<— Totalen							<— Totalen
Te voet		Honden		Klein	Middel	Groot	Te voet		Honden		Klein	Middel	Groot

Hieronder is ruimte voor opmerkingen:

Handleiding visuele tellingen Bosjes van Poot 2007

Algemene introductie

De visuele tellingen zijn bedoeld om inzicht te krijgen in de aantallen gebruikers en honden die de Bosjes van Poot bezoeken. Dit wordt gedaan in opdracht van de dienst Stadsbeheer van de gemeente Den Haag. Aanleiding tot dit onderzoek is een uitgangspunt uit de beheervisie voor dit gebied m.b.t. de gevolgen van een overmaat aan het uitlaten van honden. Om inzicht in het gebruik en de eventuele gevolgen te krijgen wordt in 2007 onderzoek gedaan naar: het gebruik, de vegetaties, de vogelstand en de grondwaterkwaliteit. Hierover is overleg met belanghebbenden (bewoners en gebruikers). In begin 2008 wordt met de verkregen inzichten uit de onderzoeken bekeken of en welke passende maatregelen nodig zijn. Mochten er vragen zijn van bezoekers dan kun je dit antwoorden. Als bezoekers nog meer willen weten dan kunnen ze contact opnemen met het gemeentelijk ContactCentrum van de gemeente Den Haag, (tel. 070-3533000).

Hoe werkt de tellijst en hoe werkt het tellen?

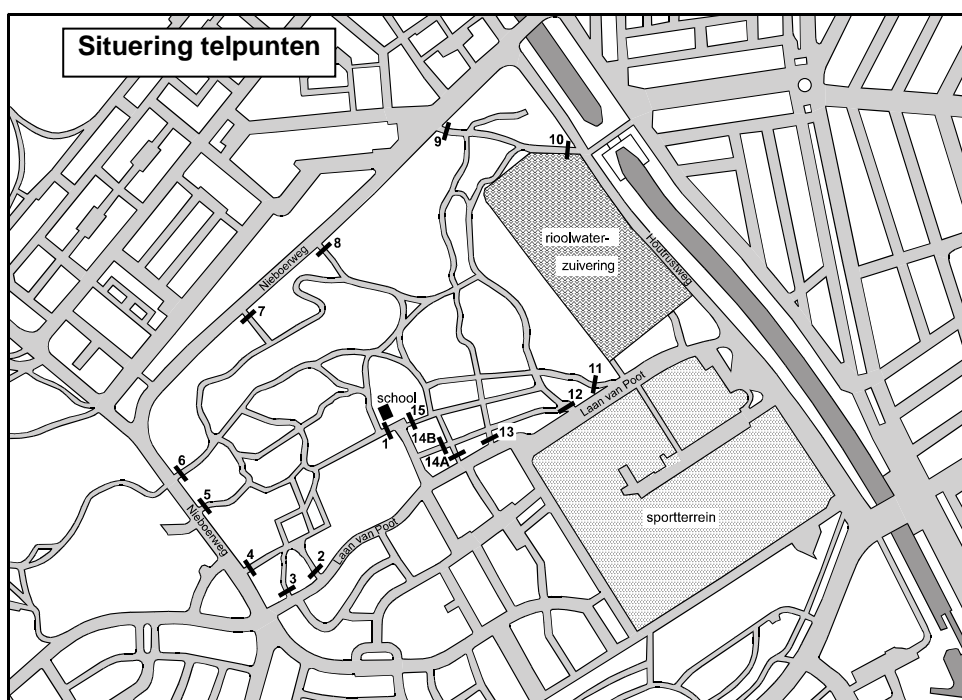
Begin bovenaan met het invullen van de datum, tijdstip, het telpunt en je naam. De tellijst werkt verder vrij eenvoudig (zie voorbeeld hieronder):

1. Maak onderscheid tussen ingaand- en uitgaand 'verkeer'. De linkerkant van het formulier is bedoeld voor ingaand verkeer, de rechterkant voor uitgaand verkeer.
2. Tel per 'groep' (in het voorbeeld bestaat de eerste groep ingaand verkeer uit drie personen met twee honden, waarvan 1 kleine hond en 1 grote hond).
3. Bepaal daarna om hoeveel voetgangers het gaat. Je kunt dit heel gemakkelijk turven.
4. Kijk vervolgens of er honden bij de bezoekers zijn en vermeld het aantal.
5. Schat vervolgens de grootte van de honden: klein, middel of groot (zie foto's hieronder). Turf hoeveel honden er zijn van iedere grootte.
6. Mocht er ander verkeer zijn, zoals mountainbikers of fietsers, vermeld dit dan onder 'Overig'.
7. Tel aan het einde van het uur de aantallen van dezelfde categorie bij elkaar op en schrijf het aantal per categorie in de rij onderaan het telformulier.
8. Mocht je telformulier voor het einde van het uur vol zijn, begin dan op een nieuw telformulier en vul weer de datum, tijdstip, het telpunt en je naam in.
9. Pak voor het volgende uur een nieuw telformulier en vergeet niet de datum, het telpunt, het tijdstip en je naam in te vullen.

Voorbeeld telformulier

INGAAND								INGAAND		INGAAND		INGAAND		INGAAND	
Groep			Grootte van de hond			Overig									
			Klein	Middel	Groot										
1	III	II	I		I										
2							2 fietsers								

UITGAAND		UITGAAND		UITGAAND		UITGAAND	
Groep			Grootte van de hond			Overig	
			Klein	Middel	Groot		
1	I						
2	I	III	I	I	I		

Klein (tot 10 kg)

Middelgroot (10-25 kg)

Groot (>25 kg)

BIJLAGE 4. ANALYSE VISUELE TELGEGEVENS 1^E FASE ONDERZOEK BOSJES VAN POOT 2007

Inleiding

Op dinsdag 22 mei 2007 en zondag 3 juni 2007 is door TripConslut een visuele telling uitgevoerd in de Bosjes van Poot vanaf 7:00 uur 's ochtends tot 21:00 uur 's avonds. Op 15 tellocaties zijn visuele tellingen uitgevoerd, waarbij de in- en uitgaande bewegingen van voetgangers en honden zijn geteld. Deze gegevens zijn daarna geanalyseerd. Deze analyse had tot doel te onderzoeken of de telpunten in de 2e fase van het onderzoek in aantal teruggebracht konden worden en of de duur van de visuele telling teruggebracht kan worden. Bij deze eventuele reductie werden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

1. Tijdens de visuele tellingen dient minimaal 75% van het bezoek geregistreerd te worden.
2. Bij het reduceren van de telpunten wordt een drempelwaarde van 5% aangehouden. Op telpunten die minder dan 5% van het bezoek geregistreerd hebben hoeft bij de telling in de 2e fase niet meer geteld worden. Hierbij geldt als randvoorwaarde dat per windrichting minimaal één telpunt behouden dient te blijven.

In deze bijlage wordt nader op deze analyse ingegaan.

Reductie telduur

Dinsdag 22 mei 2007

Tijdens de telling van 7:00 uur tot 21:00 uur op dinsdag 22 mei hebben 1343 voetgangers en 1174 honden in totaal het gebied bezocht (zie Tabel 21).

Tabel 21. Ingaand en uitgaand verkeer op dinsdag 22 mei van 7:00 uur tot 21:00 uur

Ingaand															
uur	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	totaal
te voet	3%	8%	8%	9%	7%	8%	9%	8%	9%	8%	8%	7%	6%	2%	1343
honden	4%	9%	8%	9%	7%	8%	9%	7%	9%	9%	7%	6%	5%	3%	1174
Uitgaand															
uur	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	totaal
te voet	3%	7%	10%	8%	6%	8%	8%	6%	10%	9%	9%	7%	7%	2%	1310
honden	3%	7%	11%	6%	8%	9%	9%	5%	8%	11%	9%	6%	6%	2%	1186

Uit Tabel 21 is tevens af te leiden dat een reductie van de telduur vooral aan de beginperiode en de eindperiode van de teldag gerealiseerd zou kunnen worden, aangezien tijdens die uren een klein deel van de bezoekers geregistreerd is. Op de dinsdag zou gekozen kunnen worden om van 9:00 uur tot 20:00 uur te tellen. Tijdens dit tijdvak is op dinsdag 22 mei 87% van de ingaande voetgangers geregistreerd en is 84% van de ingaande honden geregistreerd. Deze percentages zijn vrij hoog vergeleken bij de benodigde 75% die noodzakelijk is om betrouwbare uitspraken over het bezoek te doen. Dit percentage zal echter lager worden door het eventueel reduceren van het aantal telpunten. Van zowel de uitgaande voetgangers als honden is in het tijdvak van 9:00 uur tot 20:00 uur 88% geregistreerd (zie Tabel 21).

Zondag 3 juni 2007

Tijdens de telling van 7:00 uur tot 21:00 uur op zondag 3 juni hebben 1783 voetgangers en 969 honden het gebied bezocht (zie Tabel 22).

Tabel 22. Ingaand en uitgaand verkeer op zondag 3 juni van 7:00 uur tot 21:00 uur

Ingaand															
uur	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	totaal
te voet	2%	4%	8%	13%	9%	9%	7%	9%	10%	9%	8%	6%	5%	1%	1783
honden	4%	6%	10%	9%	8%	10%	8%	6%	8%	10%	7%	6%	7%	1%	969
Uitgaand															
uur	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	totaal
te voet	1%	3%	9%	12%	7%	9%	10%	9%	11%	9%	8%	5%	6%	1%	1760
honden	2%	4%	12%	10%	8%	6%	11%	8%	6%	10%	8%	6%	8%	0%	927

Uit is af te leiden dat een reductie van de telduur vooral aan de begin- en eindperioden van de teldag gerealiseerd kan worden. Omdat de dagpatronen op de zondag anders zijn dan op dinsdag (vergelijk tabel 1 en tabel 2), is het op zondag mogelijk de telduur te verkorten tot een tijdvak van 9:00 uur tot 19:00 uur. Tijdens dit tijdvak zijn op zondag 3 juni 88% van de ingaande voetgangers en 82% van de ingaande honden geregistreerd. Van de uitgaande voetgangers en honden is in het tijdvak van 9:00 uur tot 19:00 uur respectievelijk 89% en 85% geregistreerd (zie Tabel 22).

Wederom vallen de percentages hoger uit dan de benodigde 75%, maar ook deze percentages zullen in de volgende reductiestap nog verder dalen.

Reductie aantal telpunten

Het reduceren van het aantal telpunten geschiedt op basis van het aantal geregistreerde bezoekers per telpunt, waarbij zowel ingaand als uitgaand verkeer is gecombineerd. Zo is eenvoudig na te gaan welke telpunten vrijwel geen bezoekers hebben verwerkt. Bij het reduceren van de telpunten wordt een drempelwaarde van 5% aangehouden. Op telpunten die minder dan 5% van het bezoek geregistreerd hebben hoeft bij de telling in de 2e fase niet meer geteld worden, zolang tenminste één telpunt in iedere windrichting wordt behouden.

Dinsdag 22 mei 2007

In Tabel 23 zijn de ingaande en uitgaande verkeersstromen gecombineerd zodat per telpunt inzichtelijk is in hoeverre er gebruik gemaakt wordt van de telpunten (zie voor ligging van de telpunten Kaart 4).

Tabel 23. Ingaande en uitgaande verkeersbewegingen per telpunt op dinsdag 22 mei

Ingaand en uitgaand verkeer																
telpunt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	totaal:
% te voet	15%	1%	4%	1%	3%	3%	3%	5%	7%	6%	7%	8%	6%	16%	14%	2653
% honden	14%	1%	5%	1%	1%	1%	2%	4%	5%	4%	8%	9%	8%	20%	16%	2360

Uit Tabel 23 valt af te leiden dat de telpunten 1, 14 en 15 verreweg het meeste verkeer hebben verwerkt op dinsdag 22 mei. Bij de telpunten 2, 4, 5, 6 en 7 is een relatief laag aandeel van het totale verkeer geregistreerd. Omdat op deze telpunten minder dan 5% van het totale verkeer op dinsdag geregistreerd is komen deze telpunten in aanmerking om op te heffen bij een telling in de 2^e fase. Dit zou echter betekenen dat er aan de westkant van de Bosjes van Poot op geen enkel punt meer geteld wordt, dus is besloten telpunt 6 niet op te heffen. De telpunten 2, 4, 5 en 7 registreerden op dinsdag 22 mei samen 8% van het voetgangersverkeer en 5% van de honden. Deze telpunten vervallen in de 2^e fase. De overige telpunten registreerden samen 92% van de voetgangers en 95% van de honden.

Zondag 3 juni 2007

Uit Tabel 24 is af te leiden dat bij de telpunten 1, 10, 14 en 15 een groot deel van het in- en uitgaande verkeer geregistreerd is.. De telpunten 2, 4, 5, 7 en 13 registreerden op zondag 3 juni samen 10% van het voetgangersverkeer en 8% van de honden. De overige telpunten registreerden samen 90% van de voetgangers en 92% van de honden. Besloten is dan ook om de telpunten 2, 4, 5, 7 en 13 bij de tellingen in de 2^e fase van het monitoringsonderzoek op te heffen.

Tabel 24. Ingaande en uitgaande verkeersbewegingen per telpunt op zondag 3 juni

Ingaand en uitgaand verkeer																
telpunt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	totaal:
% te voet	17%	2%	4%	2%	4%	8%	2%	5%	7%	11%	5%	6%	1%	14%	12%	3543
% honden	18%	2%	8%	2%	2%	3%	2%	5%	5%	6%	6%	8%	2%	15%	16%	2360

Combinatie reductie telduur en aantal telpunten

Om er zeker van te zijn dat een reductie in telduur samen met een reductie van het aantal telpunten niet een geregistreerd percentage onder de 75% oplevert worden beide reductieslagen gecombineerd in Tabel 25 en in Tabel 26.

Tabel 25. Reductie in telduur en telpunten 2^e fase t.o.v. dinsdag 22 mei

INGAAND		telpunt	UITGAAND	
% te voet	% honden		% te voet	% honden
10%	8%	1	19%	18%
5%	5%	3	3%	4%
3%	1%	6	2%	1%
3%	3%	8	5%	3%
6%	4%	9	6%	5%
6%	3%	10	5%	3%
6%	7%	11	6%	6%
6%	8%	12	7%	8%
6%	7%	13	4%	6%
14%	16%	14	12%	17%
13%	16%	15	12%	13%
78%	78%	totaal	82%	85%

Tabel 26. Reductie in telduur en telpunten 2^e fase t.o.v. zondag 3 juni

INGAAND		telpunt	UITGAAND	
% te voet	% honden		% te voet	% honden
12%	11%	1	19%	22%
4%	7%	3	3%	5%
8%	3%	6	7%	2%
3%	4%	8	5%	4%
6%	4%	9	6%	4%
10%	6%	10	10%	5%
4%	5%	11	4%	5%
4%	6%	12	6%	7%
17%	15%	14	8%	11%
12%	17%	15	10%	11%
80%	77%	totaal	78%	77%

Uit Tabel 25 en Tabel 26 is af te leiden dat een reductie van de telduur tot respectievelijk 9:00 uur tot 20:00 uur (dinsdag) en 9:00 uur tot 19:00 uur (zondag), in combinatie met een reductie van de telpunten 2, 4, 5, 7 en op zondag ook nog telpunt 13, een geregistreerd percentage oplevert dat hoger ligt dan 75% van het aantal in de 1^e fase.

Conclusies

Op basis van bovenstaande analyse van de telgegevens van de 1^e fase is geconcludeerd dat er tot een flinke reductie in telduur en het aantal telpunten gekomen kan worden tijdens de 2^e fase van de visuele tellingen (najaar 2007). Er is tevens geconcludeerd dat een combinatie van een reductie in tijd en aantal telpunten mogelijk is, zonder dat het aantal registraties onder de 75% van de aantallen die in de 1^e fase op 15 telpunten gedurende 14 uren zijn gemeten. In totaal is er in de 1^e fase 420 uur geteld.

Op basis van de analyse is besloten om tijdens de telling op dinsdag 2 oktober van 9:00 uur tot 20:00 uur te tellen op de telpunten 1, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 en 15 (totaal 11 telpunten, gedurende 11 uren). Op zondag 23 september is van 9:00 uur tot 19:00 uur geteld op de telpunten 1, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14 en 15 (totaal 10 telpunten, gedurende 10 uren). In totaal is er tijdens de 2^e fase 221 uur geteld.

BIJLAGE 5. RESULTATEN VISUELE TELLINGEN 1^e EN 2^e FASE ONDERZOEK BOSJES VAN POOT 2007

Dagbezoek

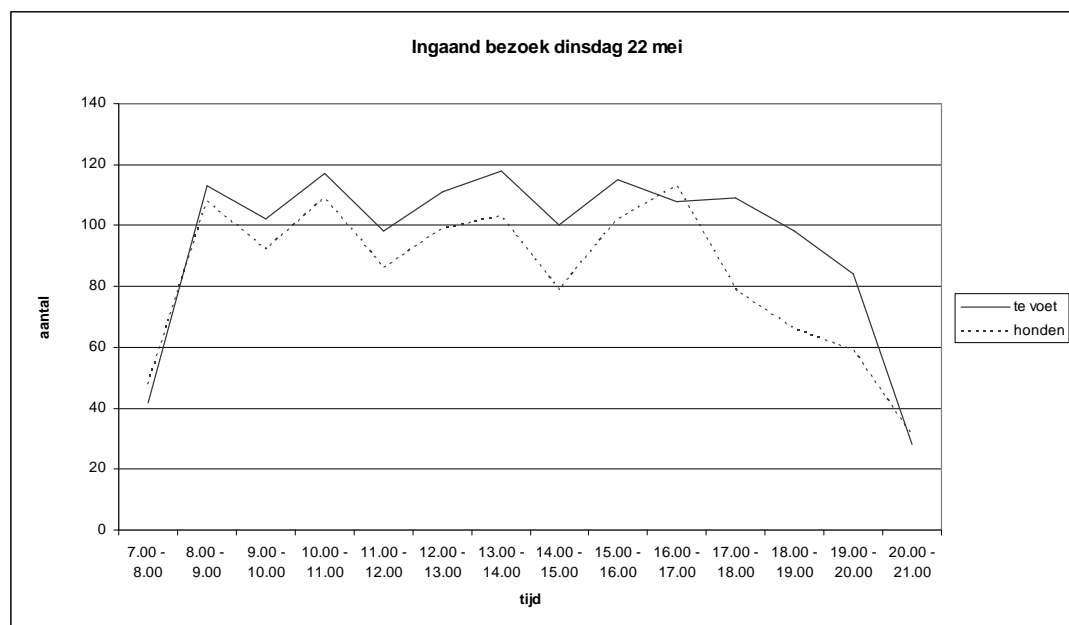
In Tabel 27 is een overzicht gegeven van het aantal waargenomen bezoekers te voet en honden (onderverdeeld naar grootte).

Tabel 27. Feitelijk waargenomen bezoekers en honden

<i>dag</i>	<i>te voet</i>	<i>geen hond</i>	<i>honden</i>	<i>klein</i>	<i>middel</i>	<i>groot</i>
di 22 mei	1343		1174	310	346	518
zo 3 jun	1783		969	270	342	357
zo 23 sept	1362	647	726	185	265	276
di 2 okt	571	172	535	113	171	251

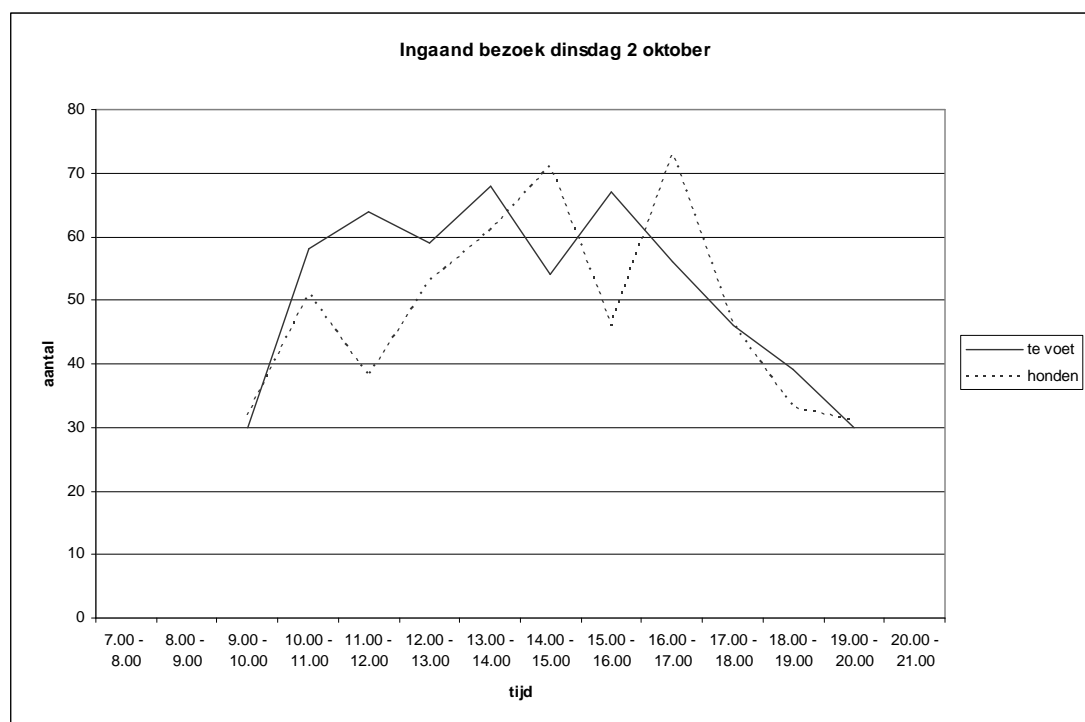
Verdeling bezoek over de dag

In de onderstaande 4 figuren is het ingaande bezoek weergegeven voor voetgangers en honden voor de verschillende dagen.

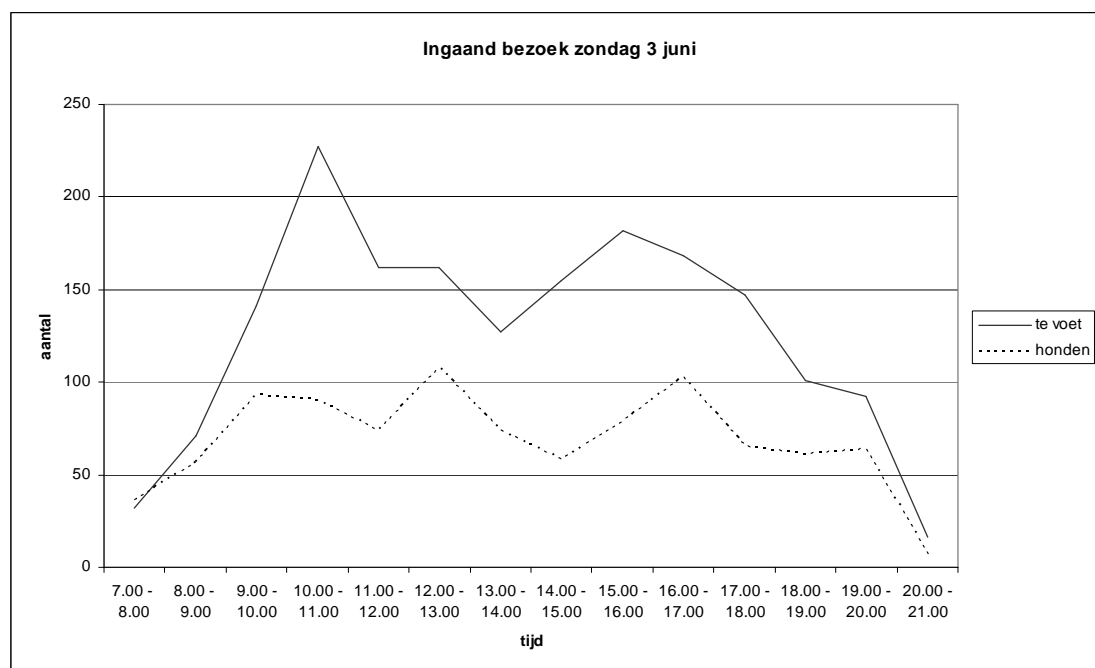
Figuur 15. Ingaand bezoek dinsdag 22 mei voor voetgangers en honden

In Figuur 15 is zien dat tussen 8:00 uur en 18:00 het patroon van de voetgangers redelijk stabiel is. Het dagpatroon van het hondenbezoek komt hiermee goed overeen.

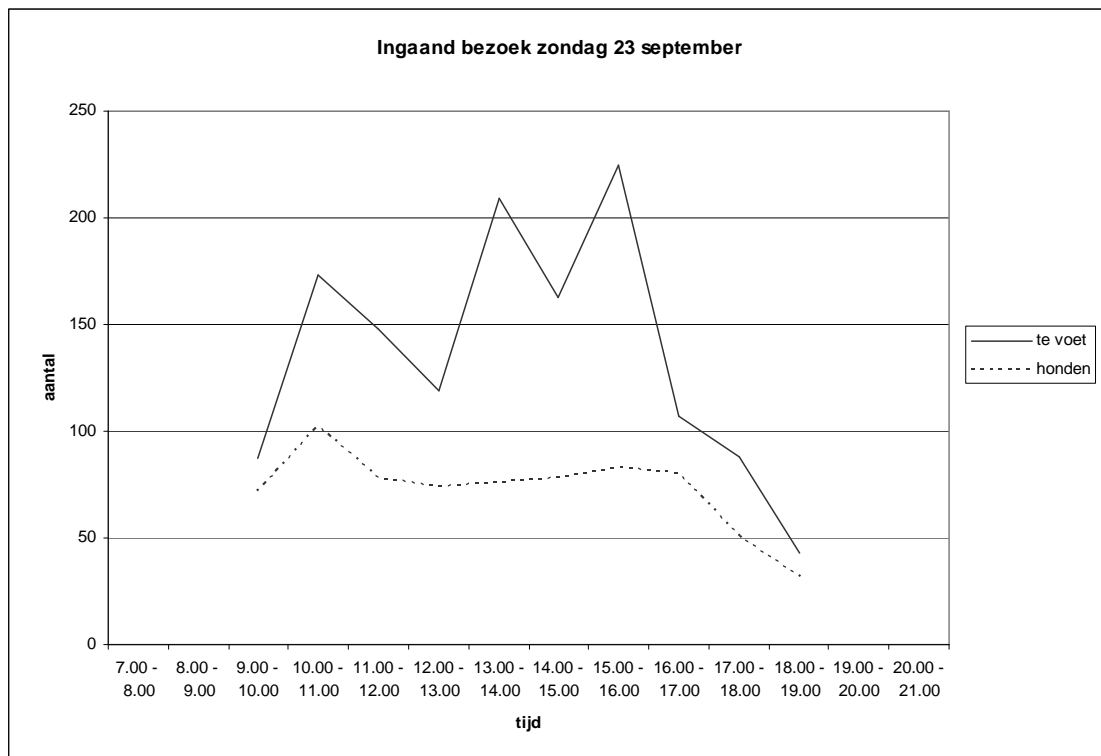
Figuur 16. Ingaand bezoek op dinsdag 2 oktober voor voetgangers en honden

In Figuur 16 is het bezoek weergegeven voor dinsdag 2 oktober. Het valt op dat er sterkere fluctuaties in het bezoek zijn dan op 22 mei. In de periode tussen 10.00 - 11.00 uur en 15.00 - 16.00 uur geeft het bezoek te voet een redelijk stabiel dagpatroon. Het hondenbezoek vertoont een sterker wisselend dagpatroon dan het voetgangersbezoek.

Figuur 17. Ingaand bezoek op zondag 3 juni voor voetgangers en honden

In Figuur 17 is het bezoek voor zondag 3 juni weergegeven. Het hondenbezoek vertoont een redelijk stabiel dagpatroon. Er zijn veel bezoekers te voet in de periode van 10.00-11.00 uur. De verhouding honden – voetgangers op deze zondag ligt aanzienlijk lager dan op werkdagen.

Figuur 18. Ingaand bezoek op zondag 23 september voor voetgangers en honden

In Figuur 18 is het bezoek voor zondag 23 september weergegeven. Hieruit is af te leiden dat het dagbezoek van de honden constant is. Het bezoek te voet sterk is fluctuerend en vertoont pieken van 10:00 – 11:00 uur en van 13:00 – 14:00 en 15:00 – 16:00 uur.

BIJLAGE 6. OPZET NRIT-ENQUETEONDERZOEK 2002

1. Opzet NRIT onderzoek

Op vijf enquêtedagen zijn de bezoekers van het natuurmonument Westduinpark op een zestal strategische punten tussen 10.00 uur en 18.00 uur benaderd volgens het next-to-pass systeem. In de Bosjes van Poot betrof het één telpunt in het centrum van het gebied. Van degenen die wilden meewerken aan de enquête zijn de naam en adresgegevens genoteerd. Vervolgens kregen zij een genummerde vragenlijst uitgereikt (inclusief antwoordenvolpette). De vragenlijst konden zij thuis in alle rust invullen. Hiervoor is gekozen gezien de omvang van de vragenlijst en aard van de vraagstelling (relatief veel open vragen, opinievragen e.d.). Per enquêtedag zijn op deze wijze voor het natuurmonument Westduinpark gemiddeld ongeveer 300 enquêtes uitgezet. In de Bosjes van Poot zijn gedurende de onderzoeksdagen in totaal 158 vragenlijsten uitgezet, waarvan er 126 retour zijn ontvangen. Dit betekent een respons van 79,7%¹⁶. In het rapport is niet aangegeven hoeveel enquêtes er op de afzonderlijke dagen zijn uitgezet en hoeveel er zijn terugontvangen.

Om de respons van de enquête te verhogen, is onder de respondenten een aantal kleine presentjes verloot. Daarnaast is aan degenen die de vragenlijst binnen twee weken na de onderzoeksdag nog niet hadden teruggestuurd een herinnering gezonden (met een nieuwe vragenlijst).

2. Onderzoeksdagen en tellocatie

De enquêtering vond plaats in de zomer van 2002, namelijk op twee doordeweekse dagen (maandag 8 juli en woensdag 14 juli), twee zaterdagdagen (29 juni en 17 augustus) en één zondag (18 augustus). Het weer op de onderzoeksdagen was in het algemeen goed tot zeer goed. Van neerslag was nauwelijks sprake, terwijl op de laatste twee dagen (17 en 18 augustus) sprake was van tropische temperaturen (circa 30 graden).

In het centrum van de Bosjes van Poot was één tellocatie ingericht.

3. Weegprocedure

Om de verdeling van de respondenten over de enquêtedagen representatief te maken voor de werkelijke bezoekverdeling is gebruik gemaakt van een weging. Op deze wijze worden onder- en oververtegenwoordiging van bezoekersgroepen op grond van dagsoort geëlimineerd. Een weging naar aantallen bezoekers voor de Bosjes van Poot, alsmede naar activiteiten van de bezoekers, is niet mogelijk aangezien op de enquêtedagen geen visuele tellingen in het gebied zijn verricht.

Zowel op de (drukkere) weekenddagen als op de (minder drukke) doordeweekse dagen zijn in het natuurmonument Westduinpark ongeveer evenveel enquêtes uitgezet. Omdat verondersteld mag worden dat het bezoek in het weekend qua kenmerken van de bezoekers en hun recreatiegedrag afwijkt van dat op doordeweekse dagen, heeft weging van de respons naar dagsoort plaatsgevonden. Deze redenering heeft geleid tot de volgende clustering van de enquêtedata:

- zondag (18 augustus);
- zaterdag (29 juni en 17 augustus);
- doordeweeks (maandag 8 juli en woensdag 14 augustus).

Bij de samenstelling van de weegfactoren is rekeninggehouden met de aandelen van het bezoek op deze dagsoorten in vergelijkbare onderzochte recreatiegebieden (nabij grote bevolkingsconcentraties en zowel intensieve als extensieve recreatievormen), i.c. recreatiegebied Spaarnwoude. Concreet betekent dit dat de doordeweekse dagen en de

¹⁶ Dit percentage wijkt iets af van die in de tekst in het NRIT-rapport. Dit komt volgens het NRIT door het aantal enquêtes dat bij de analyse is betrokken. In het NRIT-rapport wordt gesproken over 116 enquêtes, terwijl in de basisgegevens 126 enquêtes zijn terug te vinden. Dit hangt samen met het feit dat in het NRIT-rapport wordt uitgegaan van gewogen aantallen, terwijl wij bij de analyse in paragraaf 3 zijn uitgegaan van alle terugontvangen enquêtes.

zondag een zwaarder gewicht (weegfactor groter dan 1) toegekend krijgen vanwege hun geringere aandeel in de steekproef en de zaterdag een kleiner gewicht (weegfactor kleiner dan 1). Deze weegfactoren zijn door het NRIT vervolgens gekoppeld aan de resultaten van de schriftelijke enquête. In de tekst van het rapport is niet aangegeven welke weegfactoren zijn gehanteerd. Uit de basisgegevens blijkt dat voor werkdagen, zaterdagen en zondagen respectievelijk de weegfactoren 1,43, 0,45 en 1,20 zijn gehanteerd.

BIJLAGE 7. CONCLUSIES MET BETREKKING TOT DE BOSJES VAN POOT IN HET NRIT-ENQUETEONDERZOEK 2002

Bosjes van Poot

In de rapportage zijn steeds de resultaten van de Bosjes van Poot gescheiden gehouden van die van de rest van het Westduinpark. Gedurende het onderzoek, en ook uit vooraf verkregen informatie van de gemeente Den Haag, is gebleken dat dit een zeer specifiek onderdeel van het Westduinpark vormt. De bezoekers die hier komen vertonen grotendeels een specifiek recreatiepatroon dat in andere delen van het Westduinpark veel minder voorkomt. Hiemee samenhangend, kunnen de volgende bijzonderheden ten aanzien van de bezoekers van de Bosjes van Poot vermeld worden:

- het merendeel van de bezoekers is afkomstig uit de directe omgeving (82%);
- de Bosjes van Poot worden door relatief veel vrouwen bezocht (70%);
- de leeftijdsgroep van 40- tot 65-jarigen is relatief sterk vertegenwoordigd (61%);
- in de Bosjes van Poot komen voornamelijk één- en tweepersoonshuishoudens zonder kinderen; gezinnen met kinderen zijn juist ondervertegenwoordigd; de gemiddelde groepsgrootte is dan ook relatief klein (1,6 personen);
- de gemiddelde afstand die men aflegt om in de Bosjes van Poot te komen, bedraagt 3 kilometer;
- het merendeel van de bezoekers komt met de auto (45%) of te voet (40%); het aandeel dat met de fiets komt, is relatief klein (8% ten opzichte van 49% in de rest van het Westduinpark);
- het overgrote deel van de bezoekers laat de hond uit tijdens een bezoek aan de Bosjes van Poot (87%) en/of maakt een wandeling (50%); de belangrijkste bezoekredenen is dan ook het uitlaten van de hond (80%); de gemiddelde verblijfsduur is daarbij relatief kort (1 uur en 14 minuten);
- vrijwel alle bezoekers zijn herhalingsbezoekers (96%), waarbij 60% vrijwel elke dag naar de Bosjes van Poot komt en 93% jaarond komt; de belangrijkste aanleiding tot bezoek is dan ook een eerder bezoek;
- het bezoek aan de Bosjes van Poot is in vergelijking met de rest van het Westduinpark meer gespreid over de dagen van de week;
- op korte termijn dient volgens de bezoekers met name aandacht besteed te worden aan afvalbakken en bankjes/picknickplaatsen;
- voor zover men bepaalde voorzieningen mist (47%), betreffen dit met name hondenuitlaatplekken, (drink)watertappunten, toiletten en horecavoorzieningen;
- de waardering voor toezicht/controle (4,8) en diverse voorzieningen (6,4) is relatief laag;
- de algehele waardering voor het Westduinpark is - evenals bij de rest van de bezoekersgroep - het geval is - een 7,3;
- voor wat betreft de beleving en het beheer valt met name op dat bezoekers van de Bosjes van Poot het in sterke mate oneens zijn met de uitspraak 'ik heb last van losbpende honden in dit gebied'; vrijwel alle bezoekers komen dan ook zelf om hun hond uit te laten;
- ruim de helft van de bezoekers (51%) ondervindt wel eens hinder van andere bezoekersgroepen (brommers/scooters, ATB-ers/mountain bikers, gewone fietsers, racefietsers, hardlopers, kinderen, skaters).

BIJLAGE 8. SECUNDAIRE ANALYSE ENQUETEONDERZOEK NRIT-2002: TABELLEN KARAKTERISTIEKEN BEZOEKERS MET HOND

bezoeker Bosjes van Poot

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	126	100.0	100.0	100.0

Tabel 28. Bezoekers Bosjes van Poot

aantal personen gezelschap (aantal bezoekers)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	69	54.8	55.2	55.2
2	42	33.3	33.6	88.8
3	11	8.7	8.8	97.6
4	1	.8	.8	98.4
5	1	.8	.8	99.2
8	1	.8	.8	100.0
Total	125	99.2	100.0	
Missing System	1	.8		
Total	126	100.0		

Tabel 29. Frequentieoverzicht groepsgrootte bezoekers

aanwezigheid honden

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ja	105	83.3	84.0	84.0
nee	20	15.9	16.0	100.0
Total	125	99.2	100.0	
Missing System	1	.8		
Total	126	100.0		

Tabel 30. Aanwezigheid van hond

hond uitlaten op onderzoeksdag

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	106	84.1	100.0	100.0
Missing System	20	15.9		
Total	126	100.0		

Tabel 31. Belangrijkste activiteit van bezoekers

NB – de volgende tabellen hebben betrekking op de 106 bezoekers die een hond uitlaten.

aanleiding tot dit bezoek

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	eerder bezoek	90	84.9	90.9	90.9
	al langer bekend, nooit geweest	3	2.8	3.0	93.9
	aanraden familie, kennissen	2	1.9	2.0	96.0
	Fietsroute	3	2.8	3.0	99.0
	Sporten	1	.9	1.0	100.0
	Total	99	93.4	100.0	
Missing	System	7	6.6		
Total		106	100.0		

Tabel 32. Vaker geweest

aantal bezoeken in 2001

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	1	.9	1.0	1.0
	1	1	.9	1.0	2.0
	10	1	.9	1.0	3.1
	20	2	1.9	2.0	5.1
	25	1	.9	1.0	6.1
	30	2	1.9	2.0	8.2
	44	1	.9	1.0	9.2
	50	3	2.8	3.1	12.2
	100	7	6.6	7.1	19.4
	104	1	.9	1.0	20.4
	125	1	.9	1.0	21.4
	150	5	4.7	5.1	26.5
	200	3	2.8	3.1	29.6
	250	4	3.8	4.1	33.7
	300	10	9.4	10.2	43.9
	320	1	.9	1.0	44.9
	325	1	.9	1.0	45.9
	330	1	.9	1.0	46.9
	350	6	5.7	6.1	53.1
	365	46	43.4	46.9	100.0
	Total	98	92.5	100.0	
Missing	System	8	7.5		
Total		106	100.0		

Tabel 33. Frequentie bezoek

hond uitlaten in 2001

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	98	92.5	100.0	100.0
Missing System	8	7.5		
Total	106	100.0		

Tabel 34. Frequentie bezoek hondenuitlaters in 2001**wel of niet woonplaats**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ja	104	98.1	99.0	99.0
nee	1	.9	1.0	100.0
Total	105	99.1	100.0	
Missing System	1	.9		
Total	106	100.0		

Tabel 35. Herkomst hondenuitlaters (woonplaats is Den Haag)**afstand**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid minder dan 5 km	82	77.4	78.1	78.1
5-10 km	20	18.9	19.0	97.1
10-25 km	3	2.8	2.9	100.0
Total	105	99.1	100.0	
Missing System	1	.9		
Total	106	100.0		

Tabel 36. Afstand tussen herkomst locatie en Bosje van Poot**vervoermiddel**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid te voet	38	35.8	36.2	36.2
fiets	4	3.8	3.8	40.0
auto	57	53.8	54.3	94.3
openbaar vervoer	6	5.7	5.7	100.0
Total	105	99.1	100.0	
Missing System	1	.9		
Total	106	100.0		

Tabel 37. Verdeling vervoermiddel.

		afstand * vervoermiddel				
		vervoermiddel				Total
		te voet	Fiets	auto	openbaar vervoer	
afstand	minder dan 5 km	35	4	39	4	82
	5-10 km	3	0	17	0	20
	10-25 km	0	0	1	2	3
Total		38	4	57	6	105

Tabel 38. Verdeling bezoek naar vervoerwijze en afstandklasse

BIJLAGE 9. SECUNDAIRE ANALYSE ENQUETEONDERZOEK NRIT-2002: TABELLEN BELEVING EN RAPPORTCIJFERS

Gedetailleerde tabellen over belevingsaspecten zijn opgenomen in een Annex bij dit rapport (vergelijk paragraaf 4.2.2.5). Daar is toegelicht dat de NRIT-enquête is ontworpen voor het totale gebied Westduinpark en Bosjes van Poot, zodat ook voorzieningen zijn opgenomen die alleen in het Westduinpark (en niet in de Bosjes van Poot) voorkomen. Bezoekers met hond in de Bosjes van Poot (dat is de groep waarop de rapportcijfers gebaseerd zijn) zullen veelal ook het Westduinpark bezoeken. In een aantal enquêtes zijn daardoor rapportcijfers verstrekt aan voorzieningen die alleen in het Westduinpark voorkomen (zoals de jutter-keet).

Het aantal respondenten varieert per vraag: dit is weergegeven in de kolom N. Voor nagenoeg alle voorzieningen loopt het cijfer uiteen van een minimale waarde van 1 tot een maximum van 10. Onder 'mean' staat het gemiddelde cijfer (2 cijfers achter de komma); voor de meest rechtse kolom geldt dat hoe kleiner de standaardafwijking ('Std. Deviation'), hoe kleiner de verschillen in waardering van de diverse respondenten.

rapportcijfer

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
rapportcijfer wandelpaden	99	1	10	7.83	1.761
rapportcijfer fietspaden	51	1	10	7.31	1.849
rapportcijfer gemarkeerde wandelroutes	40	1	10	5.88	2.278
rapportcijfer gemarkeerde fietsroutes	33	1	10	6.18	2.068
rapportcijfer ruiterspaden	22	1	10	6.36	2.300
rapportcijfer bankjes/picknickplaatsen	69	1	10	6.10	1.856
rapportcijfer afvalbakken	88	1	10	6.24	2.192
rapportcijfer speelweiden voor kinderen	48	2	10	6.69	1.926
rapportcijfer speelvoorzieningen	49	2	10	6.55	1.768
rapportcijfer zandspeelplaats	48	3	10	6.42	1.748
rapportcijfer jutter-keet	17	1	10	5.71	2.229
rapportcijfer informatievoorziening	44	2	10	6.05	1.613
rapportcijfer bewegwijzering	44	1	10	6.07	2.128
rapportcijfer parkeergelegenheid	69	1	10	7.32	2.132
rapportcijfer fietsenstalling	50	1	10	5.72	2.475
rapportcijfer toezicht en controle	67	1	10	4.97	2.528
rapportcijfer onderhoud/verzorging	99	1	10	6.70	1.887
rapportcijfer zich veilig voelen	93	1	10	7.06	1.840
rapportcijfer sfeer, gezelligheid	83	1	10	7.43	1.946
rapportcijfer diverse voorzieningen	69	1	10	6.52	1.975
totaalcijfer	100	4	10	7.46	1.193
Valid N (listwise)	9				

BIJLAGE 10. ENQUETEONDERZOEK BOSJES VAN POOT 2007: TOELICHTING EN UITDEELFORMULIER

Beste bezoeker,

Hartelijk dank voor het aannemen van deze enquête!

Deze enquête is onderdeel van een monitoringsonderzoek dat door de Wageningen Universiteit en NRIT Onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van de dienst Stadsbeheer van de gemeente Den Haag. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in het recreatief gebruik van de Bosjes van Poot. Daarbij wordt specifiek aandacht besteed aan de vraag hoe en waar bezoekers met hun hond wandelen. In 2007 wordt ook onderzoek gedaan naar mogelijke invloeden van het gebruik op de vegetaties, de vogelstand en de grondwaterkwaliteit. De resultaten geven inzicht in welke maatregelen nodig zijn voor het behouden en versterken van de natuur in de Bosjes van Poot. Begin 2008 zal hierover met betrokken bewoners- en hondenorganisaties verder worden overlegd.

Mochten er nog vragen zijn dan kunt u contact opnemen met het gemeentelijk ContactCentrum van de gemeente Den Haag (tel. 070-3533000).

We stellen het erg op prijs als u de moeite wilt nemen om deze enquête in te vullen en terug te sturen in de bijgevoegde antwoordenvolp (postzegel niet nodig). Wilt u zo vriendelijk zijn om dit vóór **16 oktober** a.s. te doen? Het invullen van de enquête is geheel anoniem.

Voor uw medewerking krijgt u van de gemeente Den Haag een kleine attentie. Hiervoor kunt u, als u dat wilt, uw adresgegevens invullen op het bijgevoegde formulier aan het einde van de enquête. Uw adresgegevens zullen alleen gebruikt worden om u het presentje toe te sturen en zullen direct daarna vernietigd worden.

De enquête bestaat uit 21 vragen en het invullen ervan duurt ongeveer 15 minuten.

U kunt uw antwoord aangeven door een kruisje te zetten in het ☐ dat bij het antwoord hoort. Het is de bedoeling dat u- tenzij anders aangegeven- per vraag slechts één antwoord aankruist. Bij een aantal vragen staat achter een of enkele antwoordmogelijkheden een stippellijntje. Bij deze vragen kunt u daarop uw eigen antwoord formuleren.

Wij verzoeken u de vragenlijst zelf in te vullen (dus door degene aan wie de vragenlijst is meegegeven).

Wij danken u hartelijk voor uw moeite!

De enquête begint op de volgende bladzijde.

1. Hoe vaak bezoekt u de Bosjes van Poot meestal?

- ☐ meerdere malen per dag
- ☐ meerdere malen per week
- ☐ eenmaal per week
- ☐ enkele keren per maand
- ☐ eenmaal per maand
- ☐ een paar keer per jaar

2. In welk(e) seizoen(en) bezoekt u de Bosjes van Poot?

(meer antwoorden mogelijk)

- ☐ lente
- ☐ zomer
- ☐ herfst
- ☐ winter

3. Op welke dagen en op welke tijdstippen van de dag bezoekt u de Bosjes van Poot meestal?

(meer antwoorden per dag mogelijk, graag een **X** zetten wanneer u meestal komt)

	zaterdag	zondag	doordeweekse dag
vóór 8 uur			
tussen 8 en 10 uur			
tussen 10 en 12 uur			
tussen 12 en 15 uur			
tussen 15 en 18 uur			
tussen 18 en 21 uur			
na 21 uur			

4. Hoe lang blijft u in meestal in de Bosjes van Poot?

- ☐ 15 minuten
- ☐ 30 minuten
- ☐ een uur
- ☐ anderhalf uur
- ☐ 2 uur
- ☐ langer dan 2 uur

5. Met hoeveel personen (inclusief uzelf) gaat u meestal naar de Bosjes van Poot?

Aantal personen (inclusief mijzelf):

6. Met wie gaat u meestal naar de Bosjes van Poot?

- ☐ alleen
- ☐ met partner
- ☐ met gezin
- ☐ met familie
- ☐ met kennissen/vrienden
- ☐ met iemand anders, nl:

7. Heeft u meestal een of meerdere honden bij u?

- ☐ ja, hond(en) (a.u.b. ook aantal honden invullen)
- ☐ nee (u mag doorgaan naar vraag 9)

8. Hoeveel honden heeft u meestal bij u en hoe groot is uw hond/zijn uw honden?

. kleine hond(en)

. middelgrote hond(en)

. grote hond(en)

9. Op welke wijze komt u meestal naar de Bosjes van Poot?

- ☐ auto (vult u a.u.b. ook de aanvullende vraag hieronder in)
- ☐ openbaar vervoer
- ☐ fiets
- ☐ te voet

Indien u meestal met de auto naar het gebied komt wat is dan de belangrijkste reden om met de auto te komen?

Reden:

10. Hoelang bent u meestal onderweg om in de Bosjes van Poot te komen?

ongeveer minuten

11. Wat zijn voor u de belangrijkste redenen om naar de Bosjes van Poot te gaan?

Redenen:

.....

.....

.....

12. Welke activiteiten verricht u meestal in de Bosjes van Poot?(meer antwoorden mogelijk; aan te geven door een **X** te zetten)

	altijd	regelmatig	zelden	nooit
korte wandeling				
lange wandeling				
hond uitlaten				
trimmen/joggen				
luieren/zitten/zonnen				
picknicken				
van natuur genieten				
anders, nl.:				
.				
.				

Op de volgende bladzijde staat een kaart met daarop de Bosjes van Poot. De volgende 3 vragen hebben betrekking op deze kaart. Bekijk de kaart goed voordat u de vragen beantwoordt.

13. Kunt u aangeven bij welke ingang u meestal het gebied *ingaat*?

(slechts één antwoord mogelijk, u kunt kiezen uit 1 t/m 15, zie kaart op de volgende bladzijde)

Ingang nummer:

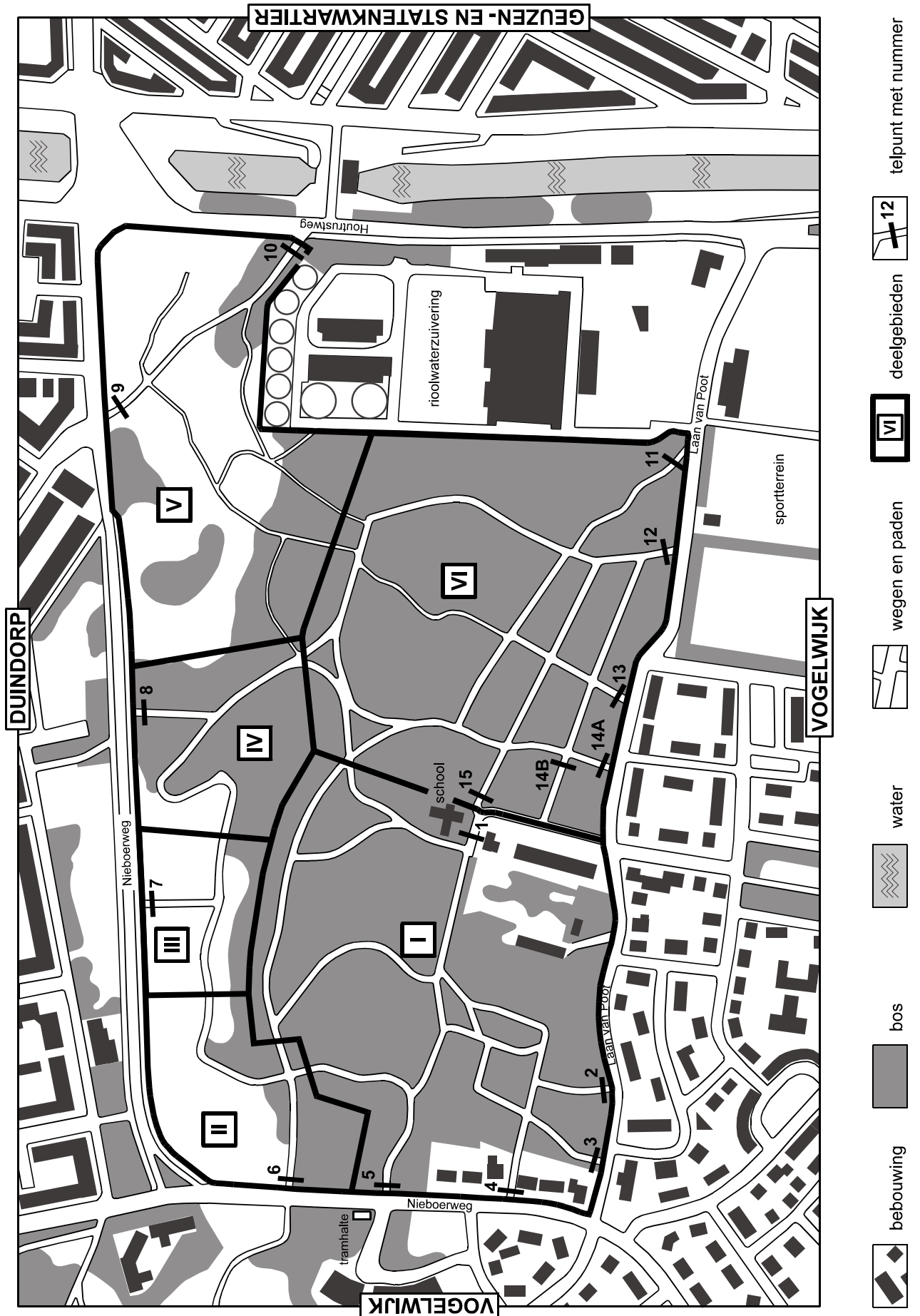
14. Kunt u aangeven in welke delen van het gebied u meestal komt? (meerdere antwoorden mogelijk, zie kaart op de volgende bladzijde voor de onderverdeling van gebieden)

- ☐ Deelgebied I
- ☐ Deelgebied II
- ☐ Deelgebied III
- ☐ Deelgebied IV
- ☐ Deelgebied V
- ☐ Deelgebied VI

15. Kunt u aangeven bij welke ingang u meestal het gebied *uitgaat*?

(slechts één antwoord mogelijk, u kunt kiezen uit 1 t/m 15, zie kaart op de volgende bladzijde)

Ingang nummer:

16. Wat is uw geslacht?

- ☐ man
☐ vrouw

17. Welke situatie is het meest op u van toepassing?

(slechts 1 antwoord mogelijk)

- ☐ scholier/student
☐ betaalde arbeidskracht
☐ vrijwillige arbeidskracht
☐ werkzoekend
☐ arbeidsongeschikt
☐ gepensioneerd
☐ huisman/ -vrouw

18. Wat is uw leeftijd?

..... jaar

19. Wat is uw postcode?

.....

20. Opmerkingen en/of suggesties

Tijdens uw bezoek(en) aan de Bosjes van Poot komt u wellicht iets tegen waarvan u vindt dat het beter kan of wat u juist als goed ervaart. Wilt u dat hieronder aangeven?

Wat beter kan:

.....
.....
.....

Wat goed is:

.....
.....
.....

21. Tot slot vragen wij u om een rapportcijfer te geven voor het gehele gebied (van 1

(= zeer ontevreden) tot 10 (= uitermate tevreden).

Rapportcijfer Bosjes van Poot:

HARTELIJK DANK VOOR UW MEDEWERKING!

Wilt u zo vriendelijk zijn om de ingevulde enquête vóór **16 oktober** te retourneren in de bijgevoegde antwoordenvelop?

Hieronder kunt u uw adresgegevens invullen als u in het bezit wilt komen van de kleine attentie van de gemeente Den Haag als dank voor uw medewerking. Na toezending van deze attentie worden de adresgegevens vernietigd.

Adresgegevens voor toezending van kleine attentie:

Naam:

Adres:

Postcode:

Plaats:

Toezenen aan:

NRIT Onderzoek
Antwoordnummer 10369
4800 VB Breda

BIJLAGE 11. RESULTATEN ENQUETEONDERZOEK BOSJES VAN POOT 2007

Tabel 39. Karakteristieken respondenten met hond (links) en zonder hond (rechts)

	met hond			zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
man	64	192	33%	34	85	40%
vrouw	126	192	66%	51	85	60%
scholier/student	6	192	3%	2	85	2%
betaalde arbeidskracht	113	192	59%	43	85	51%
vrijwillige arbeidskracht	4	192	2%	3	85	4%
werkzoekend	1	192	1%	1	85	1%
arbeidsongeschikt	9	192	5%	5	85	6%
gepensioneerd	26	192	14%	22	85	26%
huisman/-vrouw	30	192	16%	9	85	11%

Tabel 40. Leeftijd van respondenten

leeftijd	met hond		zonder hond	
	%	N=	%	N=
<20	2%	192	0%	85
20-29	4%	192	6%	85
30-39	13%	192	18%	85
40-49	26%	192	20%	85
50-59	28%	192	22%	85
60-69	20%	192	16%	85
>= 70	7%	192	18%	85

Tabel 41. Bezoekfrequentie van respondenten

	met hond		zonder hond	
	#	%	#	%
meerdere malen per dag	91	48%	6	7%
meerdere malen per week	88	46%	27	32%
eenmaal per week	5	3%	15	18%
enkele keren per maand	5	3%	16	19%
eenmaal per maand	1	1%	6	7%
een paar keer per jaar	1	1%	15	18%
totaal	191	100%	85	100%

Tabel 42. In welk seizoen de respondenten het gebied bezoeken

	met hond		zonder hond	
	#	%	#	%
bezoek in de lente	187	97%	79	93%
bezoek in de zomer	187	97%	81	95%
bezoek in de herfst	187	97%	84	99%
bezoek in de winter	184	96%	71	84%
N=	192		85	

Tabel 43. Op welke dagen en op welke tijdstippen de respondenten gebied meestal bezoeken

	bezoek met hond			bezoek zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
bezoek zaterdag voor 8 uur	10	192	5%	4	85	5%
bezoek zaterdag tussen 8 en 10 uur	69	192	36%	12	85	14%
bezoek zaterdag tussen 10 en 12 uur	39	192	20%	21	85	25%
bezoek zaterdag tussen 12 en 15 uur	62	192	32%	23	85	27%
bezoek zaterdag tussen 15 en 18 uur	82	192	43%	26	85	31%
bezoek zaterdag tussen 18 en 21 uur	30	192	16%	5	85	6%
bezoek zaterdag na 21 uur	16	192	8%	2	85	2%
bezoek zondag voor 8 uur	10	192	5%	4	85	5%
bezoek zondag tussen 8 en 10 uur	68	192	35%	11	85	13%
bezoek zondag tussen 10 en 12 uur	42	192	22%	23	85	27%
bezoek zondag tussen 12 en 15 uur	64	192	33%	38	85	45%
bezoek zondag tussen 15 en 18 uur	80	192	42%	31	85	36%
bezoek zondag tussen 18 en 21 uur	29	192	15%	4	85	5%
bezoek zondag na 21 uur	15	192	8%	1	85	1%
bezoek werkdag voor 8 uur	25	192	13%	4	85	5%
bezoek werkdag tussen 8 en 10 uur	66	192	34%	10	85	12%
bezoek werkdag tussen 10 en 12 uur	27	192	14%	24	85	28%
bezoek werkdag tussen 12 en 15 uur	73	192	38%	20	85	24%
bezoek werkdag tussen 15 en 18 uur	88	192	46%	26	85	31%
bezoek werkdag tussen 18 en 21 uur	40	192	21%	15	85	18%
bezoek werkdag na 21 uur	15	192	8%	1	85	1%

Tabel 44. Verblijfsduur in de Bosjes van Poot door respondenten

	met hond			zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
15 minuten	7	192	4%	27	85	32%
30 minuten	81	192	42%	27	85	32%
een uur	79	192	41%	18	85	21%
anderhalf uur	17	192	9%	10	85	12%
2 uur	6	192	3%	3	85	4%
langer dan 2 uur	1	192	1%	0	85	0%

Tabel 45. Groepsgrootte door respondenten

	met hond			zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
1 persoon	118	192	61%	33	85	39%
2 personen	55	192	29%	28	85	33%
3 personen	15	192	8%	6	85	7%
4 personen	4	192	2%	7	85	8%
5 personen				1	85	1%
6 personen				3	85	4%
8 of meer personen				5	85	6%

Tabel 46. Groepssamenstelling door respondenten

	met hond			zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
alleen	117	192	61%	33	85	39%
met partner	26	192	14%	15	85	18%
met gezin	22	192	11%	16	85	19%
met familie	3	192	2%	3	85	4%
met kennissen/vrienden	17	192	9%	14	85	16%
met gezin en kennissen	7	192	4%	3	85	4%
met schoolkinderen				1	85	1%

Tabel 47. Aantal honden (alleen respondenten met hond)

	#	N=	%
1 hond	152	192	79%
2 honden	34	192	18%
3 honden	2	192	1%
4 honden	2	192	1%
7 honden	1	192	1%
14 honden	1	192	1%

Tabel 48. Vervoermiddel respondenten

	met hond			zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
auto	76	192	40%	6	85	7%
openbaar vervoer	2	192	1%	2	85	2%
fiets	20	192	10%	12	85	14%
te voet	94	192	49%	65	85	76%

Tabel 49. Activiteiten in Bosjes van Poot door respondenten met hond

activiteit	altijd	regelmatig	zelden	nooit
hond uitlaten	84%	13%	0%	3%
korte wandeling	18%	14%	9%	59%
lange wandeling	31%	23%	3%	43%
trimmen/joggen	1%	8%	7%	84%
luieren/zitten/zonnen	3%	12%	11%	75%
picknicken	1%	1%	2%	97%
van natuur genieten	58%	9%	0%	33%
andere activiteit	6%	4%	0%	90%
N=	192			

Tabel 50. Activiteiten in Bosjes van Poot door respondenten zonder hond

activiteit	altijd	regelmatig	zelden	nooit
hond uitlaten	6%	1%	0%	93%
korte wandeling	27%	26%	5%	42%
lange wandeling	14%	29%	5%	52%
trimmen/joggen	12%	13%	2%	73%
luieren/zitten/zonnen	1%	2%	6%	91%
picknicken	0%	0%	5%	95%
van natuur genieten	44%	19%	1%	37%
andere activiteit	8%	5%	0%	87%
N=	85			

Tabel 51. Welke ingang de respondenten meestal gebruiken

	met hond			zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
ingang 1	11	192	6%	16	85	19%
ingang 2	4	192	2%	2	85	2%
ingang 3	17	192	9%	4	85	5%
ingang 4	3	192	2%	4	85	5%
ingang 5	4	192	2%	2	85	2%
ingang 6	5	192	3%	5	85	6%
ingang 7	5	192	3%	0	85	0%
ingang 8	9	192	5%	2	85	2%
ingang 9	11	192	6%	3	85	4%
ingang 10	22	192	11%	14	85	16%
ingang 11	19	192	10%	8	85	9%
ingang 12	21	192	11%	5	85	6%
ingang 13	9	192	5%	4	85	5%
ingang 14 a	25	192	13%	2	85	2%
ingang 14 b	10	192	5%	1	85	1%
ingang 15	6	192	3%	10	85	12%

Tabel 52. Welke uitgang de respondenten meestal gebruiken

	bezoek met hond			bezoek zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
ingang 1	16	192	8%	9	85	11%
ingang 2	7	192	4%	4	85	5%
ingang 3	15	192	8%	0	85	0%
ingang 4	2	192	1%	3	85	4%
ingang 5	4	192	2%	11	85	13%
ingang 6	9	192	5%	16	85	19%
ingang 7	4	192	2%	0	85	0%
ingang 8	12	192	6%	2	85	2%
ingang 9	12	192	6%	2	85	2%
ingang 10	21	192	11%	9	85	11%
ingang 11	19	192	10%	2	85	2%
ingang 12	22	192	11%	10	85	12%
ingang 13	8	192	4%	3	85	4%
ingang 14 a	23	192	12%	2	85	2%
ingang 14 b	7	192	4%	1	85	1%
ingang 15	8	192	4%	8	85	9%

Tabel 53. Deelgebieden die de respondenten meestal gebruiken

	met hond			zonder hond		
	#	N=	%	#	N=	%
deelgebied I	169	192	88%	68	85	80%
deelgebied II	109	192	57%	34	85	40%
deelgebied III	111	192	58%	25	85	29%
deelgebied IV	147	192	77%	39	85	46%
deelgebied V	101	192	53%	37	85	44%
deelgebied VI	168	192	88%	58	85	68%

Tabel 54. Rapportcijfer Bosjes van Poot volgens respondenten met en zonder hond

rapportcijfer	met hond	zonder hond
	%	%
3	0%	1%
4	1%	4%
5	2%	5%
6	3%	11%
7	21%	27%
8	46%	42%
9	17%	9%
10	10%	1%
N=	192	85

Tabel 55. Bezoekredenen (alle respondenten, respondenten met en zonder hond)

	totaal		met hond		zonder hond	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Doorgang naar strand en zee	18	4.6	2	0.7	16	16.0
Natuur, landschap, bos en vogels, rust, wandelen	104	26.3	60	20.3	44	44.0
Sociale contacten	27	6.8	23	7.8	4	4.0
Privileges voor hond, aaneengesloten uitreng gebied	132	33.4	127	43.1	5	5.0
Hardlopen/joggen	18	4.6	4	1.4	14	14.0
Op korte afstand woning	44	11.1	36	12.2	8	8.0
Contact met andere hondeneigenaren	7	1.8	7	2.4		
Zee zien en beleven	5	1.3	2	0.7	3	3.0
Veilig gebied	17	4.3	16	5.4	1	1.0
Speeltuin	3	0.8	2	0.7	1	1.0
Kinderen laten spelen	5	1.3	3	1.0	2	2.0
Gezondheid	12	3.0	10	3.4	2	2.0
Makkelijk parkeren	1	0.3	1	0.3		
Hond uitlaten	2	0.5	2	0.7		
TOTAAL	395	100.0	295	100	100	100

Tabel 56. Pluspunten (alle respondenten, respondenten met en zonder hond)

	totaal		met hond		zonder hond	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Natuur, landschap, bos en vogels, rust, wandelen	54	23.5	28	17.5	25	36.8
Sociale contacten	12	5.2	9	5.6	3	4.4
Privileges voor hond, aaneengesloten uitreng gebied	47	20.4	45	28.1	2	2.9
Op korte afstand woning	2	0.9	1	0.6	1	1.5
Contact met andere hondeneigenaren	2	0.9	1	0.6	1	1.5
Zee zien en beleven	2	0.9	2	1.3		
Veilig gebied	5	2.2	4	2.5	1	1.5
Speeltuin	1	0.4			1	1.5
Makkelijk parkeren	1	0.4	1	0.6		
Toegankelijkheid bos	25	10.9	15	9.4	9	13.2
Zeer tevreden	12	5.2	6	3.8	6	8.8
Goed onderhoud paden, prullenbakken en bankjes	67	29.1	48	30.0	19	27.9
TOTAAL	230	100.0	160	100.0	68	100.0

Tabel 57. Verbeterpunten (alle respondenten, respondenten met en zonder hond)

	totaal		met hond		zonder hond	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Aanwezigheid fietsers	13	5.6	12	7.7	1	1.4
Aanwezigheid (hang)jongeren	5	2.2	2	1.3	3	4.2
Aanwezigheid (cross)brommers	2	0.9	2	1.3	-	-
Aanwezigheid honden	11	4.7	2	1.3	9	12.5
Vernielzucht	4	1.7	3	1.9	1	1.4
Zwervers	2	0.9	1	0.6	1	1.4
Ontbreken fietsenstallingen	2	0.9	-	-	2	2.8
Ontbreken zwemgelegenheid honden	3	1.3	3	1.9		
Te weinig afvalbakken	24	10.3	21	13.5	2	2.8
Toegankelijkheid minder validen en mensen met kinderwagen kan beter	6	2.6	2	1.3	4	5.6
Te weinig informatie	5	2.2	4	2.6	1	1.4
Meer bankjes	1	0.4	1	0.6	-	-
Onderhoud algemeen kan beter	2	0.9	1	0.6	1	1.4
Conditie van paden is slecht	34	14.7	22	14.1	11	15.3
Beter onderhouden begroeiing	23	9.9	17	10.9	5	6.9
Vaker legen van afvalbakken	12	5.2	8	5.1	4	5.6
Meer controle op vernielingen, aanwezige jeugd etc.	24	10.3	22	14.1	2	2.8
Overlast hondenpoep	17	7.3	5	3.2	12	16.7
Naleving opruimplicht	34	14.7	26	16.7	8	11.1
Stank en geur hondenpoep	8	3.4	2	1.3	5	6.9
TOTAAL	232	100.0	156	100.0	72	100.0

Tabel 58. Reden om het gebied met de auto te bezoeken (alle respondenten)

Reden met auto					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Leeftijd en/of fysieke gesteldheid bezoeker	8	2.8	10.0	10.0
	Leeftijd en/of fysieke gesteldheid hond	10	3.6	12.5	22.5
	Afstand, dichterbij geen mogelijkheden	28	10.0	35.0	57.5
	Gemak	7	2.5	8.8	66.3
	Enige gebied waar hond los mag lopen	1	.4	1.3	67.5
	Combineren van activiteiten	9	3.2	11.3	78.8
	Geen reden	1	.4	1.3	80.0
	Haast, snelheid, scheelt tijd	8	2.8	10.0	90.0
	Aantal honden die mee gaan	4	1.4	5.0	95.0
	Hoeveelheid spullen	3	1.1	3.8	98.8
	Weinig aantrekkelijke wandelroute naar gebied	1	.4	1.3	100.0
	Total	80	28.5	100.0	
Missing	System	201	71.5		
Total		281	100.0		

Tabel 59. Reden om het gebied met de auto te bezoeken (respondenten met hond)

		Reden met auto			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Leeftijd en/of fysieke gesteldheid bezoeker	5	2.6	6.8	6.8
	Leeftijd en/of fysieke gesteldheid hond	10	5.2	13.5	20.3
	Afstand, dichterbij geen mogelijkheden	27	14.1	36.5	56.8
	Gemak	6	3.1	8.1	64.9
	Enige gebied waar hond los mag lopen	1	.5	1.4	66.2
	Combineren van activiteiten	8	4.2	10.8	77.0
	Geen reden	1	.5	1.4	78.4
	Haast, snelheid, scheelt tijd	8	4.2	10.8	89.2
	Aantal honden die mee gaan	4	2.1	5.4	94.6
	Hoeveelheid spullen	3	1.6	4.1	98.6
	Weinig aantrekkelijke wandelroute naar gebied	1	.5	1.4	100.0
	Total	74	38.5	100.0	
Missing	System	118	61.5		
Total		192	100.0		

Tabel 60. Reden om het gebied met de auto te bezoeken (respondenten zonder hond)

		Reden met auto			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Leeftijd en/of fysieke gesteldheid bezoeker	3	3.5	50.0	50.0
	Afstand, dichterbij geen mogelijkheden	1	1.2	16.7	66.7
	Gemak	1	1.2	16.7	83.3
	Combineren van activiteiten	1	1.2	16.7	100.0
	Total	6	7.1	100.0	
Missing	System	79	92.9		
Total		85	100.0		

1 NOG LEVERBARE NOTA'S UIT DE REEKS VAKGROEP RUIMTELIJKE PLANVORMING¹⁷

68. Wolleswinkel, A.P. en C.F. Jaarsma, 1997. *Duurzaam Veilig in West Zeeuwsch-Vlaanderen. Een onderzoek naar ontmoetingen tussen fiets- en landbouwverkeer op en langs provinciale wegen.* (i.o.v. de Provincie Zeeland).
69. Carsjens, G.J., 1997. *Door of naar Lunteren? Resultaten van een kentekenonderzoek in Lunteren, gehouden op 2 april 1997.* (i.o.v. de Middenstandsvereniging Lunteren).
70. Webster, M.J., C.F. Jaarsma en C.R. Baltjes, 1997. *Lokale verbindingen en hoofdinfrastructuur: Opheffen of handhaven? Criteria voor het bepalen van de gevolgen voor lokale verbindingen bij aanleg van hoofdinfrastructuur.* (i.o.v. het CROW).
- 74¹⁸. Dijk, T. van en C.F. Jaarsma, 1998. *Wegen in de omslag: het vervolg. Toepassing van een toedelingsmethode voor beheerskosten van wegen in het Waterschap "De Waterlanden" anno 1999.* (i.o.v. Arcadis Heidemij te Hoofddorp).
76. Jaarsma, C.F. en A. Hoogeveen, 1999. *Pilotstudie bundeling autoverkeer. Realiseringsmogelijkheden en effecten van een samenhangend Duurzaam Veilig infrastructuur-concept in het proefgebied Noord-Limburg West.* (i.o.v. provincie Limburg).
- 83¹⁹. Jaarsma, C.F. en M.J. Webster, 2000. *Een omslag in de omslag: het vervolg. Toepassing van een toedelingsmethode voor beheerskosten van wegen in het Waterschap Westfriesland anno 2000.* (i.o.v. Arcadis Heidemij te Hoofddorp).
86. Jaarsma, C.F., R.H.G. Jongman en D.A. Kamphorst, 2000. *Versnippering/ontsnippering door/van wegen en verkeer vanuit een Wagenings perspectief. Bundeling van bijdragen van Wageningen Universiteit aan het nationale rapport versnippering/ontsnippering (COST 341).* (i.o.v. Rijkswaterstaat, directie Weg- en Waterbouwkunde).
87. Jaarsma, C.F. en C.R. Baltjes, 2001. *Monitoring recreatieverkeer op de Posbank. Voorstel voor een methode in het volgende decennium, op basis van een analyse van de monitoring in de jaren negentig.* (i.o.v. de Stichting OCP).
88. Beunen, R., C.F. Jaarsma en W. Hauptmeijer, 2001. *Toetsingsonderzoek naar de ontsluiting van het Kennemerstrand.* (i.o.v. Dienst Landelijk Gebied Noord-Holland).
89. Jaarsma, C.F., G.P.A. Willems en R. Beunen, 2001. *Door of langs Groot-Ammers? Een analyse van de (vracht)verkeersstromen in de omgeving van Groot-Ammers (gemeente Liesveld).* (i.o.v. de gemeente Liesveld).
94. Jaarsma, C.F., M.J. Webster, R. Beunen en J.G. Bakker, 2003. *Monitoringsonderzoek recreatie duingebied Meijendel – deel XIII. Ontwikkelingen van het recreatiebezoek en het recreatieverkeer in de periode maart 1992 – februari 2002 in de Vallei Meijendel.* (i.o.v. NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland).
97. Beunen, R en C.F. Jaarsma, 2004. *Verkeersmonitoring Posbank gebied. Analyse van het recreatieverkeer en het autobezzoek in de periode november 2002 – oktober 2003.* (i.o.v. de Provincie Gelderland).
98. Jaarsma, C.F., M.J. Webster, R. Beunen en W.M. Hauptmeijer, 2004. *Onderzoek kostenefficiency wegbeheer hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier.*
- 99²⁰. Webster, M.J. en C.F. Jaarsma, 2004. *Monitoringsonderzoek recreatie in de Amsterdamse Waterleidingduinen - deel IX. Analyse van het recreatiebezoek en het recreatieverkeer in 2003.* (i.o.v. Waterleidingbedrijf 'gemeente Amsterdam').

¹⁷ De reeks "Nota's van de vakgroep Ruimtelijke Planvorming" is bedoeld om resultaten van onderzoeksopdrachten, eigen onderzoek of het werk van studenten bibliografisch naspeurbaar te publiceren voor een beperkt publiek van belangstellenden.

¹⁸ Dit rapport is een actualisering van publicatie 54.

¹⁹ Dit rapport is een actualisering van publicatie nummer 60.

²⁰ Van eerdere waarnemingsjaren zijn eveneens publicaties verschenen, namelijk de nummers 79, 84, 90, 93 en 95. De opzet van het onderzoek is beschreven in nummer 77; in nummer 78 zijn de resultaten van een onderzoek beschreven naar de beleving, recreatiegedrag en routepatronen van bezoekers. Nummer 82 beschrijft de resultaten van een onderzoek naar invoering van parkeerregulering.

- 103²¹ Webster, M.J., R. Beunen en C.F. Jaarsma, 2007. *Monitoringsonderzoek recreatie duingebied Meijendel - deel XIX. Analyse van het recreatieverkeer en het recreatie-bezoek in de periode maart 2006 - februari 2007.* (i.o.v. NV Duinwaterbedrijf Zuid-Holland).

²¹ Van eerdere waarnemingsjaren zijn eveneens publicaties verschenen, namelijk de nummers 53, 61, 62, 67, 72, 75, 85, 91, 92, 96, 101 en 102. De opzet van het onderzoek is beschreven in nummer 50; in nummer 73 is een trendanalyse voor het totale duingebied over de eerste vijf waarnemingsjaren uitgevoerd. Nummer 94 beschrijft de resultaten van een trendanalyse voor de Vallei Meijendel over de eerste tien waarnemingsjaren.

2 PUBLICATIES IN DE REEKS WAGENINGEN STUDIES IN RUIMTELIJKE PLANNING, ANALYSE EN ONTWERP²²

1. Beunen, R. en C.F. Jaarsma, 2004. Het recreatief gebruik van het Veluwetransferium in Nunspeet.
2. Regnerus, H.D., 2005. Gemotoriseerd recreatieverkeer in het Posbank-gebied: onderzoek naar kansrijke sturingsmaatregelen voor het gemotoriseerde recreatieverkeer in Nationaal Park Veluwezoom.
3. Beunen, R. en R.G.H. van Ark, 2005. Beheersplannen voor Natura-2000 gebieden. Advies over rol, inhoud en positionering van het instrument.
4. Stoep, van der H. en A. van den Brink, 2005. Ondernemend Altena: Kansen voor de grondgebonden landbouw.
5. Van Assche, K.A.M. en H. de Jong, 2005. Vluchtige dingen in beton. Over cultuurhistorie en ruimtelijke ordening.
6. Stoep, van der H. en A. van den Brink, 2006. De ontmoeting: Masterplan Stolwijkersluis.
7. Beunen, R., Jaarsma, C.F. & Webster, M. 2006. Monitoringsonderzoek recreatie duingebied Meijndel – deel XVII, Gebruik en waardering in 2005.
8. Duineveld, M. & R. Beunen, 2006. Draagvlak: 1.130.000 hits. Een kritische beschouwing van een populair begrip.
9. Beunen, R. en C.F. Jaarsma, 2007. Het Leesten. Een analyse van het recreatief gebruik.

²²

De reeks Wageningen Studies in Ruimtelijke Planning, Analyse en Ontwerp bevat publicaties van de leerstoelgroepen Landgebruikspaaning, Sociaal-ruimtelijke analyse en Landschaps-architectuur van Wageningen Universiteit.

